

Groeidocument krimp

Demografische ontwikkelingen in Groningen en de gevolgen

Bureau PAU / Bureau Louter
Uitgevoerd in opdracht van de provincie Groningen

Auteurs:
Pim van Eikeren
Roos Galjaard
Marieke Harkink
Eelco Last
Peter Louter

Februari 2010

The Interreg IVB
North Sea Region
Programme

Inhoudsopgave

H1 Inleiding	5
1.1 Het groeidocument	9
1.2 Bevolkingsdynamiek	9
1.3 Gebiedsindeling	10
1.4 Prognosemodel	11
1.5 Leeswijzer	11
H2 Demografische verandering in historisch perspectief	13
2.1 Ontwikkeling inwoners en woningen sinds 1950	14
2.2 Geboorte en sterfte cijfers	21
2.3 Migratie	24
2.3.1 Binnenlandse migratie nader onderzocht	26
2.4 Totaalscore demografische ontwikkeling	35
H3 Huidige sociaal economische situatie	38
3.1 Inkomen	38
3.2 Arbeidsmarkt	39
3.3 Kenniseconomie	41
3.4 Woningprijzen	43
3.5 Voorzieningen	43
3.6 Totaalscore	45
H4 De demografische ontwikkeling in Groningen tot 2020, met een doorkijk tot 2040	48
4.1 Ontwikkeling inwoners op de lange termijn	49
4.2 Ontwikkeling inwoners in de periode 2020-2040	51
H5 De gevolgen van de demografische ontwikkeling	54
5.1 Arbeidsmarkt	54
5.1.1 Inleiding	54
5.1.2 Ontwikkeling arbeidsplaatsen	55
5.1.3 Arbeidsmarkt en voorzieningen	59
5.1.4 Arbeidsmarkt en zorg	61

5.2	Voorzieningen	65
5.2.1	Onderwijsvoorzieningen	67
5.2.2	Sociale voorzieningen	70
5.2.3	Bereikbaarheid van voorzieningen	72
5.3	Wonen en woonomgeving	73
5.3.1	De woningmarkt	73
5.3.2	Waardeontwikkeling	75
5.4	Mobiliteit	76
5.4.1	Automobiliteit	76
5.4.2	Openbaar vervoer	78
5.5	Financiën en organisatie	80
5.5.1	Financiën	80
5.5.2	Organisatie	81
5.6	Tot slot	82

H6 | Bevolkingsdaling van Groningen in Europees perspectief **86**

6.1	Europa	86
6.2	Duitsland	90
6.3	Niedersachsen	91

Literatuurlijst **94**

Bijlage 1 **98**

Typologie gemeenten naar bevolkingsdynamiek	98
---	----

Bijlage 2 **107**

Migratie-intensiteit, migratieratio en –impact.	107
Migratiebewegingen naar leeftijd	113

Bijlage 3 **124**

Ontwikkeling inwoners naar leeftijd 2010-2040	124
---	-----

Bijlage 4 **128**

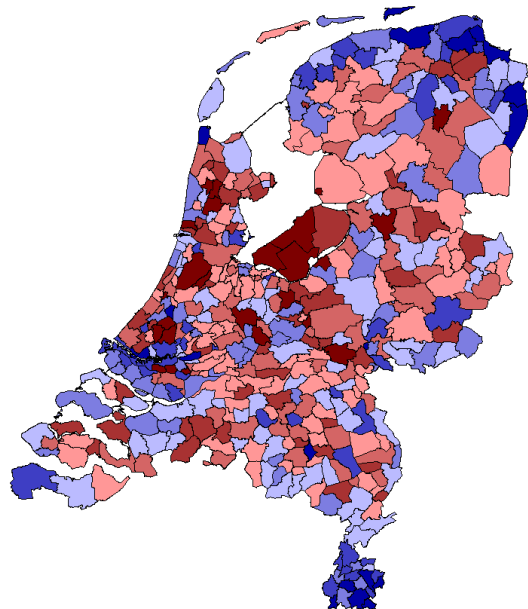
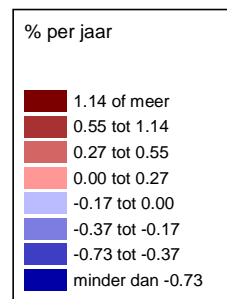
Ontwikkeling werkgelegenheid op gemeentelijk niveau	128
---	-----

H1 | Inleiding

Bevolkingsafname en de gevolgen daarvan op lokaal en regionaal niveau staat in het middelpunt van de belangstelling. Daarbij richt de aandacht zich vooralsnog vooral op drie gebieden in Nederland, namelijk Zuid-Limburg, Zeeuwsch-Vlaanderen en oostelijk Groningen, hoewel ook in andere delen van Nederland sprake is van een afname van het aantal inwoners. Dat geldt de laatste vijf jaar bijvoorbeeld voor de kuststrook van Friesland en zelfs voor een stedelijk regio als het Rijnmondgebied.

Figuur 1.1
Ontwikkeling inwoners
2004-2009, % per jaar

Bron
Bureau Louter 2010

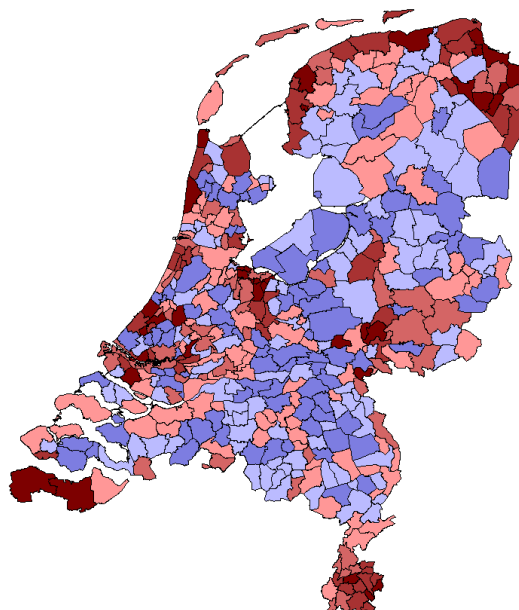
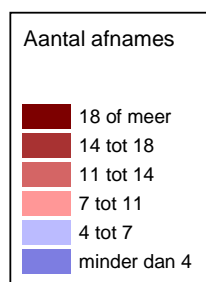
Het blijkt dat alle gemeenten in noordelijk en oostelijk Groningen de laatste vijf jaar hun bevolking zagen afnemen. Slechts in de stad Groningen en enkele aangrenzende gemeenten van die stad nam het aantal inwoners toe. Dat is geen incident, zoals blijkt uit figuur 1.2. Binnen Groningen waren er maar liefst zeven gemeenten waar de laatste dertig jaar minstens 18 maal het aantal inwoners afnam.

Figuur 1.2

Aantal jaren afname, 1979-2008

Bron

Bureau Louter 2010

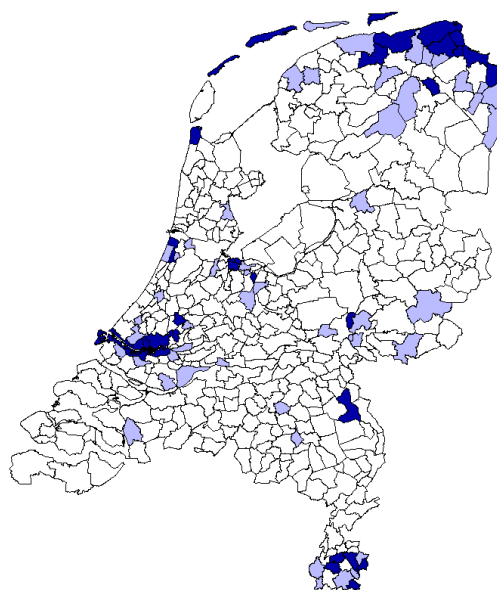
In veel gemeenten neemt weliswaar het aantal inwoners af, maar groeide het aantal huishoudens nog als gevolg van het kleiner worden van de gemiddelde huishoudensgrootte. Uit figuur 1.3 blijkt echter dat in veel gemeenten in Nederland ook het aantal huishoudens nauwelijks toeneemt en soms zelfs afneemt. Met name in het noordelijk deel van de provincie Groningen.

Figuur 1.3

Ontwikkeling huishoudens
2003-2008, % per jaar

Bron

Bureau Louter 2010

In de top-10 van gemeenten met de grootste afname van het aantal huishoudens bevinden zich ook vier gemeenten uit de provincie Groningen.

Sterkste afname huishoudens 2003 - 2008	
1. Laren	-1.3
2. Delfzijl	-0.8
3. Vaals	-0.8
4. Vlaardingen	-0.7
5. Friese Waddeneilanden	-0.7
6. Rozenburg	-0.6
7. Rotterdam	-0.6
8. Appingedam	-0.5
9. Eemsmond	-0.4
10. De Marne	-0.4

Bron: Bureau Louter 2010

Om in te spelen op de verwachte demografische ontwikkeling werkt de provincie Groningen aan een programma met het doel publieke en private partijen meer bewust te maken van de consequenties en de benodigde acties. De provincie Groningen doet dit onder andere door te participeren in het Interreg IV B Noordzee project DC NOISE (Demographic Change: New Opportunities in Shrinking Europe). Binnen DC NOISE wordt samengewerkt door 9 Europese partners¹ die ideeën uitwisselen, nieuw beleid en 'best practices' uitproberen en passende strategieën ontwikkelen die relevant zijn voor de regio's in Europa die te maken hebben met demografische verandering.

¹ Abertay Dundee (Scotland), Oost-Vlaanderen, West-Vlaanderen, Hamburg, Bremen, Knutepunkt Sørlandet, Provincie Zeeland, Provincie Groningen, Regio Twente (lead partner).

De Provincie Groningen participeert als één van de 9 partners in het DC NOISE project en voert daarbij ook 4 pilots binnen de eigen regio uit. DC NOISE is in juni 2008 van start gegaan en het heeft ondertussen nationale bekendheid weten te verkrijgen (zie het Interbestuurlijk Actieplan Bevolkingsdaling). Voor DC NOISE Groningen zijn de eerste stappen gezet in de uitvoering en de 4 pilots laten de eerste resultaten zien.

De provincie Groningen heeft bij de start van het DC NOISE project zichzelf ten doel gesteld:

- de provinciale kennishuishouding verder op te bouwen en op peil te houden
- bewustwording en kennisuitwisseling te faciliteren
- samenwerking met betrokken partijen te bevorderen
- gedragen strategie(en) en oplossingen voor het vraagstuk bevolkingsdaling te ontwikkelen
- het rijk te bewegen (ruimtelijk) rijksinstrumentarium in te zetten

Eén van de acties om deze doelen te halen is het organiseren van regionale conferenties. De conferentie van 10 februari 2010 is erop gericht om gevolgen van krimp en al lopende initiatieven/ experimenten zichtbaar te maken en vandaar uit te kijken hoe gezamenlijk verder te gaan. De belangrijkste gevolgen van de demografische veranderingen worden in beeld gebracht en duidelijk wordt welke partijen daarover moeten meedenken. Om bewustwording en kennisuitwisseling te bereiken worden publieke en private partners breed betrokken in het proces. De ontwikkelingen van de vier Groninger DC NOISE pilots dienen als input voor de workshops (zie ook onderstaand kader). Het doel is richtinggevende perspectieven te formuleren waarvoor een breed draagvlak bestaat. Met de resultaten van deze conferentie en bijvoorbeeld de uitkomsten van de DC NOISE pilots en de eerste resultaten van het Provinciaal Actieplan Bevolkingsdaling² kunnen vervolgens stappen worden gezet naar het vinden van oplossingen en strategieën.

De 4 Groningse pilots die binnen DC NOISE worden uitgevoerd zijn:

1 - Preventieve maatregelen voor senioren - Gemeente Stadskanaal i.s.m. Stichting Welstad.

2 - Arbeidsmarktstrategie Zorg Oost Groningen - ZorgpleinNoord

3 - Ambient assisted living – Stichting Het Oldambt i.s.m. Zorg Innovatie Forum

4 - Ganzedijk – Voorheen gemeente Reiderland

(zie de folder: kansen voor krimp in Groningen, oktober 2009)

---

² Nog in voorbereiding tijdens het schrijven van dit rapport.

1.1 Het groeidocument

In aanvulling op en ten behoeve van de conferentie wordt een zogenaamd “groeidocument” krimp opgesteld. Dit groeidocument dient als basis voor de discussies die uiteindelijk kunnen leiden naar nieuwe perspectieven en strategieën voor de provincie Groningen.

Daarvoor is inzicht nodig in de huidige ontwikkelingen en bestaat behoefte aan een vooruitblik naar de nabije en wat verdere toekomst. In dit rapport worden daarvoor facts and figures aangedragen. Dat geldt niet alleen voor de demografische ontwikkeling, maar ook voor verwante onderwerpen als de (sociaal)economische situatie, ontwikkelingen op de arbeidsmarkt en de ontwikkeling van voorzieningen als winkels, vrijetijdsactiviteiten, onderwijs en zorg.

Dit rapport schetst de bevolkings- en huishoudens prognoses tot 2020 voor de provincie Groningen, met een doorkijk naar 2040, en geeft aan wat de gevolgen van de prognoses zullen zijn op de thema's arbeidsmarkt en onderwijs (inclusief economische groei), diensten en voorzieningen, wonen en woonomgeving, mobiliteit, en organisatie en financiën. Het document is met nadruk een *groeidocument* omdat het input levert voor de discussies tijdens de conferentie en tegelijkertijd de uitkomsten van de conferentie kunnen worden beschouwd als een aanvulling op dit rapport.

1.2 Bevolkingsdynamiek

In 2009 heeft Bureau Louter in samenwerking met Bureau PAU voor het Ministerie van Binnenlandse Zaken onderzoek gedaan om dieper inzicht te verkrijgen in de gemeentelijke verschillen in bevolkingsdynamiek en (in kwalitatieve en interpretatieve zin) de oorzaken achter die verschillen³. In het bijzonder ging daarbij de aandacht uit naar verschillen tussen typen gemeenten met een (dreigende) afname van de bevolking. Uitgangspunt was dat ook de regionale context waarbinnen de bevolkingsdynamiek van individuele gemeenten plaatsvindt van belang is. De resultaten van dit onderzoek leveren inzicht in de bevolkingsdynamiek van Groningen en in de achterliggende oorzaken. Voordat wordt ingegaan op de prognoses en de verwachte gevolgen zoomen we eerst in op de periode tot nu om een beter begrip te krijgen van het verloop van de demografische ontwikkelingen. Het onderliggende groeidocument hanteert dezelfde methodiek als het recente onderzoek in opdracht van het Ministerie van BZK en schetst de demografische ontwikkelingen in hun historisch perspectief (hoofdstuk 2).

³ Peter Louter en Pim van Eikeren, in samenwerking met Yap Hong Seng (2009) Bevolkingsafname in Nederland; De gemeentelijke bevolkingsdynamiek in beeld.

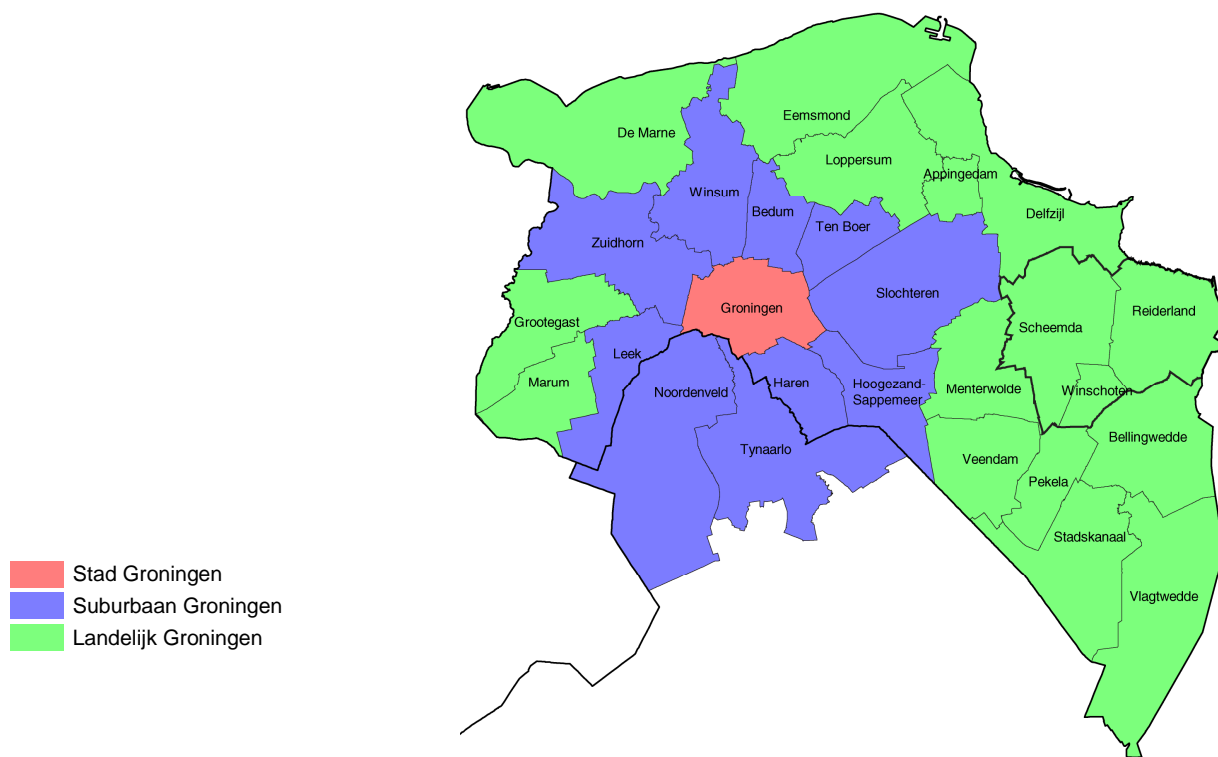

Het rapport Bevolkingsafname in Nederland, in opdracht van BZK.

1.3 Gebiedsindeling

In het onderzoek worden op verschillende plaatsen resultaten getoond op het niveau van individuele gemeenten. Het zal duidelijk zijn dat daarbij voor prognoses sprake is van grote onzekerheidsmarges. De getoonde resultaten op gemeentelijk niveau zijn dan ook vooral illustratief van aard. Om tot meer robuuste uitspraken te komen zijn gemeenten gebundeld tot drie typen. Deze zijn weergegeven in figuur 1.4. De drie gebiedstypen zijn de stad Groningen, de grensgemeenten van die stad ('suburbaan Groningen') en de overige delen van Groningen ('landelijk Groningen'). Tot suburbaan Groningen zijn ook de twee Noord-Drentse gemeenten Noordenveld en Tynaarlo gerekend. Zij zijn wat betreft arbeidsmarkt en allerlei voorzieningen sterk op de stad Groningen georiënteerd. De consequentie is dat de som voor de drie onderscheiden gebiedstypen iets groter is dan het totaal voor de provincie Groningen⁴.

Figuur 1.4 Gebiedsindeling

Bron: Bureau Louter 2010

Per 1 januari 2010 zijn de gemeenten Winschoten, Scheemda en Reiderland samengevoegd tot de nieuwe gemeente Oldambt. Bij de presentatie van de

⁴ Bij het opstellen van de gebiedstypen was niet 'al dan niet krimp' het criterium, maar ligging (met name ten opzichte van de stad Groningen). Dat die indeling vervolgens min of meer overeenkomt met groei versus krimp bewijst eens te meer de zeer sterke invloed van ligging op de potenties van gebieden voor demografische en economische ontwikkeling. Marum en Grootegast vormen de uitzondering omdat zij op een hoger ruimtelijk schaalniveau (binnen het Noorden) gunstiger liggen dan de gemeenten in oostelijk en noordelijk Groningen.

resultaten van de huidige situatie en van prognoses wordt uitgegaan van deze nieuwe gemeentelijke indeling. Voor historische ontwikkelingen wordt nog een onderscheid gemaakt tussen de drie oorspronkelijke gemeenten. Daarbij moet bedacht worden dat de kern Winschoten een belangrijke werkgelegenheidsfunctie en voorzieningenfunctie voor de regio heeft, ook voor Scheemda en Reiderland. In de nieuwe gemeente Oldambt wordt die centrumfunctie van Winschoten voor een groot deel 'weggemiddeld'. Soms zijn in de kaartbeelden de (in termen van het inwonertal kleine) gemeenten Bedum en Ten Boer samengevoegd om tot meer robuuste uitspraken te komen⁵.

1.4 Prognosemodel

In dit rapport worden onder andere prognoses gepresenteerd voor de demografische en economische ontwikkelingen in Groningen. Het accent ligt daarbij op ontwikkelingen in de komende tien jaar (2010-2020). Daarnaast wordt een doorkijkje gepresenteerd voor de langere termijn (tot 2040). Als basis voor de prognoses dienden ten eerste het Lange Termijn scenario Transatlantic Market, dat ten behoeve van dit rapport is vertaald naar het gemeentelijk niveau en, ten tweede, een op het PEARL-model gebaseerde bevolkingsprognose. Er is in de prognoses die door Bureau Louter zijn opgesteld, gebruik gemaakt van de meest recente gegevens van PEARL (oktober 2009)⁶. PEARL levert per gemeente gegevens over het aantal inwoners naar leeftijd (waarmee ook de vergrijzingsgraad kan worden bepaald). In overleg met de provincie Groningen is voor dit rapport een variant ontwikkeld, waarbij voor de gemeenten in Oost-Groningen het gemiddeld jaarlijks binnenlands migratiesaldo in de periode 2020-2040 is gelijkgesteld aan het gemiddeld jaarlijks binnenlands migratiesaldo in de periode 2010-2020. De bevolking in Oost-Groningen neemt dan, vergeleken met het 'basisscenario' van PEARL, met 6.3 duizend extra af in de periode 2020-2040. Deze variant wordt gepresenteerd in dit rapport.

1.5 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 worden de demografische veranderingen in de provincie Groningen van het verleden tot nu beschreven. De ontwikkeling van inwoners en woningen, de geboorte en sterftcijfers en de migratiebewegingen worden in historisch perspectief geplaatst. Dit hoofdstuk wordt afgesloten met een zogenaamde 'totaalscore' van de demografische ontwikkelingen.

In hoofdstuk 3 wordt ingegaan op de huidige sociaal-economische situatie van de provincie Groningen. We gaan daarbij in op inkomen, de arbeidsmarkt,

⁵ Als ondergrens wordt 10.000 inwoners gehanteerd en kleinere gemeenten worden samengevoegd. Hoewel Bellingwedde iets onder de 10.000 inwoners zit is er toch voor gekozen om resultaten voor Bellingwedde afzonderlijk weer te geven.

⁶ Op het moment dat met dit onderzoek werd aangevangen waren de nieuwste gegevens van PRIMOS niet beschikbaar. De verschillen tussen de twee prognose modellen zijn tot 2020 niet groot. Na 2020 zijn de verschillen groter.

kenniseconomie, woningprijzen en voorzieningen en sluiten het hoofdstuk af met een 'totaalscore' van de sociaaleconomische situatie van de provincie Groningen.

Hoofdstuk 4 beschrijft de demografische ontwikkeling in Groningen tot 2020 met een doorkijk tot 2040. Allereerst worden de stad Groningen, suburbaan Groningen en landelijk Groningen vergeleken met de provincie Groningen en Nederland. Vervolgens worden de gemeentelijke verschillen beschreven, eerst voor de totale bevolking en vervolgens onderscheiden naar leeftijdsklassen.

Hoofdstuk 5 gaat nader in op de in hoofdstuk 3 geschetste relaties tussen demografie, arbeidsmarkt, voorzieningen en mobiliteit. Wat zijn de gevolgen van de in hoofdstuk 4 verwachte bevolkingsontwikkeling op deze relaties? Ook wordt in dit hoofdstuk aandacht besteed aan de financiële en organisatorische opgave door deze ontwikkelingen.

In bijlage 1 wordt een typologie van gemeenten weergegeven zoals ontleend aan het onderzoek "Bevolkingsafname in Nederland" (Bureau Louter i.s.m. Bureau PAU 2009) in opdracht van het Ministerie van BZK.

In bijlage 2 wordt nader ingegaan op migratie-intensiteit, migratieratio en migratie-impact.

In bijlage 3 staat de ontwikkeling van de inwoners van Groningen naar leeftijdsklassen voor de periode 2010-2020 met een doorkijk naar 2040.

In bijlage 4 worden de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt op gemeentelijk niveau beschreven.

H2 | Demografische verandering in historisch perspectief

In het in paragraaf 1.2 genoemde rapport “Bevolkingsafname in Nederland: De gemeentelijke bevolkingsdynamiek in beeld” (mei 2009) van Bureau Louter i.s.m. Bureau PAU wordt de bevolkingsdynamiek in Nederlandse gemeenten inzichtelijk gemaakt. Daarbij worden de ontwikkelingen in historisch perspectief geplaatst.

Het blijkt dat krimpende gemeenten geen nieuw verschijnsel zijn (zie kader), maar dat de verwachte afname van het aantal inwoners in Nederland na 2050 dat wel is. Dat zal er toe leiden dat steeds méér gemeenten met een afname van het aantal inwoners te maken krijgen. Ook de afname van de gemiddelde huishoudensgrootte (die nu nog leidt tot een groei van het aantal huishoudens) zal in de toekomst verminderen. Dat er geleidelijk aan meer gemeenten met een bevolkingsafname te maken krijgen, is “dus het gevolg van een gestaag lager wordende algemene (nationale) bevolkingsgroei, niet doordat de gemeentelijke verschillen groter worden. Het tegendeel is eerder waar. Uit de historische analyse blijkt ook dat, bij een uitsplitsing van de bevolkingsgroei in de componenten natuurlijke groei, binnenlandse migratie en internationale migratie, de binnenlandse migratie de belangrijkste bron is van gemeentelijke verschillen in bevolkingsgroei (en niet natuurlijke groei en internationale migratie)” (pag. 8).

Bevolkingsafname in een gemeente geen nieuw fenomeen

Afname van het aantal inwoners in een gemeente is beslist geen nieuw fenomeen. Ook in het verleden is veelvuldig sprake geweest van afname van de bevolking, bijvoorbeeld in nationaal perifeer gelegen gebieden, maar ook al in een vroeg stadium (jaren zestig) in grote steden en later in diverse middelgrote steden. Dat was niet altijd alleen het gevolg van verhuizingen. Zelfs in de jaren zeventig was er in diverse gemeenten al sprake van een negatieve natuurlijke groei, zoals in ‘luxe suburbs’, in grote steden en in een klein aantal gemeenten in de periferie. De afname van het aantal inwoners in steden was destijds vooral het gevolg van de zeer sterke afname van de gemiddelde huishoudensgrootte. De groei van het aantal woningen bleef daarbij achter. Met name huishoudens in de gezinsvormende fase migreerden massaal naar de suburbs.

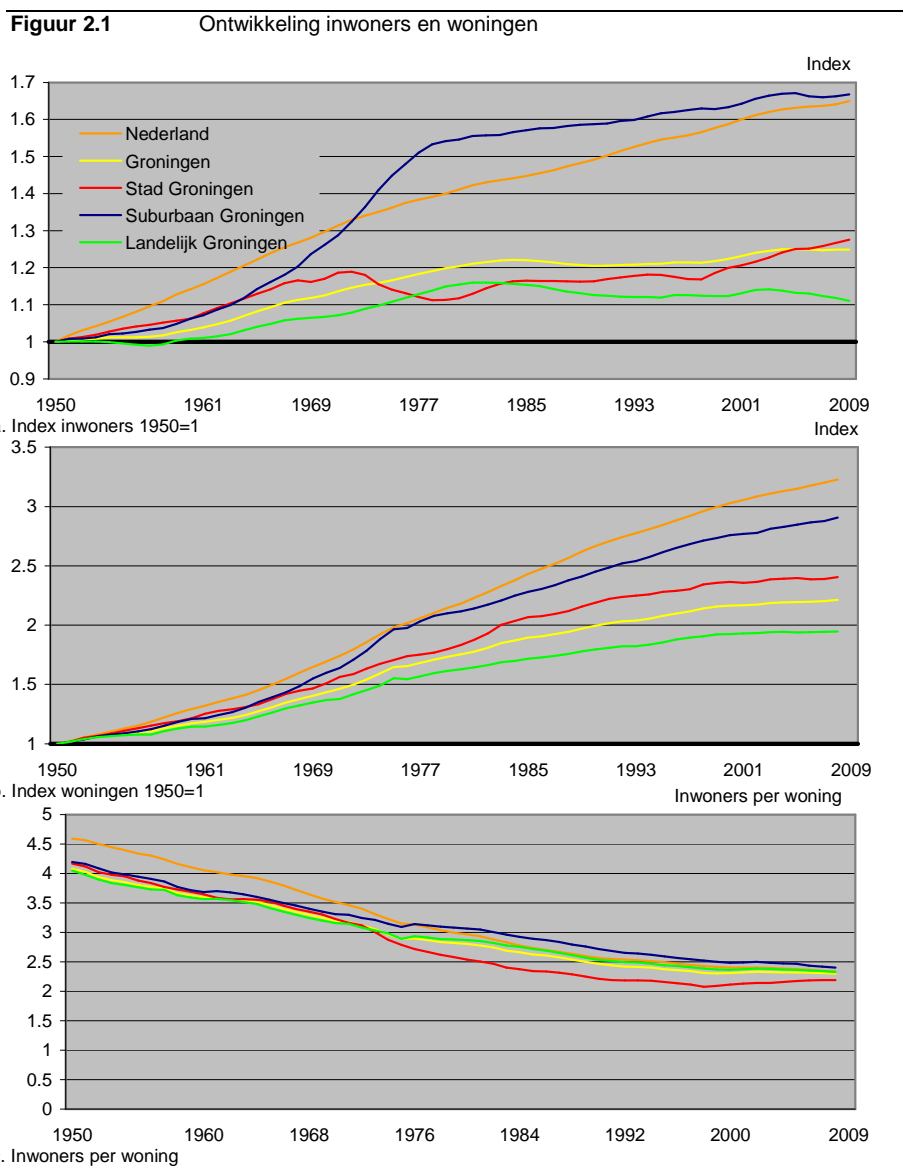
Bron: Bureau Louter i.s.m. Bureau PAU 2009

In dit hoofdstuk staan de demografische ontwikkelingen in het verleden centraal. Achtereenvolgens wordt ingegaan op de ontwikkeling van het aantal inwoners en woningen, op de binnenlandse en buitenlandse migratie, op de ontwikkeling van de woningvoorraad en op ontgroening en vergrijzing. Daarbij wordt steeds uitgegaan van de in figuur 1.4 gepresenteerde gebiedsindeling en wordt de provincie Groningen als geheel tevens vergeleken met het nationaal gemiddelde.

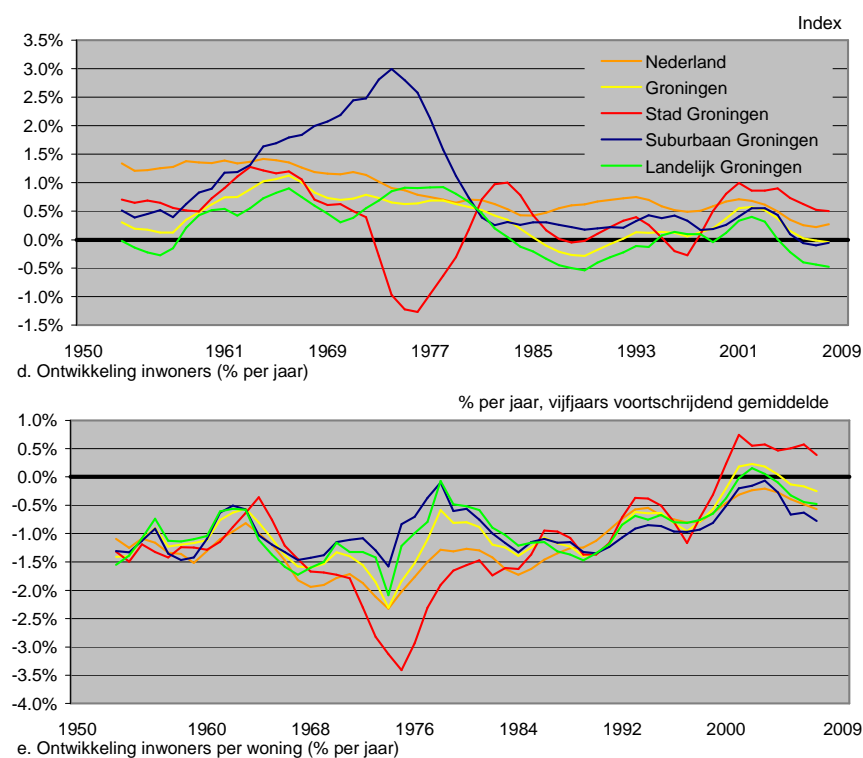
2.1 Ontwikkeling inwoners en woningen sinds 1950

In figuur 2.1 staat de ontwikkeling van het aantal inwoners en woningen sinds 1950.

Deze periode nader beschouwd blijkt de ontwikkeling van het aantal inwoners in de provincie Groningen achtergebleven bij het nationaal gemiddelde. In nog iets sterkere mate geldt dat voor landelijk Groningen. Van half jaren zestig tot eind jaren zeventig is sprake geweest van een trek van de bevolking van de stad Groningen naar de suburbs ('suburbanisatie'). Daarvoor en daarna is dat niet meer opgetreden. De laatste jaren groeit het aantal inwoners in de stad zelfs iets sterker dan in de suburbs. Binnen subuurbaan Groningen werden de hoogste groeicijfers in de periode 1950-2009 gerealiseerd door respectievelijk Leek, Noordenveld, Tynaarlo, Haren en Hoogezand-Sappemeer: opmerkelijk genoeg de zuidelijk van de stad gelegen gemeenten, met een van west naar oost aflopende groei. Ligging is dus een belangrijke factor achter de groeiperspectieven op lange termijn.

Figuur 2.1 (vervolg) Ontwikkeling inwoners en woningen

Bron: Bureau Louter 2010

Het aantal woningen is in alle gebieden sterker toegenomen dan het aantal inwoners (zie figuur 2.1b). Dat hangt samen met de sterke afname van de gemiddelde huishoudensgrootte, waardoor ook het aantal inwoners per woning sterk terugliep (zie figuur 2.1c). In de jaren vijftig lag het gemiddelde aantal inwoners per woning in Groningen nog onder het nationaal gemiddelde. Inmiddels is dat verschil vrijwel verdwenen. Dat wordt verklaard door de veel sterkere afname van de gemiddelde huishoudensgrootte in het zuiden van Nederland dan gemiddeld. In de stad Groningen nam het aantal inwoners per

woning het laatste decennium zelfs iets toe als gevolg van de grotere aandacht voor de bouw van gezinswoningen.

In figuur 2.1d en 2.1e staan de ontwikkelingen in procenten per jaar weergegeven (als vijfjaars voortschrijdende gemiddelden). Daaruit blijkt dat de bevolkingsontwikkeling in de provincie Groningen steeds onder het nationaal gemiddelde heeft gelegen, maar dat het verschil de laatste jaren klein is. Ook blijkt dat de groei de laatste tien jaar het hoogst is geweest in de stad Groningen. Na een opleving rond de eeuwwisseling (overigens vooral als gevolg van de vestiging van asielzoekers), neemt het aantal inwoners in landelijk Groningen inmiddels weer af. Duidelijk is ook dat het gemiddeld aantal inwoners per woning steeds minder sterk afneemt. Dat betekent dus dat een afname van het aantal inwoners steeds sneller zal leiden tot een afname van het aantal woningen. Dat geldt de laatste jaren in de provincie Groningen in nog sterkere mate dan gemiddeld in Nederland.

In tabel 2.1 zijn opgenomen de twintig gemeenten in Nederland met een afname van het aantal inwoners in de periode 1950-2009.

Uit deze tabel blijkt dat acht van de twintig gemeenten die in de periode 1950-2009 een afname van het aantal inwoners hebben gekend in de provincie Groningen liggen. Ook enkele andere nationaal perifeer gelegen gemeenten in Zeeland en Friesland kenden een afname van het aantal inwoners, en zeven gemeenten in de Randstad (drie grote steden en vier gemeenten in 'luxe woongebieden'), waar gebrek aan ruimte binnen de gemeentegrenzen de reden voor de bevolkingsafname vormde (gepaard gaande met sterke groei in omliggende suburbs).⁷

⁷ Gemeenten in Zuid-Limburg ontbreken in deze lijst. De afname van de bevolking is daar van veel recenter datum. In het katholieke zuiden van Nederland groeide het aantal inwoners in de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog juist relatief sterk.

Tabel 2.1 Twintig gemeenten met afname inwoners in periode 1950-2009

Positie	Gemeente	Ontwikkeling 1950-2009 (%)	Typering gebied
1	Reiderland	-22.6%	Groningen
2	De Marne	-20.7%	Groningen
3	's-Gravenhage	-14.4%	Grote stad
4	Loppersum	-14.0%	Groningen
5	Rotterdam	-14.0%	Grote stad
6	Wûnseradiel	-13.7%	Kustgebied Friesland
7	Bellingwedde	-13.5%	Groningen
8	Amsterdam	-9.8%	Grote stad
9	Haarlem	-8.8%	Luxe woongebied
10	Ferwerderadiel	-7.9%	Kustgebied Friesland
11	Bussum	-6.3%	Luxe woongebied
12	Het Bildt	-5.9%	Kustgebied Friesland
13	Bloemendaal	-5.9%	Luxe woongebied
14	Hilversum	-4.4%	Luxe woongebied
15	Sluis	-3.9%	Zeeland
16	Noord-Beveland	-3.0%	Zeeland
17	Pekela	-1.9%	Groningen
18	Eemsmond	-1.6%	Groningen
19	Vlagentwedde	-1.1%	Groningen
20	Scheemda	-0.2%	Groningen

Bron: Bureau Louter 2010

Binnen- en buitenlandse migratiesaldi

Het binnenlands migratiesaldo⁸ in de provincie Groningen is sinds de eeuwwisseling heel licht negatief (zie figuur 2.2a). Met name de stad Groningen wordt de laatste tien jaar gekenmerkt door een positief migratiesaldo, in landelijk Groningen is daarentegen de laatste drie decennia steeds sprake geweest van een verlies aan inwoners als gevolg van een negatief migratiesaldo.

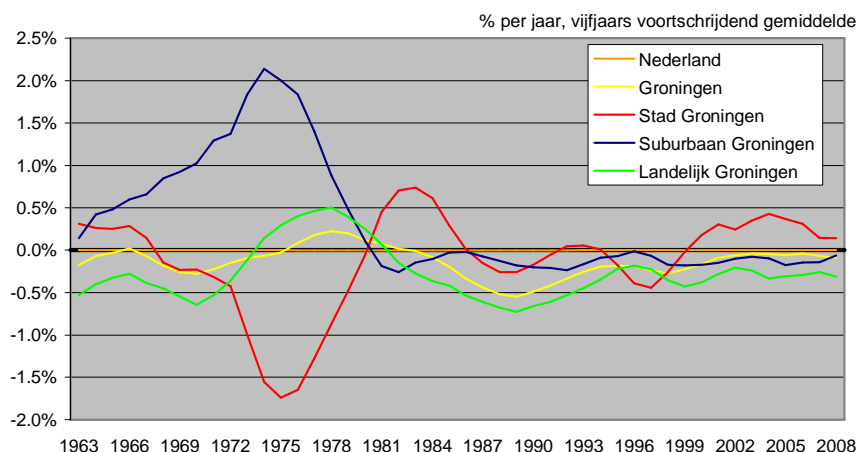

Uit de figuur blijkt ook de eerder gesignaleerde suburbanisatie van de stad Groningen naar de suburbs van de tweede helft van de jaren zestig tot begin jaren tachtig, met als 'hoogtepunt' de jaren rond 1975. Opvallend (zij het op een andere schaal in de grafiek weergegeven) is het buitenlands migratiesaldo (zie figuur 2.2b). Dat is sinds het begin van de jaren zestig in Nederland steeds positief geweest, overigens met schommelingen in de tijd. De piek rond de eeuwwisseling hangt samen met het grote aantal gevestigde asielzoekers. Met

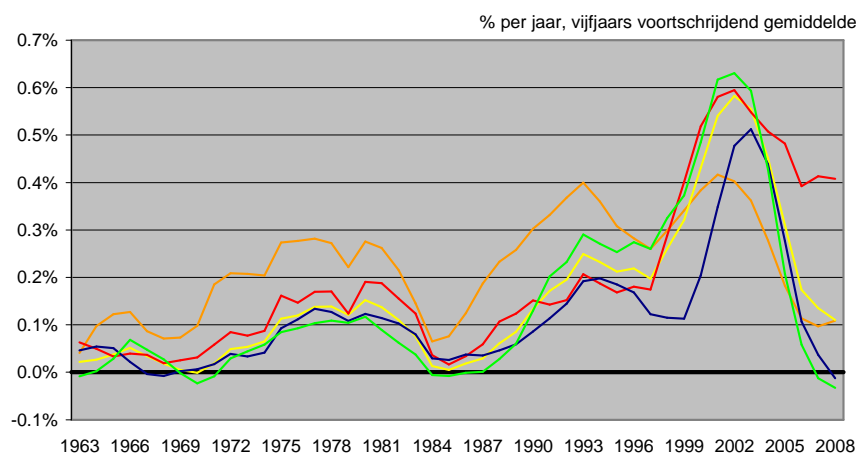
⁸ Bepaald door vestiging en vertrek van inwoners.

name in landelijk Groningen hebben velen een plek gevonden in een asielzoekerscentrum. Dat vormt een belangrijke reden voor de (tijdelijke) opleving van de bevolkingsontwikkeling. Met de sterke afname van het buitenlands migratiesaldo (als gevolg van de veel lagere aantallen asielzoekers) viel ook de bevolkingsontwikkeling in landelijk Groningen sterk terug.

Figuur 2.2 Binnenlands en buitenlands migratiesaldo, 1960-2008

a. Binnenlands migratiesaldo (% van inwoners)

b. Buitenlands migratiesaldo (% van inwoners)

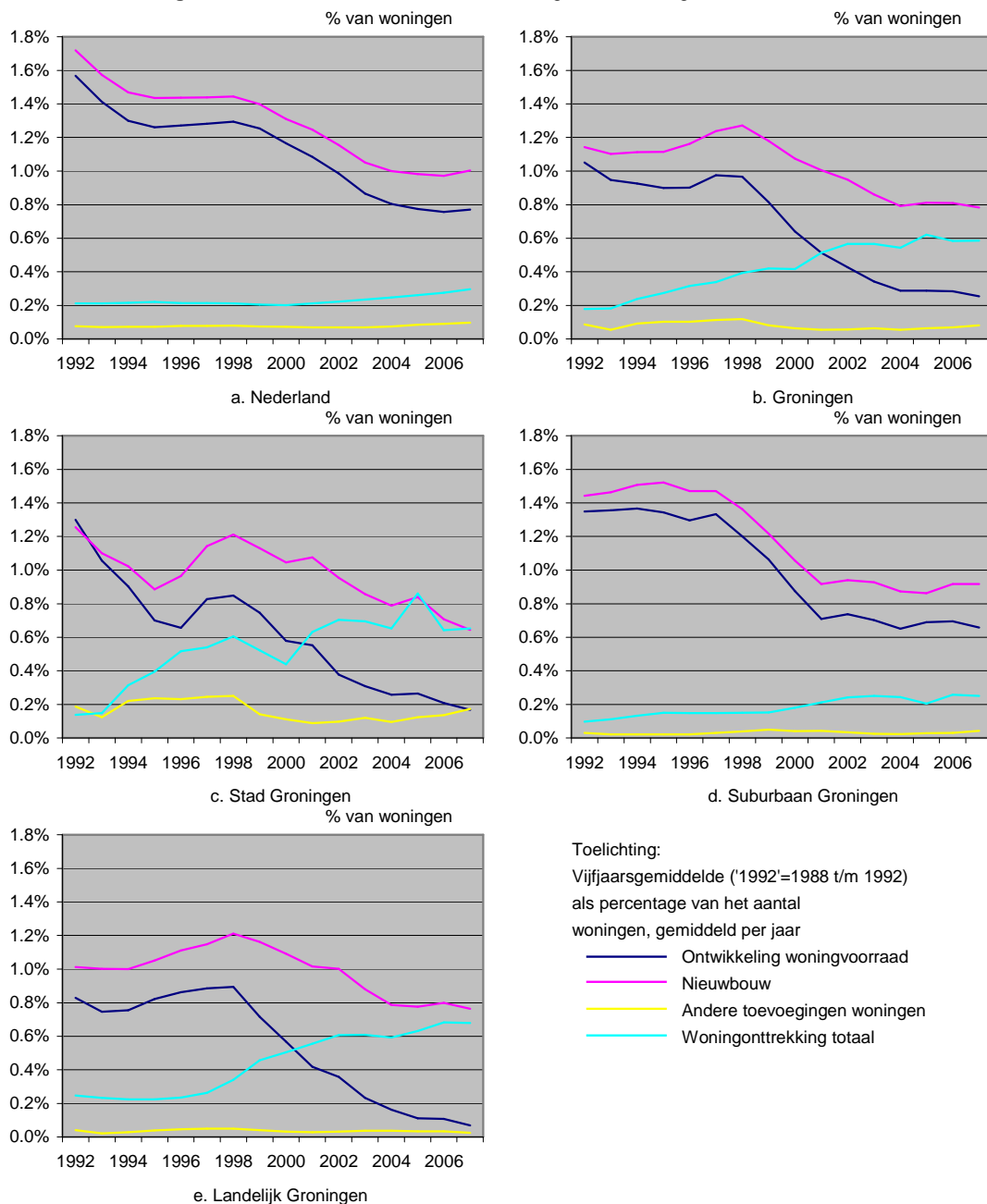
Bron: Bureau Louter 2010

Sloop en nieuwbouw woningen

De laatste vijftien jaar bleef de nieuwbouw van woningen in Groningen iets achter bij het nationaal gemiddelde (vergelijk figuur 2.3b met figuur 2.3a). Toch ontwikkelde de woningvoorraad zich veel minder gunstig doordat het aantal onttrekkingen aan de woningvoorraad in Groningen veel sterker toenam dan nationaal gemiddeld. Terwijl het percentage aan de voorraad onttrokken woningen nationaal langzaam toenam van 0.2% naar 0.3% van de woningvoorraad per jaar, was in Groningen sprake van een toename van 0.2% naar 0.6%. Dat heeft vooral plaatsgevonden in de stad Groningen en landelijk

Groningen. Per saldo neemt de woningvoorraad in landelijk Groningen inmiddels nauwelijks meer toe. Dat is het saldo van deelgebieden met een afname en met een toename in landelijk Groningen. Het aantal gebieden waar de woningvoorraad afneemt, zal naar alle waarschijnlijkheid toenemen, gezien de verwachte verdere (nationale) afname van de bevolkingsgroei.

Figuur 2.3 Nieuwbouw en onttrekkingen van woningen

Bron: Bureau Louter 2010

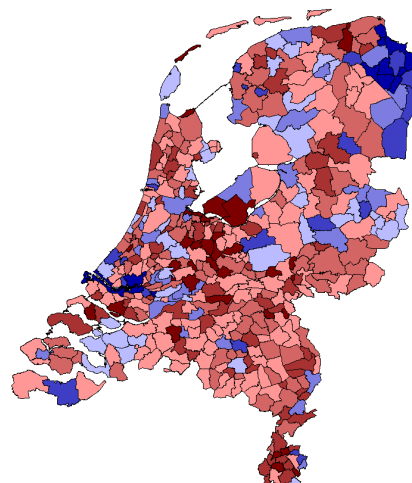
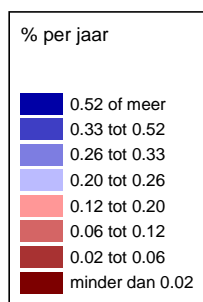
Daarnaast zullen nieuwbouw en sloop steeds meer samengaan omdat het type woningen waaraan behoefte bestaat sterk zal veranderen als gevolg van de voorziene toename van het aantal eenpersoons huishoudens (en daarbij passende woningen). Dat hangt met name samen met de vergrijzing, die nu al toeneemt (zie figuur 2.6) en in de toekomst nog verder zal toenemen.

De figuren 2.4 en 2.5 tonen de sloop en nieuwbouw van woningen voor de periode 1998 tot 2007. In het oostelijk deel van de provincie (maar ook in de stad) zijn veel meer woningen gesloopt dan gemiddeld in Nederland. Opvallend daarbij is dat in het noordelijk deel van de provincie juist relatief weinig woningen zijn gesloopt, hoewel ook daar in sommige gemeenten (zoals De Marne) sprake was van een afname van het aantal inwoners.

Figuur 2.4

Sloop woningen
1998-2007

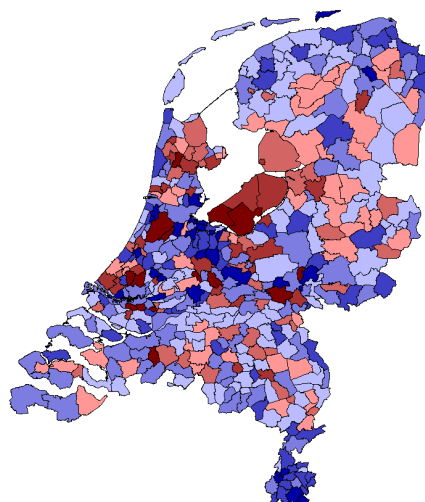
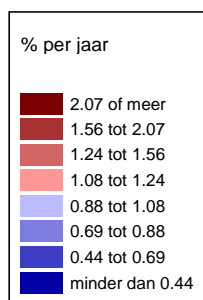
Bron
Bureau Louter 2010

Figuur 2.5

Nieuwbouw woningen
1998-2007

Bron
Bureau Louter 2010

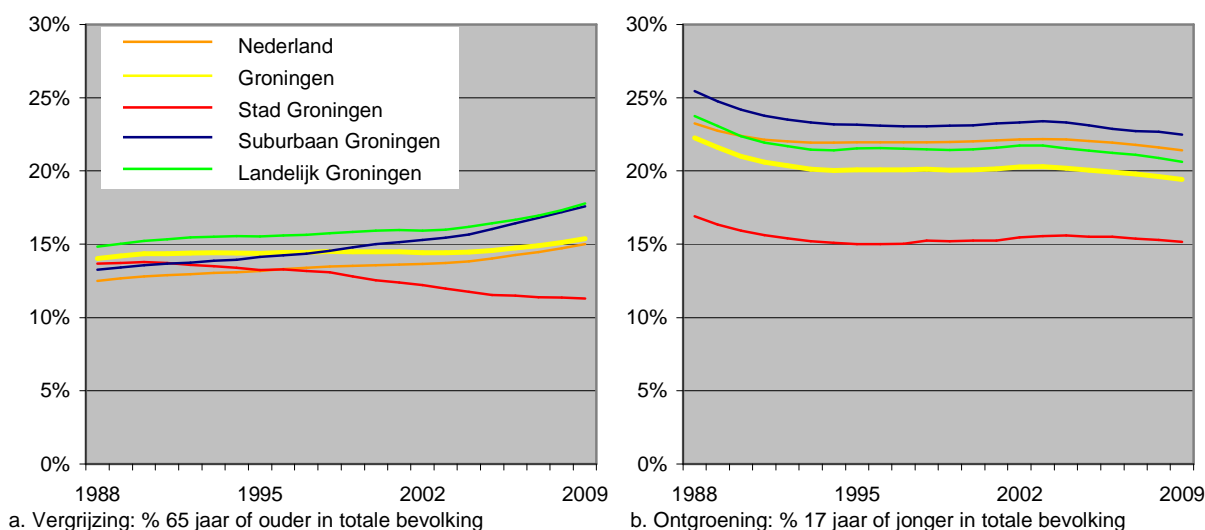

In de Marne was overigens wel sprake van weinig nieuwbouw van woningen, evenals in veel andere gemeenten in Groningen⁹.

Vergrijzing en ontgroening

De vergrijzing en ontgroening hangen mede samen met demografische ontwikkelingen in het verleden. Zo valt het op dat de vergrijzing in suburbaan Groningen sterker is toegenomen dan het nationaal gemiddelde, terwijl de vergrijzing in de stad Groningen zelfs is afgenomen. Dat hangt samen met de zeer sterke suburbanisatie aan het eind van de jaren zestig en in de jaren zeventig. De twintigers en dertigers die toen zijn gesuburbaniseerd, bereiken steeds meer de 65-plus leeftijd in de suburbs, terwijl het reservoir aan mensen die 65 jaar kunnen worden in de stad Groningen klein is (en er bovendien de laatste jaren sprake is geweest van een positief migratiesaldo, van vooral twintigers en dertigers).

Figuur 2.6 Vergrijzing en ontgroening

Bron: Bureau Louter 2010

2.2 Geboorte en sterfte cijfers

Uit het kaartbeeld met de natuurlijke groei (figuur 2.7) blijkt dat er twee typen gemeenten zijn waar een negatieve natuurlijke groei (meer sterfte dan geboorte) heeft plaatsgevonden, namelijk ten eerste nationaal decentraal gelegen gemeenten en ten tweede luxe woongemeenten (waar vaak sprake is

⁹ Opvallend is het verschil tussen de twee bekendste 'krimpregio's' in Nederland, namelijk oostelijk Groningen en Zuid-Limburg. Sloop van woningen vond in Zuid-Limburg voorsnog nauwelijks plaats en in oostelijk Groningen des te meer. Daarentegen vond in Zuid-Limburg nog minder nieuwbouw plaats dan in oostelijk Groningen. In oostelijk Groningen lijkt dus sprake te zijn van een zekere mate van 'transformatie', waarbij sloop hand in hand gaat met enige nieuwbouw. In Zuid-Limburg is de nieuwbouw van woningen vrijwel tot stand gekomen. Het lijkt erop dat op die manier wordt geprobeerd om sloop van woningen zo lang mogelijk uit te stellen.

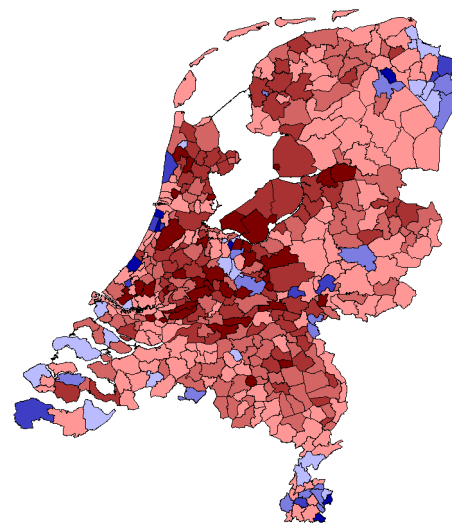
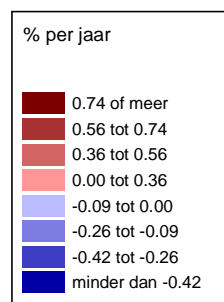
van een rem op verdere woningbouw). Binnen Groningen behoren grote delen van het oostelijk deel van de provincie tot de eerste categorie (evenals delen van Zuid-Limburg en Zeeland) en behoort Haren (en in Noord-Drenthe Tynaarlo) tot de tweede categorie, evenals delen van het Gooi/Utrechtse Heuvelrug, plaatsen bij Arnhem en Nijmegen en Hollandse kustgemeenten als Wassenaar, Bloemendaal en Bergen. Het type 'krimpproblematiek' waarmee deze twee typen gemeenten te kampen hebben, verschilt sterk.

Figuur 2.7

Natuurlijke groei 1998-2007

Bron

Bureau Louter 2010

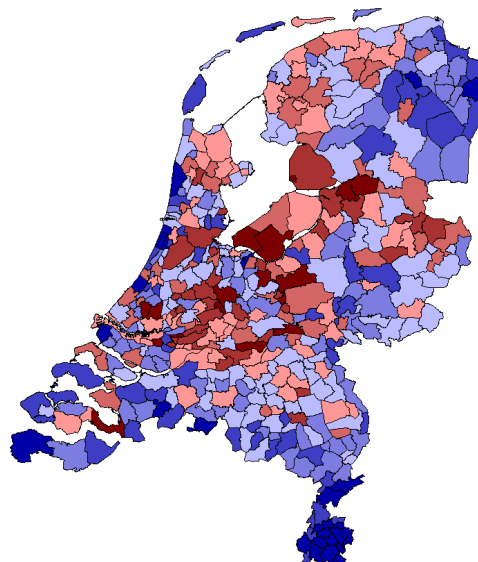
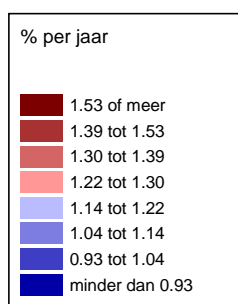

De natuurlijke groei is in de figuren 2.8 en 2.9 uitgesplitst naar geboorte en sterfte. Daaruit blijkt dat in delen van Groningen het geboortecijfer boven het nationaal gemiddelde ligt, met name aan de westzijde. Omdat daar sprake is geweest van een gestage groei, is de bevolkingsopbouw minder scheef dan in de gemeenten tussen Groningen en Assen, die vooral in de jaren vijftig, zestig en zeventig zijn gegroeid (waardoor ouderen daar een groot deel van de populatie vormen en het geboortecijfer dus laag is). In de meest oostelijke delen van Groningen liggen de geboortecijfers ook ruim onder het nationaal gemiddelde.

Figuur 2.8

Geboorten (in % van de bevolking) 1998-2007

Bron
Bureau Louter 2010

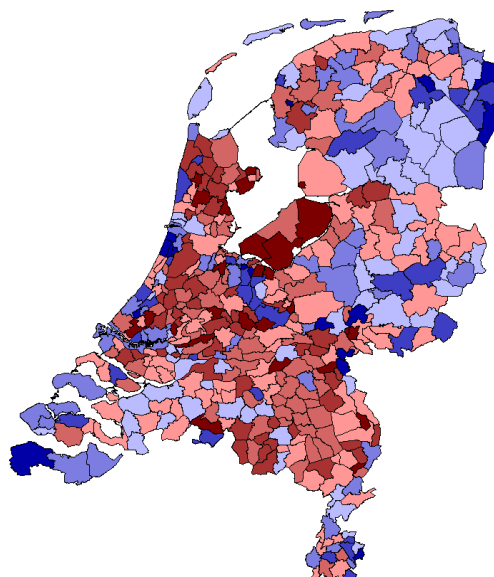
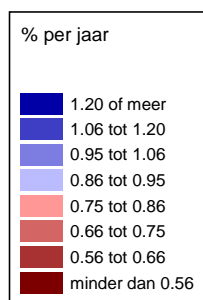

Ook wat het sterftcijfer betreft scoren zeker niet alle Groningse gemeenten hoger dan het nationaal gemiddelde. Diverse gemeenten in suburbaan Groningen realiseren een lager sterftcijfer dan het nationaal gemiddelde. Van een hoog sterftcijfer is vooral sprake in het oostelijk deel van de provincie en in de luxe (maar vergrijsde) woongemeenten Haren en Tynaarlo.

Figuur 2.9

Overledenen (in % van de bevolking) 1998-2007

Bron
Bureau Louter 2010

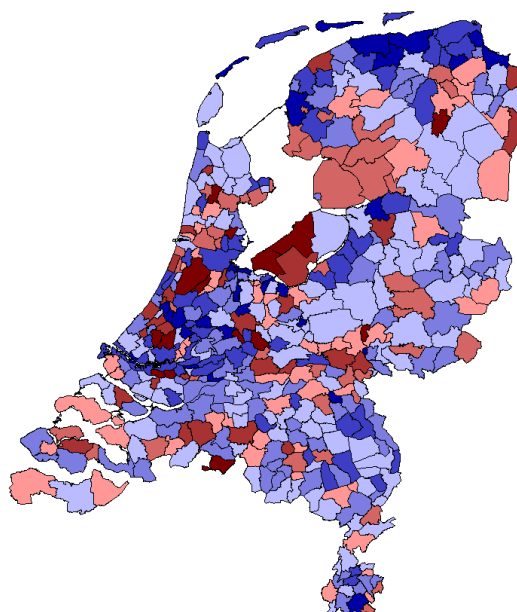
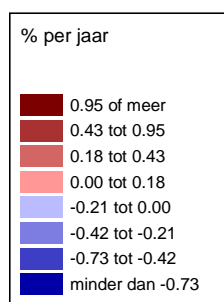

2.3 Migratie

Twee andere 'componenten' van de bevolkingsontwikkeling, namelijk de binnenlandse en de buitenlandse migratie staan in figuur 2.10 tot en met 2.12. Het binnenlands migratiesaldo is in de jaren 1998 tot en met 2007 vooral in het noordelijk deel van de provincie sterk negatief geweest. In de 'as' Groningen-Assen (inclusief Slochteren, waar in die periode woningbouw heeft plaatsgevonden) was het positief, evenals (opvallend genoeg) in sommige gemeenten in het oostelijk deel van Groningen (zoals Reiderland en Vlagtwedde).

Figuur 2.10
Saldo binnenlandse migratie
1998-2007
(% van bevolking)

Bron
Bureau Louter 2010

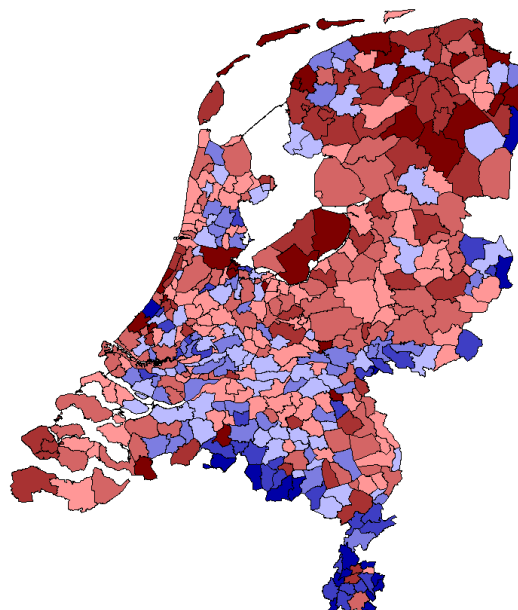
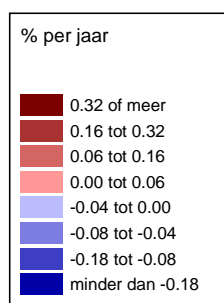

Het buitenlands migratiesaldo was veelal positief, overigens nu juist niet voor Reiderland en Vlagtwedde. Naast diverse andere factoren spelen hier migratiestromen van asielzoekers een belangrijke rol. In diverse gemeenten in oostelijk en noordelijk Groningen zijn asielzoekerscentra gevestigd (geweest). Vestiging uit (met name rond de millenniumwisseling) en terugkeer naar (de laatste jaren) het buitenland hebben op grote schaal plaatsgevonden, maar ook verplaatsing binnen Nederland, bijvoorbeeld tussen asielzoekerscentra of naar reguliere woningen. Dat heeft de migratiepatronen in deze periode sterk beïnvloed.

Figuur 2.11
Saldo buitenlandse migratie
1998-2007
(% van bevolking)

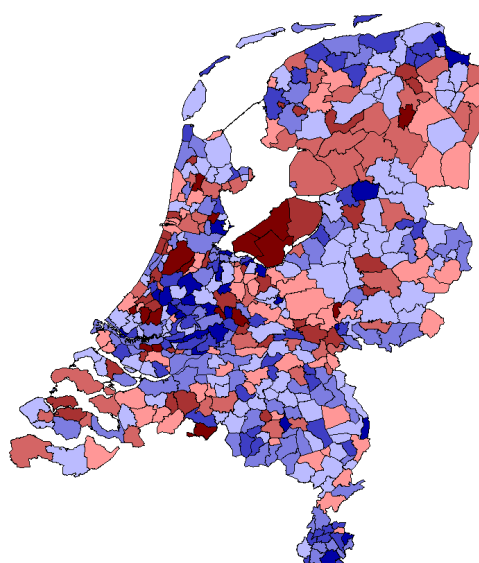
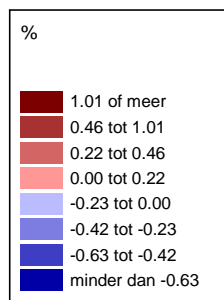
Bron
Bureau Louter 2010

De cijfers voor het totaal van de binnenlandse en de buitenlandse migratie zijn weergegeven in figuur 2.12. In totaal was het migratiesaldo (binnenlands plus buitenlands) positief in de regio Groningen-Assen en in de meest oostelijke delen van de provincie en juist negatief in de noordelijke gemeenten.

Figuur 2.12
Saldo binnenlandse en
buitenlandse migratie 1998-
2007 (% van bevolking)

Bron
Bureau Louter 2010

2.3.1 Binnenlandse migratie nader onderzocht

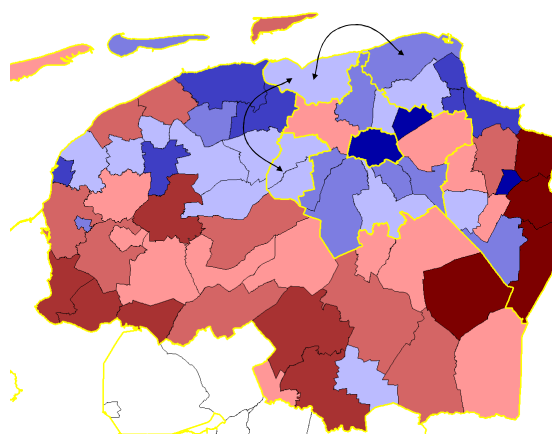
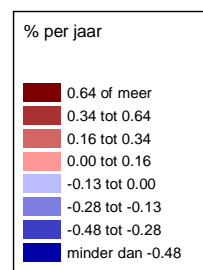
Soms wordt aangenomen dat sprake is van een migratiestroom van het noorden naar elders in Nederland. Om dat na te gaan is in figuur 2.13 de binnenlandse migratie slechts weergegeven voor zover deze betrekking heeft op migratie van en naar gemeenten buiten het Noorden.

Figuur 2.13

Binnenlandse migratie buiten Noorden (% van bevolking)

Bron:

Bureau Louter 2010

Dan blijkt dat in vrijwel geheel zuidelijk Friesland en Drenthe in de periode 1998 tot en met 2007 juist sprake is geweest van een positief migratiesaldo. In Groningen is daar overigens iets minder eenduidig sprake van. Voor de stad Groningen resulteert zelfs een sterk negatief migratiesaldo. Dat hangt samen met vertrek van afgestudeerden, met name naar de Randstad.

Het positieve totale binnenlandse migratiesaldo is voor de stad Groningen (zie figuur 1.10) dus te danken aan een sterk positief migratiesaldo ten opzichte van de overige delen van het Noorden. Opvallend zijn ook in dit kaartbeeld de meest oostelijk gelegen gemeenten (Vlagtwedde, Bellingwedde en Reiderland). Ook nu is weer sprake van een effect van migratie van asielzoekers. Zo verhuisden in 2007 bijvoorbeeld maar liefst 118 mensen van Raalte naar Bellingwedde. Het ging daarbij om overplaatsing van asielzoekers uit een asielzoekerscentrum in Raalte dat werd gesloten.

Bijlage 2 gaat uitvoerig in op de binnenlandse migratie. Ten eerste gebeurt dat door verschil te maken naar de gebieden waarheen/waarvandaan gemigreerd wordt en ten tweede wordt er onderscheid gemaakt naar de leeftijd van de migranten. Migratie is namelijk sterk leeftijdsspecifiek. In deze paragraaf zullen we de belangrijkste aspecten van de migratiebewegingen weergeven.

De analyse in bijlage 2 is gebaseerd op drie typen indicatoren, namelijk de 'migratie-intensiteit', de 'migratieratio' en de 'migratie-impact'.

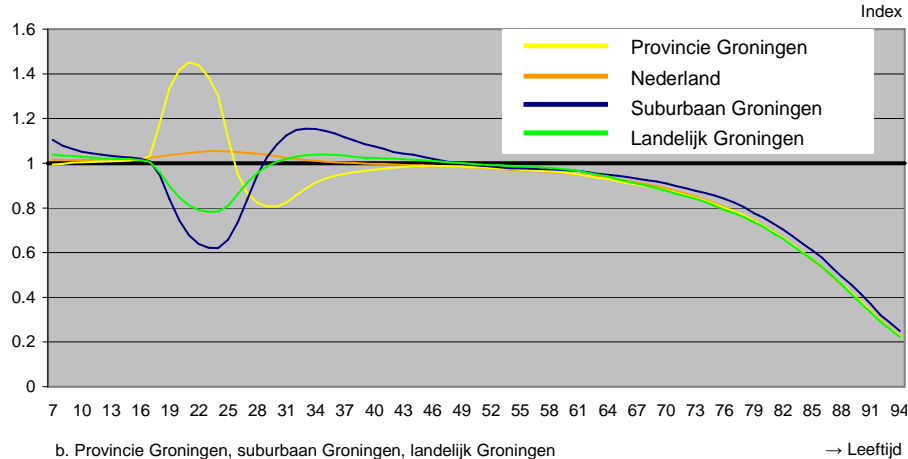
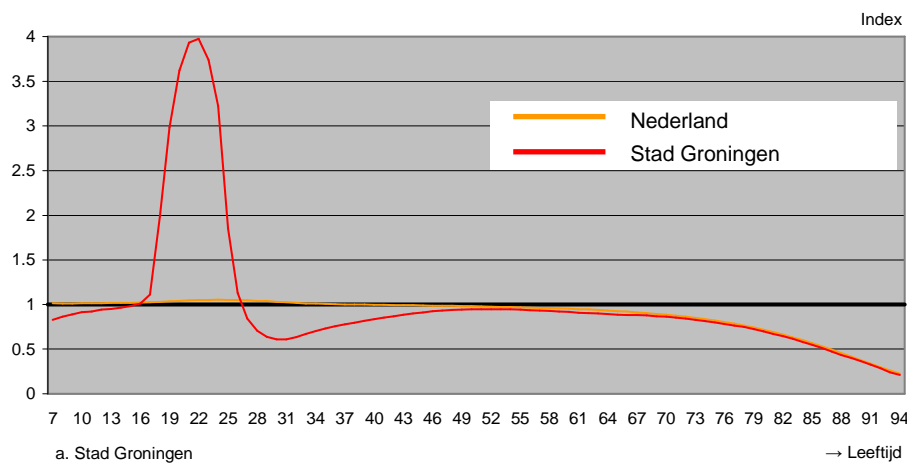
- De *migratie-intensiteit* is de inkomende migratie plus de uitgaande migratie als percentage van het aantal inwoners in de gemeente (of het gebied) waarvoor de intensiteit wordt bepaald. Naarmate gebieden dichter bij elkaar liggen mag verwacht worden dat de migratie-intensiteit gemiddeld hoger zal zijn.
- De *migratieratio* kan voor een gebied A ten opzichte van een gebied B worden bepaald als inkomende gedeeld door uitgaande migratie. Een score hoger dan 1 houdt dan in dat sprake is van een positief migratiesaldo voor gebied A.
- Een nadeel van de migratieratio is dat een hoge score kan resulteren bij - in absolute zin - kleine aantallen migranten, bijvoorbeeld wanneer sprake is van enige inkomende migratie, maar niet of nauwelijks van uitgaande migratie. Bij de *migratie-impact* wordt daarom het migratiesaldo gemeten (inkomende min uitgaande migratie) van een gebied ten opzichte van een ander gebied als percentage van het aantal inwoners in de gemeente/ het gebied waarvoor de score wordt bepaald.

Naast het feit dat migratie sterk leeftijdsspecifiek is bestaan er bovendien grote verschillen tussen typen gemeenten voor wat betreft de leeftijdsspecifieke migratieprofielen. Dat bleek duidelijk uit 'Bevolkingsafname in Nederland'. Figuur 2.14 toont een voorbeeld voor de in dit onderzoek onderscheiden gebieden.

Weergegeven is het aantal inwoners van een bepaalde leeftijd als index van het aantal inwoners dat zeven jaar eerder zeven jaar jonger was. Afgezien van sterfte (die in de lagere leeftijdsklassen relatief weinig voorkomt) kan een zeer hoge score slechts veroorzaakt worden door een duidelijk sterkere inkomende dan uitgaande migratie. Een zeer lage score correspondeert met een duidelijk sterkere uitgaande dan inkomende migratie. Voor Nederland resulteert met name voor twintigers een positieve score. Dat hangt samen met een positief buitenlands migratiesaldo in die leeftijdsklasse. Naarmate de leeftijd hoger wordt, resulteert een lagere score. Dat hangt samen met de steeds hoger wordende sterftekans. Zo blijkt dat van de honderd 87-jarigen er zeven jaar later gemiddeld nog maar ongeveer twintig in leven zijn.

Voor de stad Groningen is sprake van een zeer hoge piek rond het twintigste levensjaar (zie figuur 2.14a). Dat hangt uiteraard vooral samen met de vestiging van studenten. Vanaf ongeveer 26 jaar zakt de score onder de 1. Er zijn dan meer vertrekkers dan vestigers. Degenen die zich als student hebben gevestigd verlaten dus weer voor een aanzienlijk deel de stad. Het vertrek gebeurt overigens meer gespreid in de tijd dan de vestiging.

Figuur 2.14 Profielen ontwikkeling leeftijdscohorten

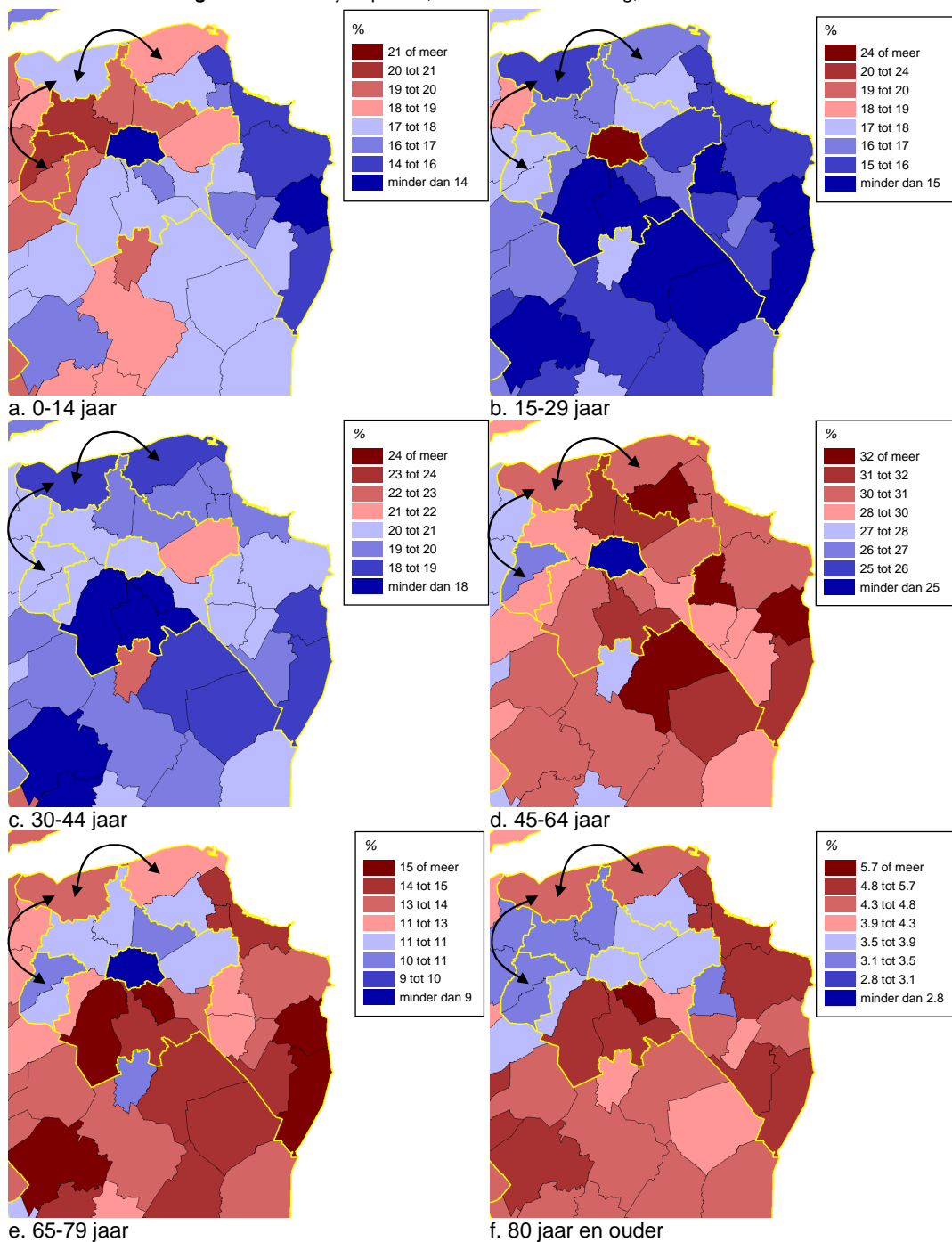
Bron: Bureau Louter 2010

Voor de provincie Groningen, suburbaan Groningen en landelijk Groningen schieten de scores veel minder sterk uit dan voor de stad. Per saldo is de piek van vestigende studenten ook voor de provincie als geheel zichtbaar, alsmede hun (gedeeltelijke) vertrek na afronden van de studie. De negatieve score rond de twintig jaar is voor suburbaan Groningen sterker dan voor landelijk Groningen. Dit zou samen kunnen hangen met het feit dat minder inwoners van landelijk Groningen om studieredenen verhuizen. Aangezien er een verband bestaat tussen het gemiddeld inkomen van de ouders en de kans dat men een hogere opleiding gaat volgen lijkt dat aannemelijk. Het kan overigens ook zo zijn dat jonge inwoners van de suburbs die zelfstandig gaan wonen, om andere dan studieredenen, meer naar elders (met name de stad Groningen) verhuizen dan jonge inwoners uit landelijk Groningen.

De 'winst' bij late twintigers en dertigers is in suburbaan Groningen juist sterker positief dan in landelijk Groningen. Dat hoeven overigens niet dezelfde mensen te zijn als degenen die eerder naar de stad zijn verhuisd. Het kan ook gaan om

'geboren' Groningers of om rond hun twintigste levensjaar gevestigde studenten van elders in het land, die in de gezinsvormende fase van hun leven een woning in de suburbs (nabij werkgelegenheidscentrum Groningen) prefereren. De reeds vele jaren optredende migratiebewegingen hebben uiteindelijk geleid tot aanzienlijke gemeentelijke verschillen in leeftijdsopbouw (fig. 2.15).

Figuur 2.15 Leeftijdsopbouw, % aandeel in bevolking, 2010

Bron: Bureau Louter 2010

In deze figuur is onderscheid gemaakt in zes leeftijdsklassen. Rode kleuren hebben steeds betrekking op een aandeel dat hoger is dan het nationaal gemiddelde en blauwe kleuren op een aandeel dat lager is dan het nationaal gemiddelde. Aangezien het totaal voor Nederland en voor elke gemeente optelt tot 100%, kunnen in één gemeente uiteraard nooit voor alle leeftijdsklassen aandelen boven of voor alle leeftijdsklassen aandelen onder het nationaal gemiddelde resulteren. Wel kunnen bepaalde leeftijdsklassen in veel gemeenten in het Noorden zijn oververtegenwoordigd of juist ondervertegenwoordigd.

De onderwijsfunctie van de stad Groningen komt zeer duidelijk naar voren. De leeftijdsklasse 15-29 jaar is daar zeer sterk oververtegenwoordigd (een hoger aandeel dan het nationaal gemiddelde), terwijl in alle andere leeftijdsklassen sprake is van een ondervertegenwoordiging. De 15- tot 29-jarigen zijn verder in geheel Groningen (en ook in geheel Drenthe) ondervertegenwoordigd, vaak in sterke mate. Voor de jongste leeftijdsklasse (0-14 jaar) geldt dat niet. Vooral ten noorden en westen van Groningen wonen veel kinderen. Een aanzienlijk deel van hen verlaat de gemeente echter op wat oudere leeftijd (rond hun twintigste).

Opvallend is het verschil in relatieve vertegenwoordiging (ten opzichte van het nationaal gemiddelde) tussen de leeftijdsklassen 30-44 jaar en 45-64 jaar. Dat hangt samen met dat de bevolkingsontwikkeling in de periode 1970-1985 relatief gunstig was in de provincie Groningen en in de periode 1985-2000 relatief ongunstig. In de periode 1985-2000 hebben veel jonge mensen (twintigers en jonge dertigers) de provincie verlaten, die nu tot de leeftijdsklasse 30-44 jaar zouden hebben behoord als zij in de provincie waren blijven wonen.

En in de periode 1970-1985 hebben de twintigers en jonge dertigers de provincie juist slechts in beperkte mate verlaten. De leeftijdsklasse waarin zij zich inmiddels bevinden (45-64 jaar) is dus goed vertegenwoordigd. Met uitzondering van een 'halve maan' van gemeenten ten noorden van de stad Groningen zijn bejaarden en hoogbejaarden oververtegenwoordigd in Groningen. Dat geldt overigens in nog sterkere mate voor Drenthe (enigszins met uitzondering van Assen).

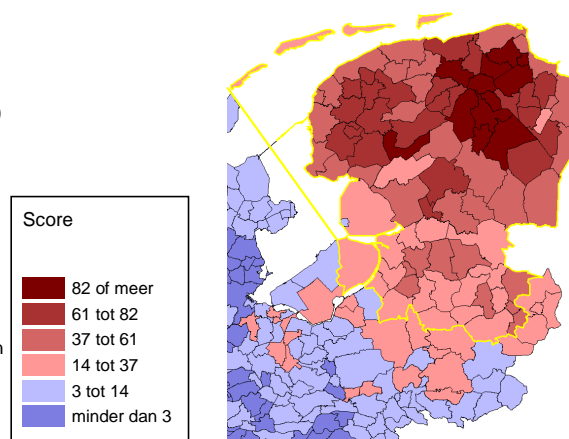
Migratiestromen naar richting en omvang

De stad Groningen vervult een zeer belangrijke functie als 'rangeerstation' voor migratiebewegingen. Velen uit het Noorden (en ook van buiten het Noorden) gaan er studeren, om na afronden van hun studie in de stad te gaan werken (waarbij ze blijven wonen of naar de suburbs verhuizen) of buiten het Noorden (vooral in de Randstad) te gaan werken en wonen. Omdat dit een belangrijke factor achter de migratiestromen in Groningen vormt, wordt er in deze paragraaf specifiek aandacht aan besteed.

Allereerst staat in figuur 2.16 de 'herkomst' van de studenten aan de Rijksuniversiteit Groningen en in figuur 2.17 de 'herkomst' van de studenten aan de Hanzehogeschool. De 'herkomst' is hierbij de gemeente waar de studenten woonden voordat zij gingen studeren. Soms is dat overigens dezelfde gemeente als waar zij nu wonen, want niet alle studenten verhuizen op het moment dat zij gaan studeren. Om te bepalen hoe groot de kans is dat iemand gaat studeren in de stad Groningen is per gemeente het aantal inwoners van 12 tot en met 17 jaar dat er zes jaar geleden woonde bepaald. Zij zijn nu 18 tot en met 23 jaar en een deel van hen studeert in Groningen. Per gemeente wordt dan het aantal personen bepaald dat nu in Groningen studeert¹⁰ per duizend inwoners van het aantal 12-17 jarigen zes jaar geleden.

Figuur 2.16
Woonplaats Groningse studenten tijdens vooropleiding RuG per 1000 inwoners 12-17 jaar, zes jaar geleden

Bron
Bureau Louter 2010
= 'Achterland' van de RUG:
Gebied waarbinnen de RUG van alle universiteiten het grootste aandeel van degenen die zijn gaan studeren realiseert.

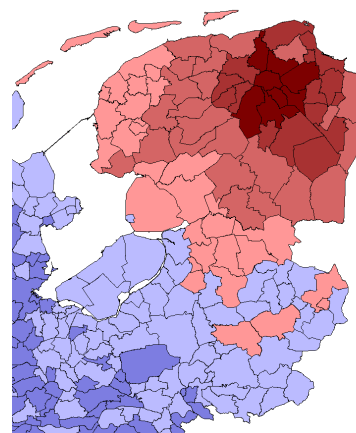
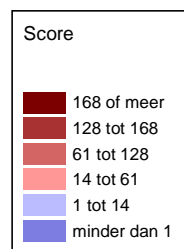

Zoals verwacht mocht worden, neemt de kans dat iemand studeert in Groningen af met de afstand. Toch geldt dat met name voor de Rijksuniversiteit tot in Overijssel en zelfs Gelderland velen in Groningen gaan studeren. De gele lijn, die aangeeft in welke gemeenten Groningen van alle universiteitssteden het grootste aandeel inneemt van degenen die gaan studeren, maakt duidelijk dat het 'achterland' tot in Overijssel en het noordelijk deel van Gelderland en Flevoland loopt.

¹⁰ Zij kunnen in de gemeente zijn blijven wonen waar zij ook al woonden voor hun studie of naar Groningen zijn verhuisd of naar elders zijn verhuisd. De huidige woonplaats is in deze exercitie niet van belang. Van belang is te bepalen welk deel van de jongeren van 12 tot en met 17 jaar gaat studeren bij de RUG of de Hanzehogeschool.

Figuur 2.17
Woonplaats Groningse
studenten tijdens
vooropleiding
Hanzehogeschool per 1000
inwoners 12-17 jaar,
zes jaar geleden

Bron
Bureau Louter 2010

In tabel 2.2 staan de aandelen in het nationaal totaal van het 'herkomstgebied' van de huidige studenten aan de Rijksuniversiteit en de Hanzehogeschool, alsmede het aandeel in de leeftijdscategorie 12-17 jaar, zes jaar geleden.

Tabel 2.2 Aandelen in het nationaal totaal van het 'herkomstgebied' van de huidige studenten aan de Rijksuniversiteit en de Hanzehogeschool, alsmede het aandeel in de leeftijdscategorie 12-17 jaar, zes jaar geleden

Gebied	RUG	Hanzehogeschool	12 – 17 jaar
Stad Groningen	5.4	10.6	0.7
Suburbaan Groningen	9.8	16.5	1.3
Landelijke Groningen	7.3	15.0	1.6
Overige Noorden	30.6	39.0	7.1
<i>Noorden totaal</i>	<i>53.1</i>	<i>81.1</i>	<i>10.7</i>
Overijssel	17.2	8.0	7.3
Gelderland/ Flevoland	11.2	5.9	15.0
<i>Noordoosten totaal</i>	<i>81.5</i>	<i>95.0</i>	<i>33.1</i>

Bron: Bureau Louter 2010

Bijna de helft van de studenten aan de RUG woonde voor de studie buiten het Noorden, voor de Hanzehogeschool is dat percentage bijna twintig procent.

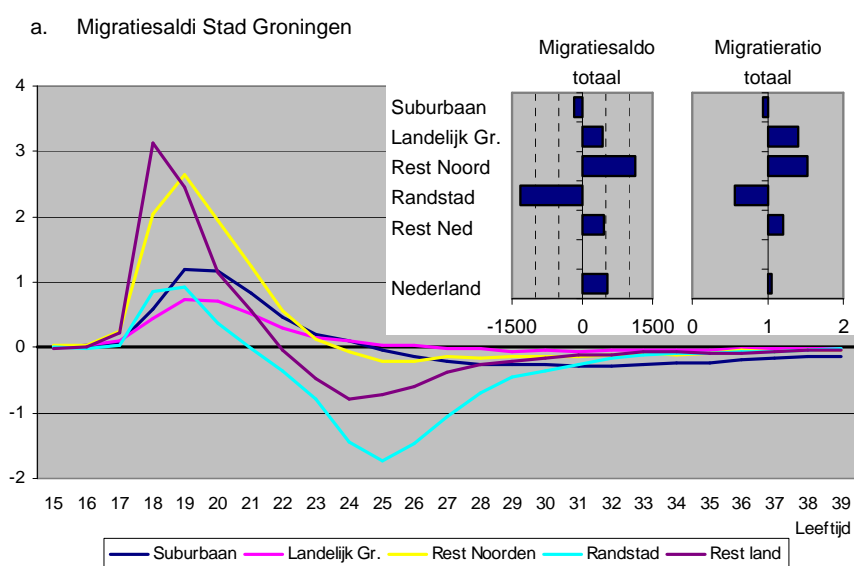
Uit paragraaf 3.2.1 en uit bijlage 2 blijkt dat de migratie sterk leeftijdsspecifiek is, zowel wat de omvang als de richting betreft. Dat geldt met name voor migratie naar en vanuit universiteitssteden. In figuur 2.18 is dat weergegeven voor de leeftijdsklasse 15-39 jaar, waarin de migratie-intensiteit het hoogst is. Naast de stad Groningen is dat tevens gedaan voor suburbaan Groningen en landelijk Groningen.

Uit figuur 2.18a blijkt dat het totale migratiesaldo voor de stad Groningen sterk negatief is ten opzichte van de Randstad (ruim 1300 inwoners per jaar) en licht negatief ten opzichte van suburbaan Groningen. Daarentegen is er sprake van een positief migratiesaldo van bijna 500 inwoners per jaar ten opzichte van landelijk Groningen en de rest van Nederland. En vooral ten opzichte van de rest van het Noorden (ruim 1100 per jaar). Per saldo is het binnenlands migratiesaldo voor de stad Groningen plus 500. In de leeftijdsgroep 18-22 jaar is het jaarlijks saldo +4.300 en in de leeftijdsgroep 23-33 jaar is dat saldo -2.700. Duidelijk is dat veel afgestudeerden verhuizen naar de Randstad. Voor de 25-jarigen is het negatieve saldo 300 per jaar (bijna 2 promille van de totale bevolking). Voor 18-, 19- of 20-jarigen (de leeftijd dat studenten zich veelal vestigen) is het migratiesaldo met de Randstad positief, maar veel minder sterk dan voor de rest van Nederland (met een jaarlijkse piek van 550 meer immigratie dan uitmigratie voor 18-jarigen) en dan voor de rest van het Noorden (met een jaarlijkse piek van 470 meer immigratie dan uitmigratie voor 19-jarigen). Afgestudeerden vertrekken ook naar de rest van Nederland (wel minder dan naar de Randstad), maar opvallend genoeg nauwelijks naar de rest van het Noorden.

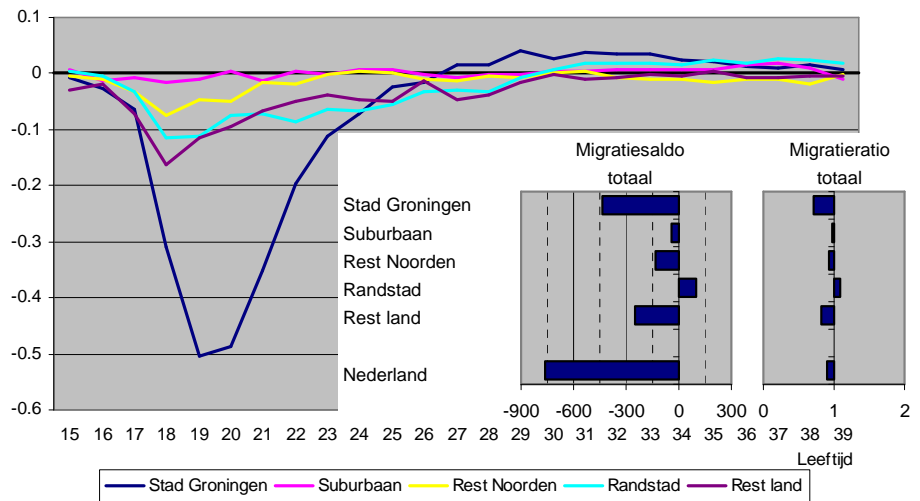
Per saldo worden in de stad Groningen dus mensen uit het Noorden en uit de rest van Nederland¹¹ opgeleid die vervolgens grotendeels of in de stad Groningen dan wel de suburbs blijven of om werkredenen verhuizen naar de Randstad.

Figuur 2.18 Migratiesaldo per leeftijdsklasse (gemiddeld per jaar, per duizend inwoners)

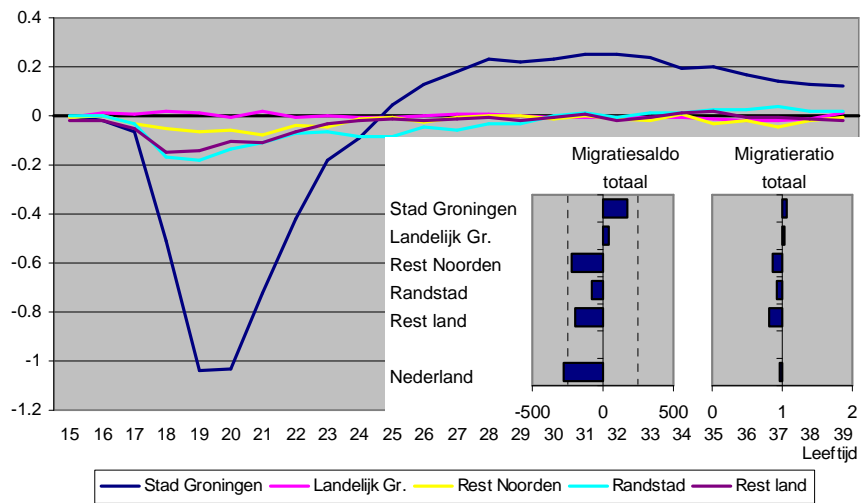

¹¹ Uit hier niet gepresenteerd achtergrondmateriaal blijkt dat het daarbij vooral gaat om inwoners van Overijssel en het noordelijk deel van Gelderland.

b. Migratiesaldi landelijk Groningen

c. Migratiesaldi suburbaan Groningen

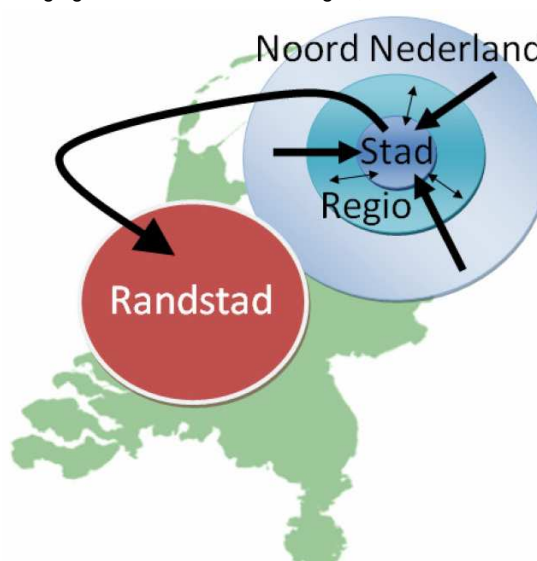
Bron: Bureau Louter 2010

Voor suburbaan Groningen (zie figuur 2.18c) is het totale binnenlandse migratiesaldo licht negatief (bijna 300 inwoners per jaar). Binnen Groningen is het migratiesaldo positief, heel licht ten opzichte van landelijk Groningen en in wat sterkere mate ten opzichte van de stad Groningen. Ten opzichte van alle gebieden buiten Groningen is het migratiesaldo negatief, overigens ten opzichte van de Randstad slechts in bescheiden mate. Ten opzichte van de stad Groningen is het migratiesaldo voor jongeren sterk negatief (in de leeftijdsklasse 18-22 jaar met 750 inwoners per jaar), maar vanaf de leeftijd van 25 jaar is sprake van een bescheiden positief saldo ten opzichte van de stad Groningen.

In een quick scan voor de gemeente Groningen (oktober 2009) naar regionale bevolkingskrimp en de relatie met de stad Groningen heeft de Rijksuniversiteit Groningen een figuur opgenomen die de binnenlandse migratiestromen schematisch weergeeft. Het daarin weergegeven patroon komt goed overeen met de hier gepresenteerde analyse, waarbij de 'regio' in de figuur van de Rijksuniversiteit Groningen overeenkomt met 'suburbaan Groningen' in de in ons rapport gehanteerde gebiedsindeling en 'Noord-Nederland' overeenkomt met landelijk Groningen en de rest van het Noorden (en ook relevant is voor Overijssel en het noordelijk deel van Gelderland).

Figuur 2.19 Migratiebewegingen tussen de stad Groningen, Noord Nederland en Nederland

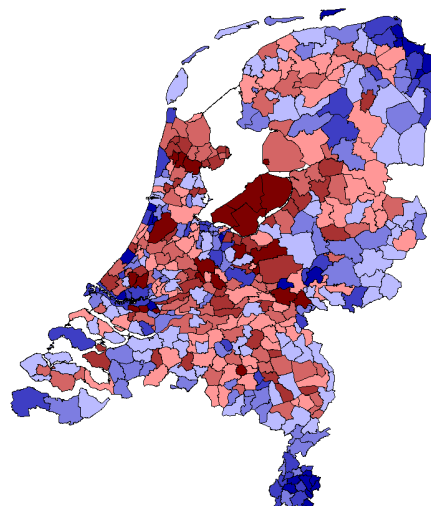
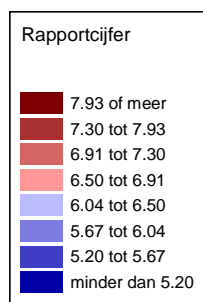
Bron: Van Dam, K.I.M., et al., 2009

2.4 Totaalscore demografische ontwikkeling

Bovenstaande facts and figures kunnen beschouwd worden als indicatoren ten behoeve van het algemene beeld van de demografische ontwikkeling. In 'Bevolkingsafname in Nederland' (Bureau Louter i.s.m. Bureau PAU, 2009) zijn op basis daarvan samengestelde scores bepaald. De rapportcijfers in de figuren 2.20 en 2.21 zijn gebaseerd op de ontwikkeling in de periode 2003-2008 van het relatief geboortecijfer, het relatief sterftcijfer, het aandeel 65-plussers, de ontwikkeling van het aantal huishoudens, de ontwikkeling van het aantal woningen en het saldo van de binnenlandse migratie. In figuur 2.20 zijn daarvoor de gemeentelijke scores gebruikt.

Figuur 2.20
Score per gemeente

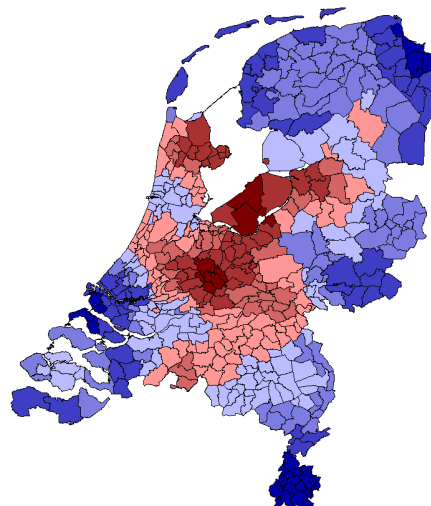
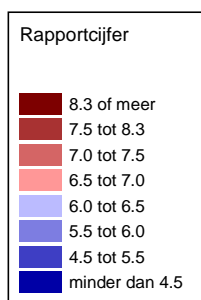
Bron
Bureau Louter 2009

In figuur 2.21 is gebruik gemaakt van 'potentiaalscores': alle gemeenten binnen een straal van dertig kilometer wegen daarbij mee bij het bepalen van een score, waarbij de mate van invloed omgekeerd evenredig afneemt met de afstand. De scores in het kaartbeeld representeren dus de regionale situatie.

Figuur 2.21
Regionaal demografische setting (potentiaal score)

Bron
Bureau Louter 2009

De combinatie van figuur 2.20 en figuur 2.21 geeft bijvoorbeeld aan dat voor individuele gemeenten in het Gooi en de Utrechtse Heuvelrug geldt dat de demografische ontwikkeling onder het nationaal gemiddelde ligt, maar dat zij zich binnen een ruimere regio bevinden waarbinnen de demografische ontwikkeling wel bovengemiddeld scoort (de sterke groei in de regio's

Amersfoort, Utrecht (onder andere Leidsche Rijn) en Flevoland weegt zwaarder door dan de achterblijvende demografische ontwikkeling in het Gooi en de Utrechtse Heuvelrug. In Groningen zijn er weliswaar individuele gemeenten die een bovengemiddelde score op de demografische ontwikkeling kennen, maar geldt voor de totale regionale situatie dat de scores op de demografische ontwikkeling onder het nationaal gemiddelde liggen.

In figuur 2.22 is het aantal maal aangegeven dat voor een indicator een score beneden het nationaal gemiddelde resulteerde. In Groningen liggen de scores voor de stad Groningen en enkele gemeenten ten oosten en westen van die stad boven het nationaal gemiddelde, maar scoren alle gemeenten in het noordelijk en oostelijk deel van de provincie onder het nationaal gemiddelde¹². Gezien de vele reeds getoonde kaartbeelden, is dat ook conform de verwachting.

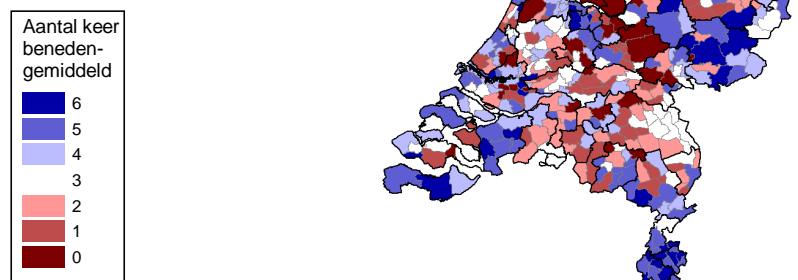
In bijlage 1 wordt een typologie van gemeenten weergegeven zoals ontleend aan het onderzoek “Bevolkingsafname in Nederland” (Bureau Louter i.s.m. Bureau PAU 2009) in opdracht van het Ministerie van BZK.

Figuur 2.22

Aantal benedengemiddelde scores

Bron

Bureau Louter 2009

¹² Figuur 2.22 maakt duidelijk dat op regionale schaal beschouwd vooral het midden van het land hoge rapportcijfers realiseert. In het noorden, delen van het oosten (Twente/ Achterhoek/ Stedendriehoek), zuidoosten en zuidwesten (inclusief de Zuidvleugel van de Randstad) resulteren rapportcijfers onder het nationaal gemiddelde. Op lokaal niveau is ook in die regio's echter regelmatig sprake van bovengemiddelde scores, met uitzondering van Zuid-Limburg.

H3 | Huidige sociaal economische situatie

Een belangrijke drijvende kracht achter de demografische ontwikkeling is de ontwikkeling van de economie. Maar ook omgekeerd zijn er relaties. Zo leidt een selectieve uitstroom van werkenden met een hoog inkomen tot een bevolkingssamenstelling met ongunstige kenmerken, zoals een laag gemiddeld inkomen, een hoge werkloosheid en een lage participatie op de arbeidsmarkt.

Ook wat betreft voorzieningen bestaat een tweezijdige relatie. Enerzijds maakt een ruim en veelzijdig voorzieningenniveau een gemeente aantrekkelijk om te wonen. Anderzijds kan een afnemende bevolkingssomvang (vooral wanneer daarbij sprake is van een selectieve braindrain) leiden tot uitholling van het voorzieningenniveau.

Daarnaast werkt de relatie tussen demografische ontwikkelingen en ontwikkelingen op de woningmarkt twee kanten op. Een aantrekkelijk woningaanbod zal welgestelden aantrekken (die zich dure woningen kunnen permitteren) onder de voorwaarde dat ook andere kenmerken van het woon- en leefmilieu aantrekkelijk zijn. Anderzijds zal een stagnerende bevolkingsontwikkeling een drukkende werking hebben op de woningprijzen en zelfs tot sloop van woningen kunnen leiden, zoals in Delfzijl.

Sommige aspecten kunnen op lokaal niveau een rol spelen, andere op regionaal niveau. Er moet niet alleen binnen de gemeentegrenzen worden gekeken. Ook werkgelegenheid en (hoogwaardige) voorzieningen in nabijgelegen gemeenten kunnen een positief effect hebben op het ervaren woon- en leefmilieu.

In dit hoofdstuk worden de diverse aspecten die samenhangen met demografische ontwikkelingen letterlijk op de kaart gezet. Het hoofdstuk is registrerend van aard. Op oorzaak en gevolg zal niet worden ingegaan.

3.1 Inkomen

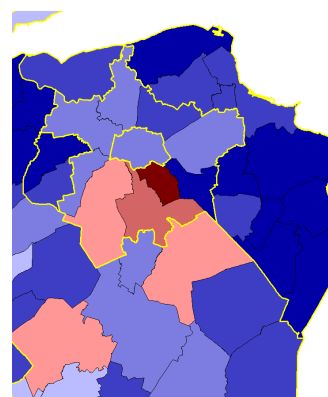
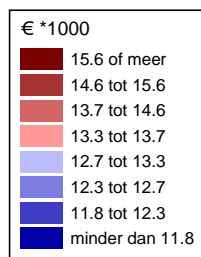
In figuur 3.1 staan diverse indicatoren die representatief zijn voor de sociaaleconomische situatie. Steeds duidt een blauwe kleur daarbij op een score die ongunstiger is dan het nationaal gemiddelde en een rode kleur op een score die gunstiger is dan het nationaal gemiddelde (bij het bepalen van de kleuren zijn de scores boven het gemiddelde daarbij van hoog naar laag verdeeld op basis van respectievelijk 10%, 20%, 30% en 40% van de

waarnemingen. Een donkerrode kleur komt dus aanmerkelijk minder voor dan een lichtrode kleur. Voor de blauwtinten is dezelfde methodiek toegepast.)

Met uitzondering van Haren (een van de meest welvarende gemeenten in Nederland) ligt het gemiddeld inkomen per inwoner in alle gemeenten in Groningen onder het nationaal gemiddelde. Vooral Oost-Groningen scoort zeer laag. Duidelijk is dat welgestelden een voorkeur hebben voor wonen in het gebied tussen Groningen en Assen. Werk en voorzieningen zijn daar in de buurt en er is sprake van een aantrekkelijke woon- en leefomgeving.

Figuur 3.1
Inkomen per inwoner
gedurende 2006

Bron:
Bureau Louter 2010

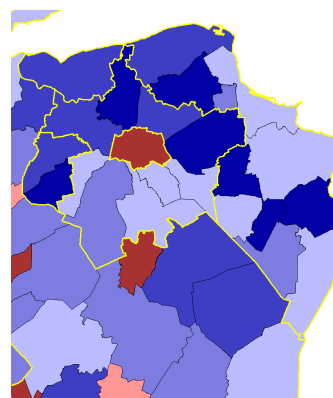
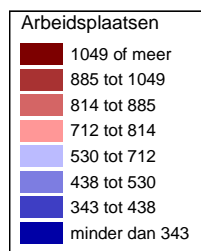

3.2 Arbeidsmarkt

Groningen en Assen zijn de werkgelegenheidscentra in Groningen/ Noord-Drenthe. Het aantal arbeidsplaatsen ten opzichte van de beroepsbevolking (15 tot 65 jaar) ligt daar duidelijk boven het nationaal gemiddelde. In geen enkele gemeente in Groningen is daar verder sprake van, hoewel gemeenten als Leek, Haren, Hoogezand-Sappemeer, Veendam, Vlagtwedde, Delfzijl en Oldambt (met Winschoten) niet ver onder het nationaal gemiddelde scoren. Vooral ten noorden van Groningen is de werkgelegenheidsfunctie laag tot zeer laag, omdat zeer veel inwoners van die gemeenten werken in de stad Groningen (zie figuur 3.2).

Figuur 3.2
Werkgelegenheidsfunctie
2010

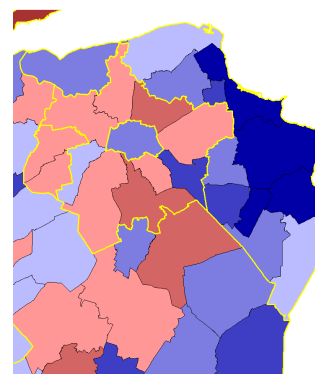
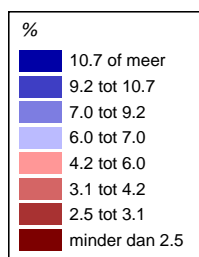
Bron
Bureau Louter 2010

In het algemeen geldt dat het werkloosheidspercentage in de gemeenten in suburbaan Groningen onder het nationaal gemiddelde ligt, met uitzondering van Leek en Hogeveen (dat een sterk industrieel karakter heeft). Het noordoosten van Groningen behoort tot de gebieden in Nederland met het hoogste werkloosheidspercentage (zie figuur 3.3).

Figuur 3.3
Werkloosheidspercentage,
nov'08/okt'09

Bron
Bureau Louter 2010

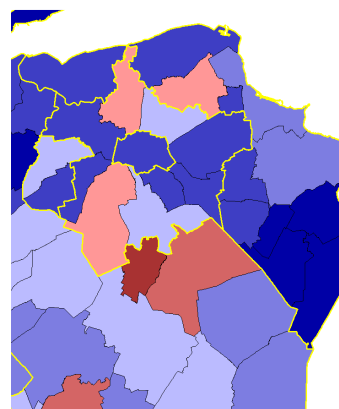
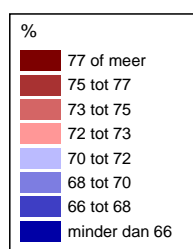

In figuur 3.4 is het aantal mensen dat werkt of actief zoekt naar werk als percentage van de beroepsbevolking weergegeven. Met uitzondering van Winsum en Loppersum ligt de participatiegraad in alle Groningse gemeenten onder het nationaal gemiddelde. Dat geldt vooral voor het zuidoostelijke deel van de provincie. De lage participatiegraad kan samenhangen met een relatief groot aantal arbeidsongeschikten of met het zogenaamde 'discouraged worker effect': mensen zijn dan dermate ontmoedigd door de lage kansen op werk dat zij niet eens meer naar werk zoeken. In de stad Groningen hangt de lage bruto participatiegraad samen met het grote aantal studenten, waarvan het merendeel geen deel uitmaakt van de beroepsbevolking (Bureau Louter 2010).

Figuur 3.4
Bruto participatiegraad 2010

Bron
Bureau Louter 2010

3.3 Kenniseconomie

Recentelijk is in opdracht van de Provincie Zuid-Holland een complete 'Monitor voor de Kenniseconomie' opgesteld¹³, waarin aandacht is besteed aan thema's als onderwijs, kenniswerkers, R&D, innovatie en kennisintensieve bedrijvigheid. In deze paragraaf wordt slechts ingegaan op een bescheiden selectie van het spectrum aan kennisindicatoren.

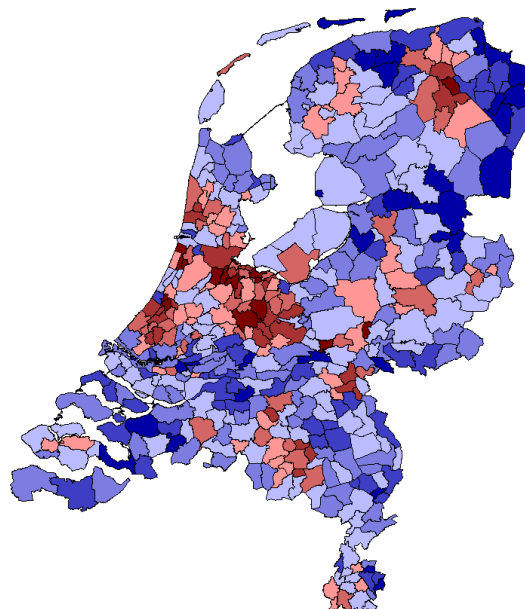
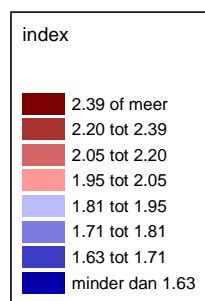
In figuur 3.5 en 3.6 staan de ruimtelijke verschillen in gemiddeld opleidingsniveau van de inwoners van 15 tot 65 jaar (de potentiële beroepsbevolking). Daarbij is weer gebruik gemaakt van 'potentiaalscores', deze keer met een straal van twintig kilometer rond de gemeente waarvoor de score wordt bepaald. Dat is voor de meeste bedrijven het gebied waaruit zij het grootste deel van hun personeel (waaronder 'kenniswerkers') werven. Er is dan sprake van een groot verschil tussen enerzijds Groningen/ Noord-Drenthe, met een hoog gemiddeld opleidingsniveau en anderzijds het oostelijk deel van de provincie met een laag tot zeer laag gemiddeld opleidingsniveau.

Een tweede indicator is het aantal woonachtige studenten in het wetenschappelijk onderwijs (met een gewicht van twee) en het HBO, uitgedrukt per duizend inwoners in de gemeente. Hoewel sommige studenten ook van buiten de gemeenten met hoger onderwijs reizen, zijn de gemeenten met hoger onderwijs toch duidelijk herkenbaar in het kaartbeeld. De stad Groningen behoort tot de gemeenten in Nederland met de hoogste score, samen met Wageningen en Delft. Niet alle afgestudeerden blijven ook in de stad Groningen blijven wonen. Velen verlaten de stad voor een baan elders in Nederland, met name in de Randstad.

¹³ Deze vormde onderdeel C van de Economische Monitor Zuid-Holland 2009, opgesteld door Bureau Louter.

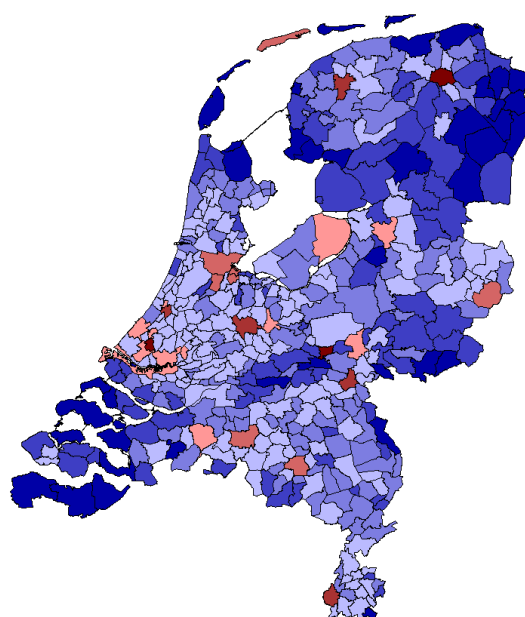
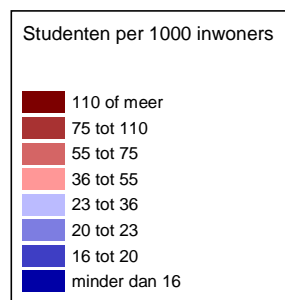
Figuur 3.5
Opleidingsindex inwoners 15-64 jaar

Bron
Bureau Louter 2010

Figuur 3.6 Studenten WO-/HBO-onderwijs per 1000 inwoners, woongemeente

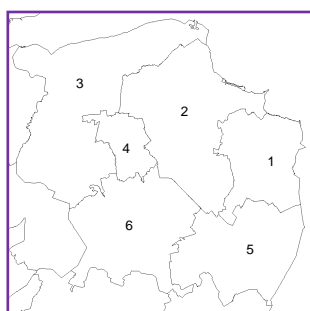
Bron: Bureau Louter 2010

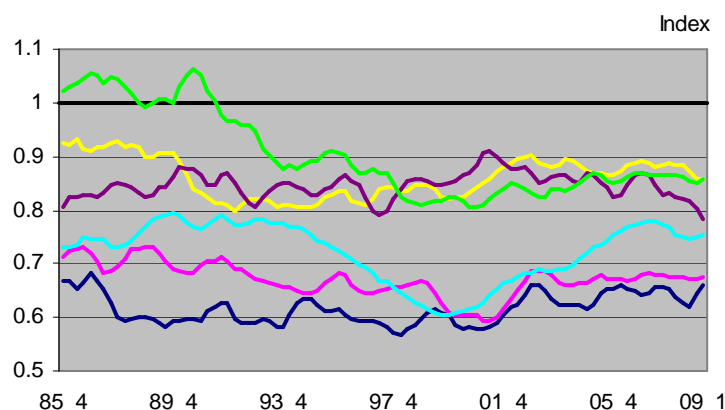
3.4 Woningprijzen

Door de NVM worden 76 gebieden onderscheiden (zie figuur 3.7). Daarvan liggen er zes in Groningen/ Noord-Drenthe. In deze gebieden behoren de gemiddelde woningprijzen tot de laagste in Nederland. In Noordoost-Groningen bijvoorbeeld lagen de gemiddelde woningprijzen sinds 1985 steeds 35 tot 40 procent onder het nationaal gemiddelde. Samen met Slochteren en omgeving is dat de regio met de laagste gemiddelde woningprijzen in Nederland. Ten oosten van de stad Groningen liggen de woningprijzen lager dan ten westen en zuiden van Groningen. Daarbij moet wel worden aangetekend dat de gemiddelde woningprijzen in Noord-Drenthe zich vergeleken met het landelijk gemiddelde opmerkelijk ongunstig hebben ontwikkeld, vooral in de jaren negentig. Dat de woningprijzen in de stad Groningen gemiddeld zeer laag zijn, hangt waarschijnlijk vooral samen met het type woningen.

Figuur 3.7 Ontwikkeling gemiddelde woningprijzen

Gebiedsindeling NVM

Naam gebied	Positie in ranglijst 76 gebieden	
	1985	2009
1 — Noordoost-Groningen	75	76
2 — Slochteren eo	74	75
3 — Grootegast eo	59	59
4 — Stad Groningen eo	72	71
5 — Zuidoost-Groningen	69	69
6 — Noord-Drenthe	30	60

Index woningprijzen, Nederland = 100

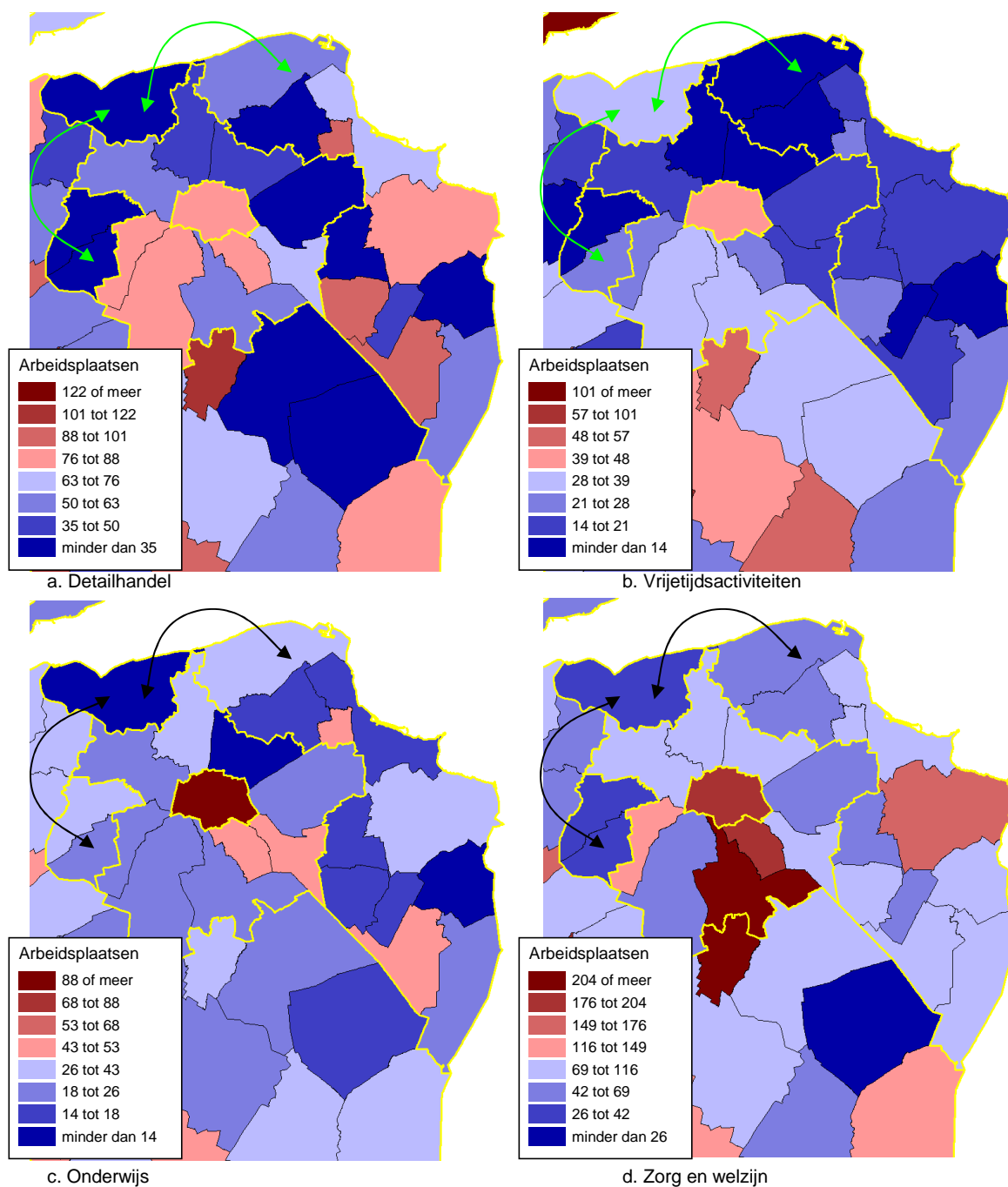
Bron: Bureau Louter 2010

3.5 Voorzieningen

Voorzieningen in de eigen gemeente of (meer hoogwaardige voorzieningen) elders in de regio bepalen mede de kwaliteit van het woon- en leefmilieu. In figuur 3.8 is op een eenvoudige wijze de kwaliteit van het woon- en leefmilieu

weergegeven, namelijk op basis van het aantal arbeidsplaatsen per sector: winkels (detailhandel), horeca en cultuur (vrijtijdsactiviteiten), onderwijs (van basisschool tot universiteit) en zorg en welzijn.

Figuur 3.8 Arbeidsplaatsen per inwoner naar type, 2010

Bron: Bureau Louter 2010

Voor een groot deel van de winkelvoorzieningen is nabijheid een vereiste. Slechts incidenteel worden grote afstanden afgelegd voor winkelen. Uitzonderingen zijn warenhuizen, meubelboulevards en de aankoop van luxe goederen. Het topsegment bevindt zich vooral in de stad Groningen, maar aangezien dat slechts een deel van het aanbod vormt, resulteert geen overheersende rol als winkelcentrum (althans geschaald aan het aantal inwoners). Gemeenten als Veendam, Stadskanaal en Appingedam vervullen een regionale functie voor omliggende gemeenten.

Ook Winschoten vervult een belangrijke winkelfunctie, maar die score wordt lager binnen de gemeente Oldambt (omdat de winkelfunctie van Winschoten voor een groot deel juist betrekking heeft op Scheemda en Reiderland). Met uitzondering van de stad Groningen zijn vrijetijdsactiviteiten matig vertegenwoordigd in de provincie Groningen. Dat hangt vooral samen met het feit dat van toerisme op grote schaal vooralsnog geen sprake is. Volgens verwachting kent de stad Groningen een zeer belangrijke onderwijsfunctie, ook voor hoger onderwijs.

Ook plaatsen als Appingedam, Haren, Hoogezand-Sappemeer en Stadskanaal scoren bovengemiddeld. Daarbij gaat het vooral om concentraties van hoger en/of middelbaar onderwijs. Zorg en welzijn tenslotte zijn zeer sterk geconcentreerd in de 'as' Groningen-Haren-Tynaarlo-Assen en daarbuiten in Oldambt (in de kern Winschoten). Duidelijk is dat de stad Groningen een zeer belangrijke en veelzijdige voorzieningenfunctie vervult. Ten opzichte van het aantal inwoners geldt dat ook voor Haren.

3.6 Totaalscore

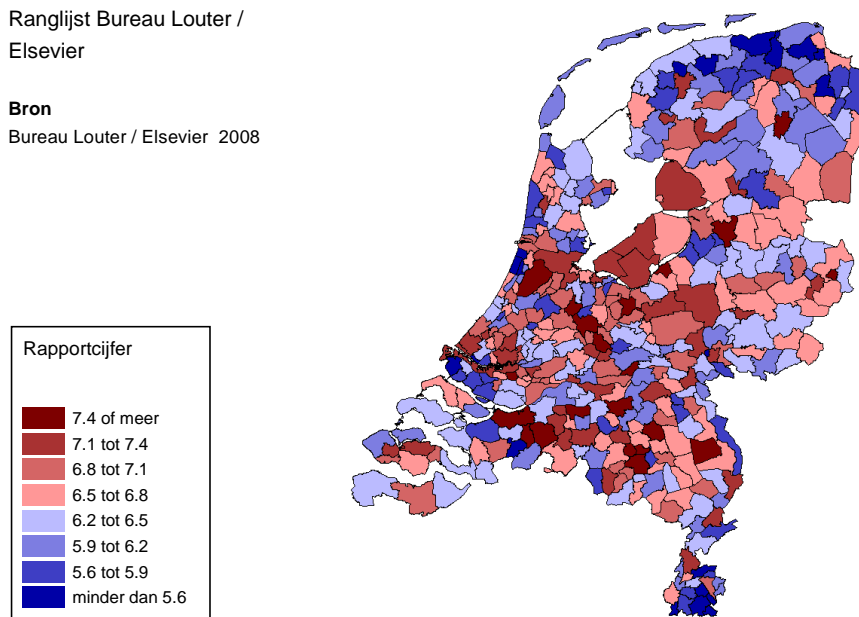
In de voorgaande paragrafen ging de aandacht uit naar individuele sociaaleconomische indicatoren. Figuur 3.9 betreft een score op basis van de ranglijst voor het weekblad Elsevier, die door Bureau Louter jaarlijks wordt samengesteld. Deze is gebaseerd op 41 indicatoren, zoals de relatieve vertegenwoordiging van tien economische sectoren, hun recente groei in werkgelegenheid, het aantal startende bedrijven (onderscheiden naar sectoren), de omvang van het bruto regionaal product en ontwikkelingen op de markt voor bedrijventerreinen en de kantorenmarkt. Het gaat hier dus om 'puur' economische indicatoren en niet om 'sociaaleconomische' indicatoren (zoals inkomen en werkloosheid).

Gemeenten in Groningen die bovengemiddeld scoren zijn de stad Groningen en Hoogezand-Sappemeer, gevolgd door Leek, Veendam, Vlagtwedde en Delfzijl. Naast dienstestad Groningen zijn het dus vooral industriële kernen die (enigszins) bovengemiddeld scoren. Met name ten noorden van de stad Groningen zijn de economische prestaties van de gemeenten laag.

Hun inwoners kunnen overigens profiteren van de ruimschoots aanwezige banen in de stad.

Figuur 3.9
Ranglijst Bureau Louter /
Elsevier

Bron
Bureau Louter / Elsevier 2008

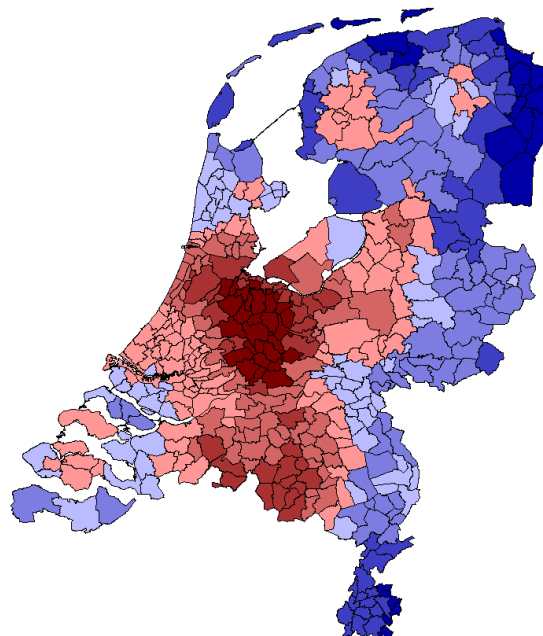
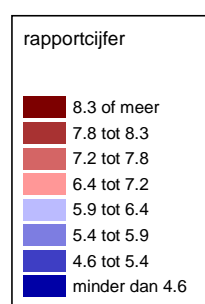

Daarnaast is ten behoeve van het rapport 'Bevolkingsafname in Nederland' nog een tweede maatstaf voor economische prestaties bepaald (figuur 3.10). Deze wijkt op twee manieren af van de ranglijst voor Elsevier:

- De scores zijn niet bepaald voor individuele gemeenten, maar voor de 'ruime regio' waar de gemeente binnen valt. Die ruime regio is bepaald aan de hand van 'potentiaalscores': alle gemeenten binnen een straal van dertig kilometer wegen daarbij mee bij het bepalen van een score, waarbij de mate van invloed omgekeerd evenredig is met de afstand. De scores in het kaartbeeld representeren dus de regionale situatie.
- In deze indicator vindt een combinatie plaats van 'puur' economische indicatoren en 'sociaaleconomische' indicatoren. De score is gebaseerd op vijf indicatoren (waarbij het steeds gaat om potentiaalscores), namelijk het economisch rapportcijfer, de werkgelegenheidsfunctie, de ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen sinds 1995, het werkloosheidspercentage en het gemiddeld inkomen per inwoner (zie de vorige paragrafen).

Figuur 3.10
Regionale sociaal-
economische score
(potentiaal score)

Bron
Bureau Louter 2010

De regionale sociaaleconomische score is het hoogst in de regio Utrecht/Hilversum, gevolgd door de regio's Amsterdam en Eindhoven. Het oostelijk en noordelijk deel van Groningen scoort laag, evenals oostelijk Drenthe, Noordoost-Friesland en Zuid-Limburg. Relatief gunstige scores resulteren voor de regio Groningen-Assen.

H4 | De demografische ontwikkeling in Groningen tot 2020, met een doorkijk tot 2040

In de voorgaande hoofdstukken zijn voor de provincie Groningen de demografische veranderingen en de sociaaleconomische situatie tot heden beschreven. In dit hoofdstuk beschrijven we de demografische ontwikkeling in Groningen van 2010 tot 2020, met een doorkijk tot 2040. Wat hiervan de mogelijke gevolgen zijn voor bijvoorbeeld de werkgelegenheid of de voorzieningen in Groningen wordt in hoofdstuk 5 beschreven.

De prognoses voor de bevolkingsontwikkeling in dit hoofdstuk zijn gebaseerd op de nieuwste versie van het PEARL-model. In overleg met de provincie Groningen is vanaf 2020 een variant doorgerekend, waarin het binnenlands migratiesaldo voor de periode 2020-2040 gelijk wordt verondersteld aan het gemiddeld binnenlands migratiesaldo in de periode 2010-2020. In totaal neemt daardoor het aantal inwoners in Oost Groningen met ongeveer 6.3 duizend meer af dan volgens het oorspronkelijke PEARL-model. Op basis van de leeftijdsspecifieke migratiecijfers tussen de gemeenten in Oost Groningen en alle andere gemeenten in Nederland zijn de effecten van een lager migratiesaldo voor Oost Groningen doorgerekend voor gemeenten die buiten Oost Groningen liggen. Een deel van het minder gunstige migratiesaldo voor Oost Groningen zal namelijk ten goede komen aan andere gemeenten in Groningen¹⁴. Tot 2020 lopen het oorspronkelijke scenario en de variant niet uiteen, daarna wel. De lagere ontwikkeling van het aantal inwoners werkt ook door in de ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen (zie hoofdstuk 5).

In dit hoofdstuk wordt eerst de ontwikkeling in de drie gebieden (stad Groningen, suburbaan Groningen en landelijk Groningen) met de provincie Groningen en Nederland vergeleken. Vervolgens worden de gemeentelijke verschillen op de kaart gezet. In bijlage 3 is een overzicht te vinden van de verwachte ontwikkeling van het aantal inwoners uitgesplitst naar vijf

¹⁴ Elders in Groningen zal het aantal inwoners in de variant met 2.0 duizend toenemen ten opzichte van het oorspronkelijke scenario. In totaal resulteert dus een verlies van 4.3 duizend inwoners in de provincie ten opzichte van het oorspronkelijke PEARL-model. In de variant neemt het aantal inwoners in Drenthe met 1.6 duizend meer toe dan in het oorspronkelijke scenario en in de Randstad met 1.0 duizend. Gemeenten die het meest 'profiteren' van het lagere migratiesaldo voor Oost Groningen zijn de stad Groningen (plus 924 inwoners), gevolgd door de aan Oost Groningen grenzende gemeenten Borger-Odoorn (plus 468), Hoogezand-Sappemeer (plus 375), Emmen (plus 369 inwoners) en Aa en Hunze (plus 253).

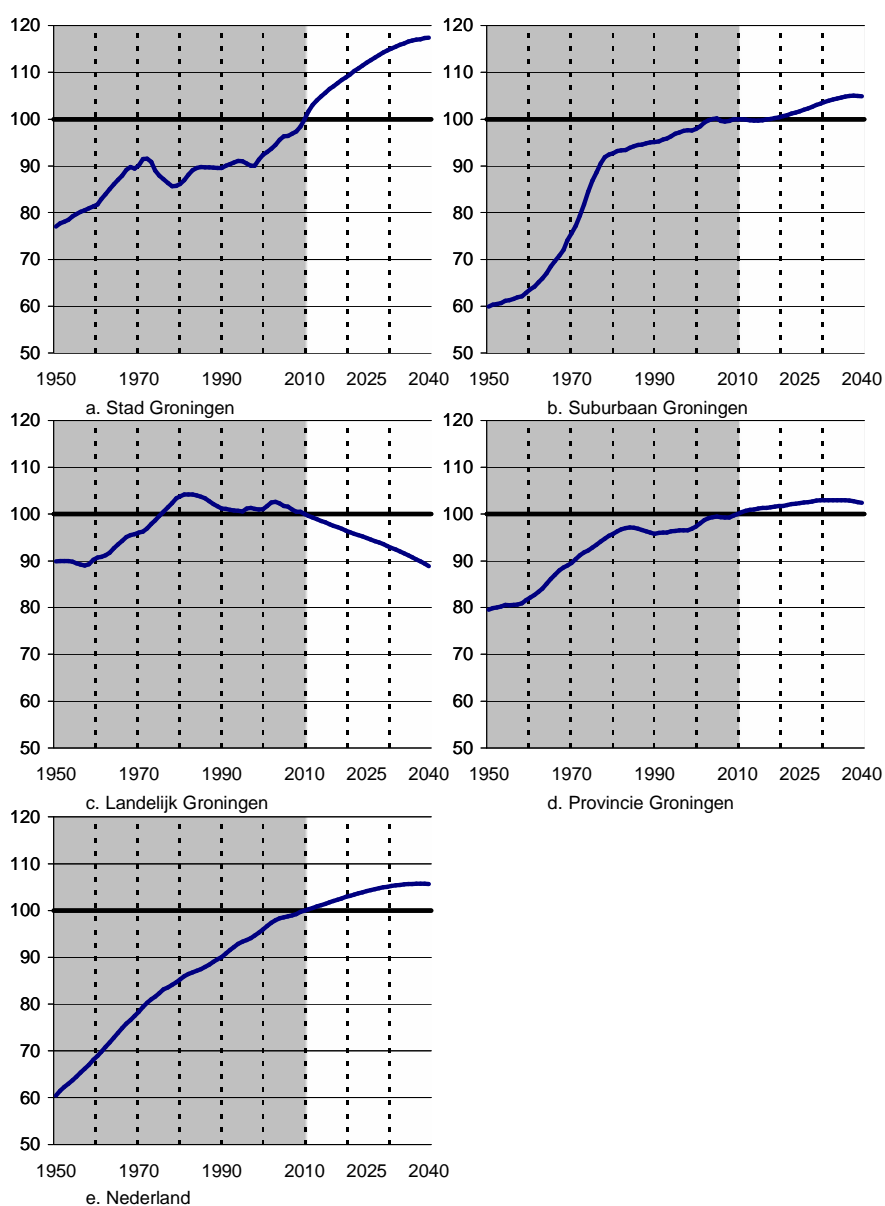

leeftijdsklassen voor de komende tien jaar. Daarnaast wordt in bijlage 3 de gemiddelde procentuele ontwikkeling van het aantal inwoners per gebied, onderscheiden naar leeftijdsklasse en naar tienjaarsperiode weergegeven.

4.1 Ontwikkeling inwoners op de lange termijn

In figuur 4.1 is opgenomen de ontwikkeling van het aantal inwoners op de lange termijn, vanaf 1950. Tevens is de prognose tot 2040 weergegeven.

Figuur 4.1 Ontwikkeling inwoners 1950-2040, index 2010=100

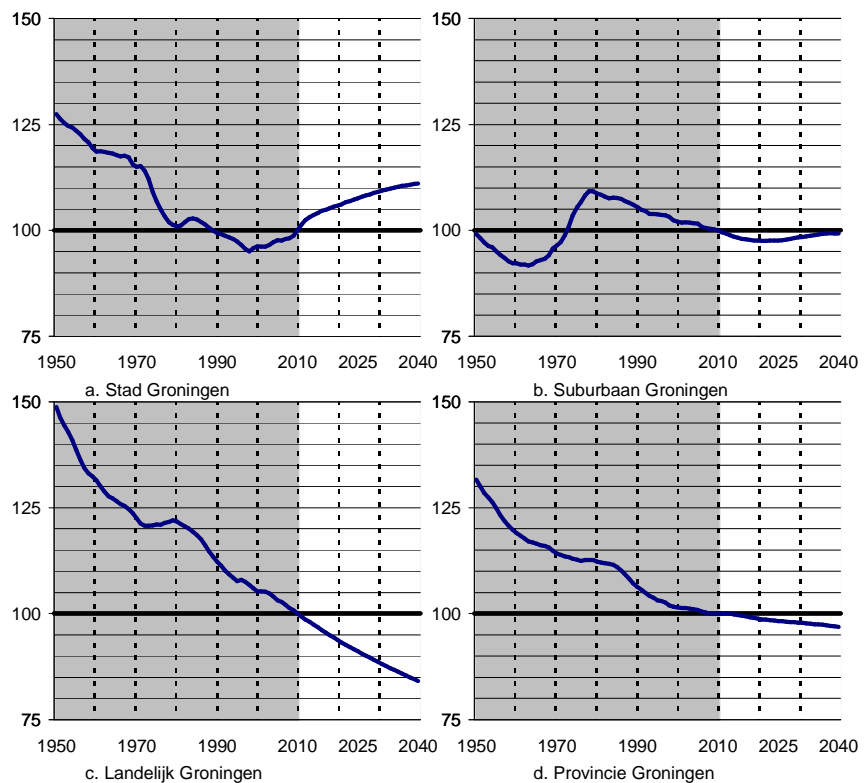
Bron: Bureau Louter 2010

Uit figuur 4.1e wordt duidelijk dat, ondanks het feit dat in de komende jaren in steeds meer gemeenten het aantal inwoners zal afnemen, het totaal aantal inwoners in Nederland de komende decennia toch nog iets zal toenemen. De bevolkingsontwikkeling in de provincie is naar verwachting lager (zie figuur 4.1d). Het aantal inwoners neemt het meest toe in de stad Groningen (figuur 4.1a). Ook in suburbaan Groningen (figuur 4.1b) neemt het aantal inwoners naar verwachting toe, echter minder dan in de stad. In landelijk Groningen (figuur 4.1c) wordt een afname van het aantal inwoners voorzien.

In figuur 4.2 zijn dezelfde ontwikkelingen weergegeven, deze keer echter als index ten opzichte van het nationaal gemiddelde. Daaruit wordt duidelijk dat de ontwikkeling van het aantal inwoners in de provincie weliswaar achterblijft bij de nationale ontwikkeling, maar minder dan in het verleden. De prognose voor de afname in landelijk Groningen is in lijn met de ontwikkeling in het verleden.

Figuur 4.2 Ontwikkeling inwoners in gebied ten opzichte van Nederland, 1950-2040, Index Nederland =100

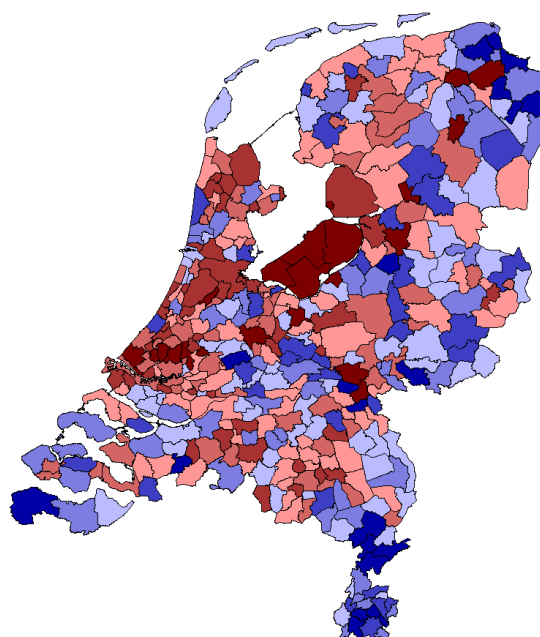
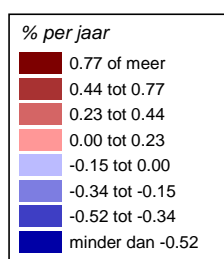
Bron: Bureau Louter 2010

4.2 Ontwikkeling inwoners in de periode 2020-2040

Bijlage 3 bevat de gemiddelde procentuele ontwikkeling van het aantal inwoners per gebied, onderscheiden naar leeftijdsklasse en naar tienjaarsperiode. Nationaal neemt het aantal inwoners van 65 jaar of ouder de komende tien jaar zeer sterk toe. Met uitzondering van de leeftijdsklassen 15-29 jaar zal verder naar verwachting in elke leeftijdsklasse sprake zijn van een afname van het aantal inwoners. Op langere termijn nemen de verschillen in groei tussen de leeftijdsklassen toe. In grote lijnen is de bevolkingsontwikkeling per leeftijdsklasse voor de provincie Groningen vergelijkbaar met het nationale beeld. In alle leeftijdsklassen zal de groei van het aantal inwoners in landelijk Groningen lager zijn dan het provinciaal gemiddelde in de periode 2010-2020. In de stad Groningen daarentegen zal in die periode de groei naar verwachting in alle leeftijdsklassen hoger zijn dan het provinciaal gemiddelde. Het aantal inwoners zal in de komende tien jaar naar verwachting vooral toenemen in verstedelijkte delen van de Randstad en vooral in Flevoland (zie figuur 4.4). In het Noorden behoren Groningen, Slochteren, Assen en Meppel tot de gemeenten waarvoor de hoogste groei wordt verwacht in Nederland.

Figuur 4.4
Ontwikkeling inwoners
Nederland 2010-2020

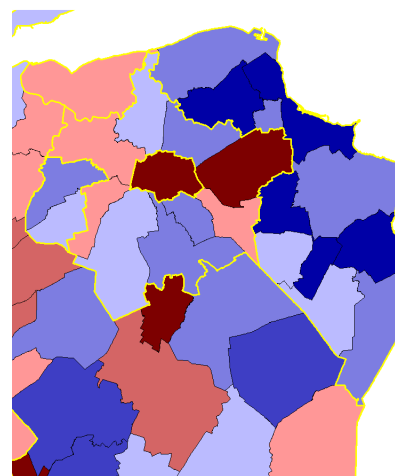
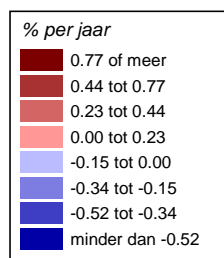
Bron
Bureau Louter 2010,
o.b.v. PEARL 2009

Uit figuur 4.5 blijkt duidelijk dat van alle gemeenten in landelijk Groningen in de periode 2010-2020 slechts in De Marne een lichte toename van het aantal inwoners wordt voorzien. Loppersum, Delfzijl, Menterwolde, Pekela en Bellingwedde behoren tot de gemeenten in Nederland met de sterkste afname van het aantal inwoners. Op langere termijn zijn de uitkomsten van de prognoses met meer onzekerheid omgeven.

Figuur 4.5
Ontwikkeling inwoners
Groningen e.o., 2010-2020

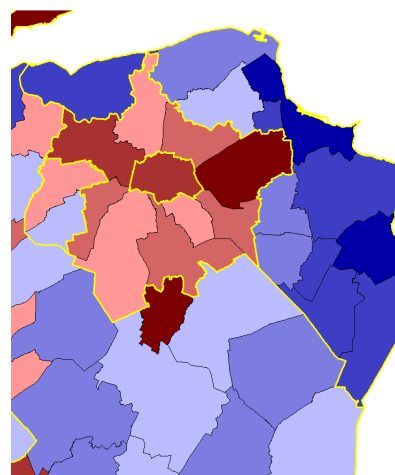
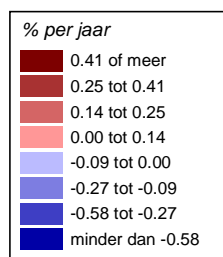
Bron
Bureau Louter 2010
o.b.v. PEARL 2009

Voor de periode 2020-2040 wordt in alle gemeenten in suburbaan Groningen een toename van het aantal inwoners voorzien (figuur 4.6). In landelijk Groningen daarentegen wordt juist verwacht dat het aantal inwoners in elke gemeente af zal nemen, met uitzondering van Grootegast. In het oostelijk deel van de provincie is de groei van het aantal inwoners daarbij wat lager dan in het noordelijk deel.

Figuur 4.6
Ontwikkeling inwoners
2020-2040

Bron
Bureau Louter 2010
o.b.v. PEARL 2009

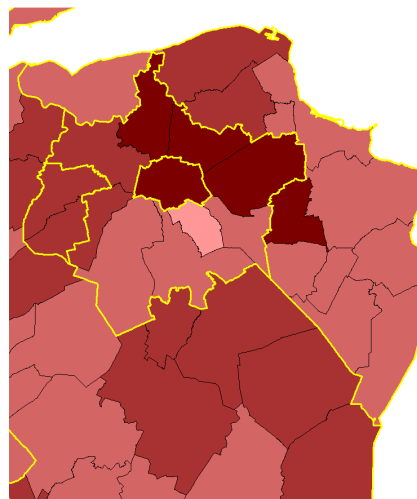
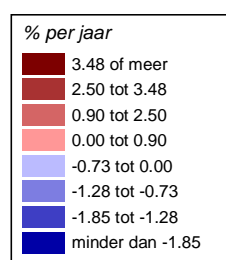

In bijlage 3 is een overzicht te vinden van de verwachte ontwikkeling van het aantal inwoners uitgesplitst naar vijf leeftijdsklassen, voor de komende tien jaar. Duidelijk blijkt dat het aantal inwoners van 65 jaar en ouder overal toeneemt, veelal met minstens een procent per jaar (figuur 4.7). In de stad Groningen en gemeenten ten oosten en noorden van de stad neemt het aantal 65-plussers naar verwachting zelfs toe met 3.5% per jaar of meer. Hierbij speelt ook de

situatie in het basisjaar een rol. Zo is de verwachte groei in Haren weliswaar laag, maar is daar het aantal 65-plussers in het basisjaar al zeer hoog.

Figuur 4.7
Ontwikkeling inwoners
Groningen 65 jaar en ouder
2010-2020

Bron
Bureau Louter 2010
o.b.v. PEARL 2009

In de stad Groningen neemt naar verwachting slechts in de leeftijdsklasse 40-64 jaar het aantal inwoners niet toe (zie bijlage 3). Daarentegen zijn er in oostelijk Groningen maar liefst acht gemeenten waar het aantal inwoners in alle leeftijdsklassen afneemt, met uitzondering van de leeftijdsklasse 65-plus.

Voor alle provincies wordt tot 2040 een forse toename van het aandeel ouderen verwacht. De provincies die nu het laagste aandeel ouderen hebben vergrijzen volgens de prognose (PEARL 2009) het sterkst, zodat in 2040 de verschillen tussen de provincies kleiner zullen zijn geworden. Flevoland, dat nu nog slechts 9 procent 65-plussers telt zal in 2040 naar verwachting 24 procent ouderen hebben; evenveel als Utrecht en Zuid-Holland. Zeeland, Limburg en Drenthe zullen in 2040 naar verwachting het hoogste percentage ouderen hebben (28 procent). Ook in 2009 hebben deze provincies al de meeste 65-plussers onder hun inwoners. Alle gemeenten krijgen de komende jaren te maken met een sterke vergrijzing. In het zuiden van Limburg, Zeeland, Drenthe en het oosten van Groningen en Gelderland ligt het aandeel ouderen in 2040 het hoogst. Ook nu wonen in deze gebieden al relatief veel 65-plussers.

Uit: Andries de Jong (PBL) en Coen van Duin (CBS), in: Bevolkingsprognoses, 4e kwartaal 2009 (CBS), januari 2010.

H5 | De gevolgen van de demografische ontwikkeling

Hoofdstuk 4 schetste de bevolkings- en huishoudens prognoses tot 2020 voor de provincie Groningen, met een doorkijk naar 2040. Dit hoofdstuk gaat in op wat de mogelijke gevolgen zijn van die ontwikkelingen op de thema's arbeidsmarkt en onderwijs (inclusief economische groei), diensten en voorzieningen, wonen en woonomgeving, mobiliteit, en organisatie en financiën. We gaan achtereenvolgens in op de gevolgen van de demografische ontwikkelingen op de arbeidsmarkt (paragraaf 5.1), voorzieningen (paragraaf 5.2), de woningmarkt (paragraaf 5.3), mobiliteit (paragraaf 5.4) en financiën en organisatie (paragraaf 5.5).

5.1 Arbeidsmarkt

5.1.1 Inleiding

In dit onderzoek zijn de prognoses voor de economische ontwikkeling gebaseerd op een ruimtelijke vertaling van het Lange Termijn scenario Transatlantic Market van het Centraal Planbureau (verder aangeduid als 'het TM-scenario'). Bij de ruimtelijke vertaling is enerzijds gebruik gemaakt van de resultaten van het PEARL-model voor de ontwikkeling van het aantal inwoners (vanaf 2020 voor de eigen variant van PEARL, zie hoofdstuk 4) en anderzijds van het AREA-model van Bureau Louter. Met behulp van het AREA-model zijn gemeentelijke prognoses voor de ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen bepaald, onderscheiden naar economische sectoren. Nationale ontwikkelingen per economische sector volgens het TM-scenario en gemeentelijke prognoses van het aantal inwoners volgens PEARL vormen de input voor het AREA-model. Als indicator voor de economische ontwikkeling wordt hier uitgegaan van het aantal arbeidsplaatsen. Die ontwikkeling wordt ook representatief geacht voor de ontwikkeling van het voorzieningenniveau (welke in paragraaf 5.2 wordt beschreven). In bijlage 4 staat de ontwikkeling van de werkgelegenheid per gemeente beschreven. Prognoses op gemeentelijk niveau zijn met grote onzekerheden omgeven en dienen daarom vooral als illustratief te worden beschouwd.

5.1.2 Ontwikkeling arbeidsplaatsen

Figuur 5.1 toont de ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen per gebied (volgens de gebiedsindeling zoals in figuur 1.4) in drie tienjaarsperioden. Er is onderscheid gemaakt in drie brede typen bedrijvigheid, namelijk:

- Materiaalgeoriënteerde activiteiten (landbouw, industrie, bouw, groothandel, transport)
- Informatiegeoriënteerde activiteiten (bank- en verzekeringswezen, ICT, zakelijke diensten, openbaar bestuur)
- Personengeoriënteerde activiteiten (detailhandel, vrijetijdsactiviteiten, onderwijs en zorg; deze activiteiten sluiten voor een groot deel aan bij 'voorzieningen').

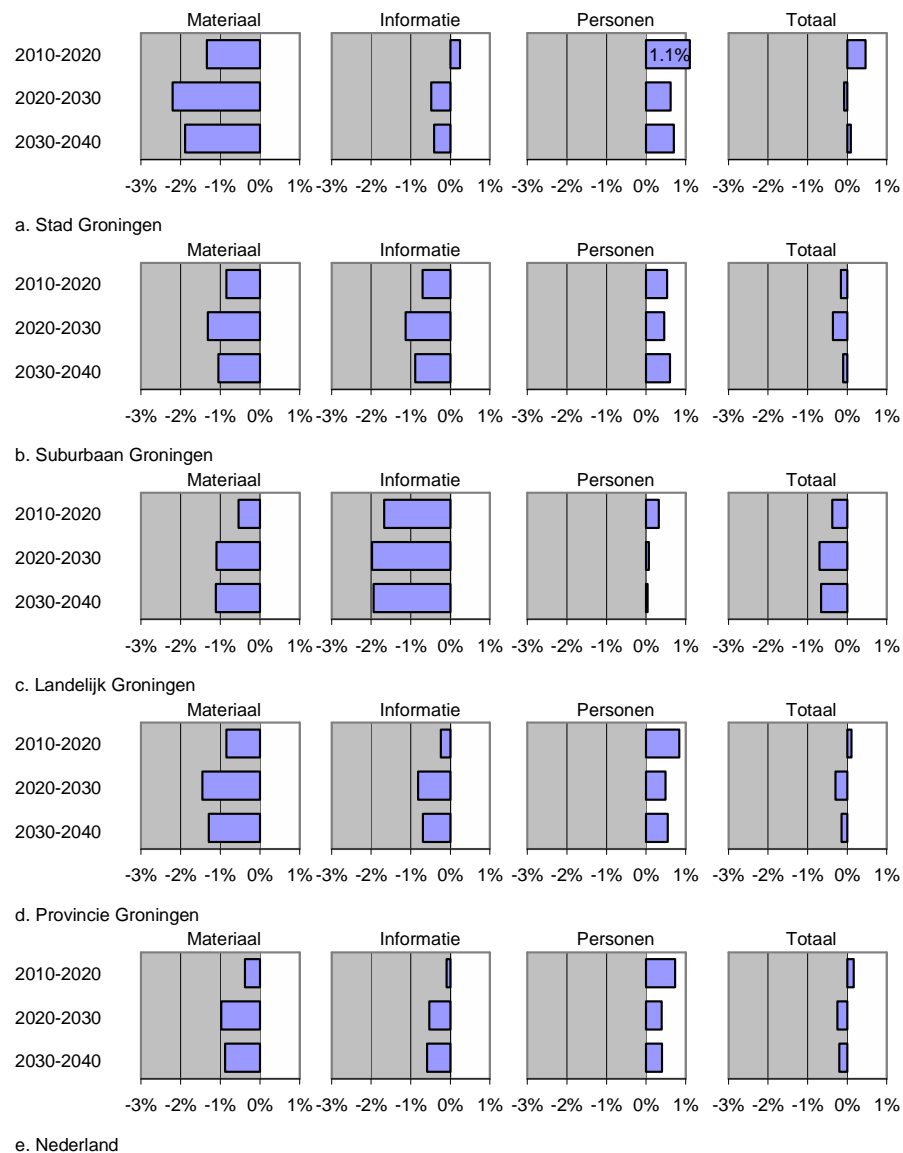
In de figuur is van links naar rechts de gemiddelde jaarlijkse procentuele ontwikkeling weergegeven voor respectievelijk materiaal-, informatie- en personengeoriënteerde activiteiten en voor het totaal. Van boven naar beneden staan de resultaten voor de vijf onderscheiden gebieden.

Volgens het TM-scenario zal het totaal aantal arbeidsplaatsen nationaal de komende tien jaar nog licht toenemen, maar in de twee decennia daarna afnemen.

In de provincie Groningen blijft de ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen in het komende decennium naar verwachting iets achter bij het nationaal gemiddelde. Ook op wat langere termijn blijft de ontwikkeling van de werkgelegenheid in eerste instantie iets achter bij het nationaal gemiddelde (in de periode 2020-2030) om daarna (in 2030-2040) iets minder sterk af te nemen dan het nationaal gemiddelde. Uiteraard zijn de ontwikkelingen met meer onzekerheden omgeven naarmate de termijn waarop de prognoses betrekking hebben langer is.

Binnen Groningen ontwikkelt de werkgelegenheid in de stad Groningen zich naar verwachting gunstiger dan het provinciaal gemiddelde. In landelijk Groningen blijft de werkgelegenheidsontwikkeling gedurende de gehele periode achter bij het provinciaal gemiddelde. Voor suburbaan Groningen blijft de werkgelegenheidsontwikkeling de komende tien jaar naar verwachting achter bij het provinciaal gemiddelde, maar zal de werkgelegenheid zich daarna ongeveer volgens het provinciaal gemiddelde ontwikkelen. Dat hangt samen met de relatief sterkere bevolkingsgroei na 2020 dan voor 2020 (zie figuur 4.1) in de suburbaan. Dat is het gevolg van na-ijleffecten van schommelingen in bevolkingsgroei in het verleden, die via de relatieve vertegenwoordiging van leeftijdscohorten doorwerken.

Figuur 5.1 Ontwikkeling arbeidsplaatsen per brede sector 2010-2040 (% per jaar)

Bron: Bureau Louter 2010

Bij het onderscheid naar de drie brede typen economische activiteiten blijkt dat in Nederland groei van het aantal arbeidsplaatsen wordt voorzien in personeingeoriënteerde activiteiten. Dat hangt met name samen met het feit dat groei van de arbeidsproductiviteit in dat type activiteiten moeilijker is te realiseren dan in materiaal- en informatiegeoriënteerde activiteiten. In die twee brede typen economische activiteiten wordt een afname van het aantal arbeidsplaatsen voorzien, die echter samengaat met een groei van de toegevoegde waarde. Op langere termijn (na 2020) ontwikkelt de werkgelegenheid zich in alle typen economische activiteiten minder gunstig dan voor 2020. Daarvoor bestaan twee redenen.

Ten eerste ontwikkelt het aantal inwoners, met name de groep van 15 tot 65 jaar (degenen die in potentie betaalde arbeid kunnen verrichten) zich steeds minder sterk. Dat heeft gevolgen voor de marktomvang (met name voor personegeoriënteerde activiteiten). Tevens neemt het potentiële arbeidsaanbod af.

Ten tweede neemt niet alleen het potentiële arbeidsaanbod af, maar worden tevens de mogelijkheden om de participatiegraad (het deel van de potentiële beroepsbevolking dat werkt of actief op zoek is naar werk) te laten stijgen minder groot¹⁵. Ook dat legt aanbodsbeperkingen op aan de groei van de werkgelegenheid.

Bij de bespreking van de werkgelegenheidsontwikkeling per brede economische sector in Groningen en de deelgebieden daarbinnen wordt hier slechts ingegaan op de komende tien jaar. Dan blijkt dat de werkgelegenheid in materiaalgeoriënteerde activiteiten in de provincie Groningen naar verwachting sterker zal afnemen dan nationaal gemiddeld en dat de werkgelegenheid in personegeoriënteerde activiteiten juist iets sterker zal toenemen. Nog opmerkelijker zijn echter de verschillen tussen de deelgebieden.

Voor de totale werkgelegenheid kent de stad Groningen de meest gunstige verwachting en landelijk Groningen de minst gunstige. Voor informatiegeoriënteerde activiteiten zijn de verschillen in groei tussen die twee gebiedstypen veel groter. Voor materiaalgeoriënteerde activiteiten daarentegen is de ontwikkeling van de werkgelegenheid in de stad Groningen nog sterker negatief dan in landelijk Groningen. De relatieve economische specialisaties (kennisintensieve diensten in de stad Groningen en productie/transport in de minder verstedelijkte delen van Groningen) worden daardoor verder verdiept. De suburbane gebieden nemen een tussenpositie in. Daar waar de stad Groningen volop meegaat in de trend richting een kenniseconomie, zal landelijk Groningen naar verwachting juist een sterkere groei kennen in sectoren die relatief veel werk leveren voor laag/middelbaar opgeleiden.

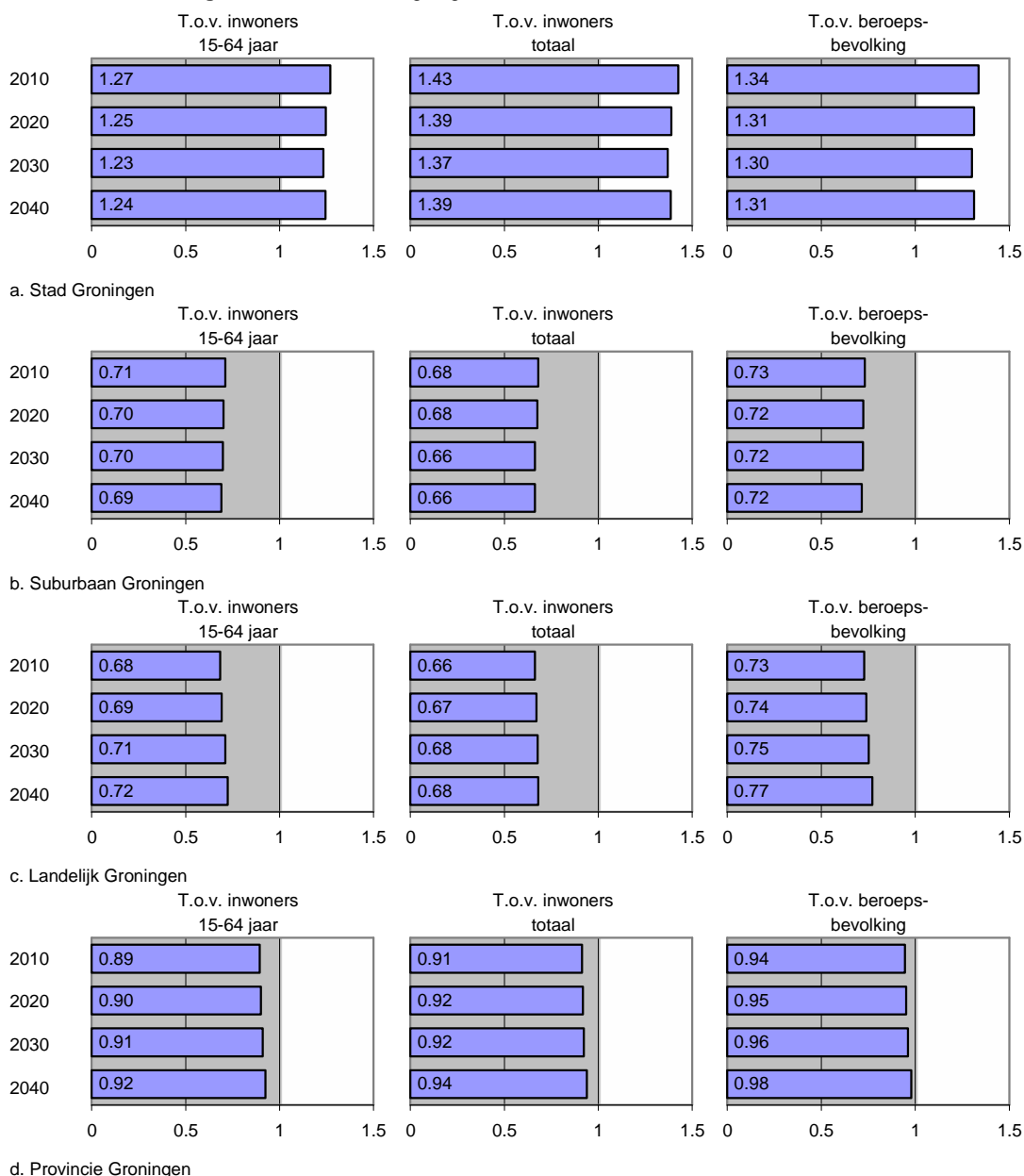
Figuur 5.2 geeft de ontwikkeling van de werkgelegenheidsfunctie weer. Die is op drie manieren berekend, namelijk ten opzichte van het aantal inwoners van 15 tot 65 jaar, ten opzichte van het totaal aantal inwoners en ten opzichte van de beroepsbevolking. Het nationaal gemiddelde is steeds op 1 gesteld.

In de provincie Groningen ligt de werkgelegenheidsfunctie onder het nationaal gemiddelde, hoewel deze naar verwachting wel licht zal gaan toenemen. Ten opzichte van de woonachtige beroepsbevolking is de werkgelegenheidsfunctie hoger dan ten opzichte van het aantal inwoners van 15 tot 65 jaar.

¹⁵ Zie CPB (2004) Vier vergezichten op Nederland, paragraaf 4.2 en 4.3. Daarin wordt overigens geen rekening gehouden met het verhogen van de pensioensgerechtigde leeftijd naar 67 jaar.

Dat hangt samen met het feit dat de participatiegraad (de beroepsbevolking als percentage van de inwoners van 15 tot 65 jaar) in Groningen onder het nationaal gemiddelde ligt.

Figuur 5.2 Werkgelegenheidsfunctie* 2010, 2020, 2030, 2040

*De werkgelegenheidsfunctie is het aantal arbeidsplaatsen ten opzichte van een referentiegrootheid. De referentiegrootheid is (van links naar rechts) het aantal inwoners van 15-64 jaar, het totaal aantal inwoners en de beroepsbevolking. De werkgelegenheidsfunctie is berekend als index van het nationaal gemiddelde, dat voor elk jaar steeds op één is gesteld. Van boven naar beneden staan de scores voor de vier gebieden.

Bron: Bureau Louter 2010

Dat de werkgelegenheidsfunctie ten opzichte van de beroepsbevolking lager is dan 1 kan ten eerste samenhangen met het feit dat het werkloosheidspercentage in Groningen hoger is dan het nationaal gemiddelde (de beroepsbevolking bestaat uit werkenden en werklozen) en ten tweede met het feit dat sprake is van een negatief pendelsaldo. Duidelijk is dat de stad Groningen een veel belangrijker werkgelegenheidsfunctie heeft dan suburbaan Groningen en landelijk Groningen. De werkgelegenheidsfunctie is zelfs ongeveer twee maal zo hoog. Met name vanuit suburbaan Groningen pendelen velen dagelijks voor hun werk naar de stad Groningen. En ook vanuit landelijk Groningen is sprake van meer uitgaande dan inkomende pendel, niet alleen naar de stad Groningen, maar ook naar suburbaan Groningen en naar buiten de provincie (bijvoorbeeld Emmen).

5.1.3 Arbeidsmarkt en voorzieningen

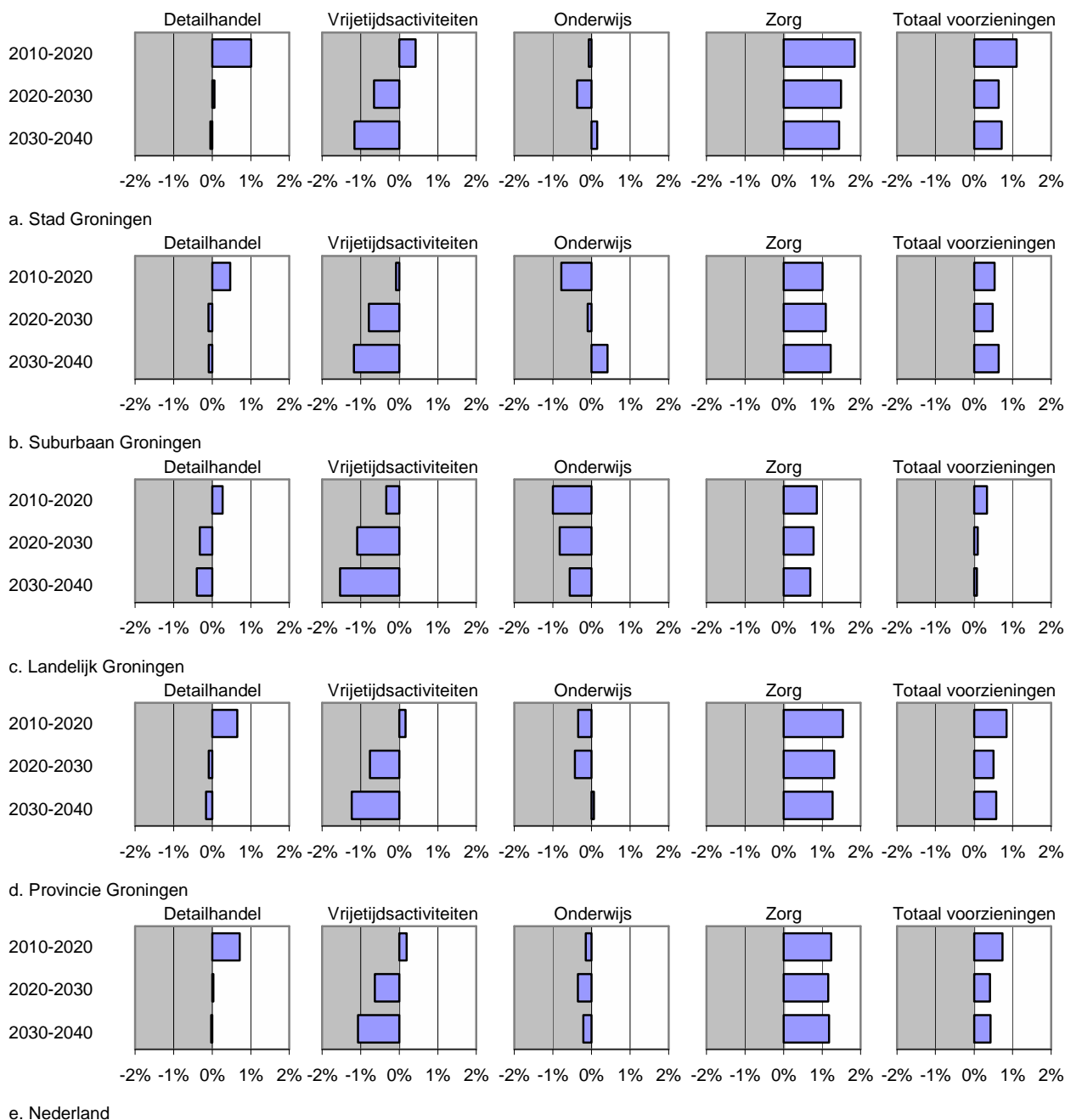

Er is onderscheid gemaakt in vier typen voorzieningen, namelijk detailhandel, vrijetijdsactiviteiten, onderwijs en zorg (zie figuur 5.3). Nationaal neemt het aantal arbeidsplaatsen in detailhandel in het komende decennium nog toe, om daarna te stabiliseren. In vrijetijdsactiviteiten wordt op termijn een afname van het aantal arbeidsplaatsen voorzien. In onderwijs neemt het aantal arbeidsplaatsen gestaag iets af, met name omdat het aantal jongeren gaat afnemen. In de zorg daarentegen blijft het aantal arbeidsplaatsen juist sterk toenemen, onder andere omdat de sterke toename van het aantal ouderen in meer vraag naar zorgactiviteiten resulteert.

Het patroon van de werkgelegenheids groei in detailhandel in Groningen is ongeveer vergelijkbaar met het nationaal gemiddelde (met een iets lagere groei in elk decennium). Hetzelfde geldt voor vrijetijdsactiviteiten. Voor het onderwijs wijkt het groeipatroon echter sterk af. In het onderwijs blijft de ontwikkeling van het aantal jongeren in Groningen tot 2030 achter bij het nationaal gemiddelde. Dat heeft direct effect op de ontwikkeling van de werkgelegenheid.

In zorg en welzijn zal de groei van het aantal arbeidsplaatsen in Groningen naar verwachting iets boven het nationaal gemiddelde liggen, met name in de periode 2010-2020. De sterke groei van zorg en welzijn in de provincie Groningen hangt vooral samen met een tendens tot concentratie van hoogwaardige zorgvoorzieningen in steden. Binnen het Noorden profiteert de stad Groningen van die trend. Dat het verschil in groei van het aantal arbeidsplaatsen in zorg en welzijn tussen de provincie Groningen en Nederland na 2020 kleiner is dan ervoor hangt samen met de sterkere afname van de procentuele groei van het aantal 65-plussers in Groningen dan het nationaal gemiddelde na 2020 ten opzichte van voor 2020. De groei van het aantal arbeidsplaatsen dat een gevolg is van de vergrijzing vindt in de provincie Groningen dus eerder plaats dan elders in Nederland (zie ook §5.1.4).

Figuur 5.3 Ontwikkeling arbeidsplaatsen per type voorzieningen 2010-2040 (% per jaar)

Bron: Bureau Louter 2010

Het onderscheid naar de drie typen gebieden maakt duidelijk dat de werkgelegenheid in voorzieningen in de stad Groningen naar verwachting veel sterker zal groeien dan in landelijk Groningen. De verschillen in bevolkingsontwikkeling vormen daarvoor een belangrijke verklaring. Dat geldt met name voor detailhandel en vrijetijdsactiviteiten. Voor onderwijs zijn vooral leeftijdsspecifieke ontwikkelingen van belang. Zo wordt, mede als gevolg van

migratiepatronen in het verleden, verwacht dat het aantal jongeren in suburbaan Groningen de komende tien jaar sterk zal afnemen (zie bijlage 3 met name de leeftijdsklasse 0-14 jaar), om daarna weer te herstellen. Dat komt duidelijk naar voren in het groeipatroon van het aantal arbeidsplaatsen in onderwijs. In de stad Groningen (waarvoor de gemiddelde leeftijd van onderwijsvolgenden veel hoger is dan in de overige delen van Groningen) zijn daarbij vooral de nationale trends in de leeftijdscategorie 18-24 jaar van belang (zie bijlage 3 voor de leeftijdsklasse 15-29 jaar). Door na-ijleffecten van schommelingen van de bevolkingsontwikkeling in het verleden zal in de periode 2030-2040 het aantal jongeren in de stad en suburbaan Groningen juist toenemen en daarmee de vraag naar onderwijsvoorzieningen weer doen groeien (zie ook § 5.2.2).

5.1.4 Arbeidsmarkt en zorg

Toenemende zorgvraag

De sterke vergrijzing die de komende decennia optreedt (zie hoofdstuk 4) leidt tot een grotere druk op de zorgsector. De groei van het aantal eenpersoonshuishoudens en dan met name van het aantal alleenstaande ouderen, is een andere oorzaak van een verhoogde vraag naar zorg (NIDI 2009).

Ontwikkelingen in de medische technologie vormen één van de belangrijkste factoren die de groeiende zorgvraag de afgelopen decennia beïnvloed hebben (ZIP 2009). Ook in de nabije toekomst zullen nieuwe technologieën tot nieuwe en verbeterde behandelingen leiden. Hierdoor zal de levensverwachting verder stijgen, maar – doordat de zorgvraag sterk toeneemt met de leeftijd – ook de vraag naar zorg.

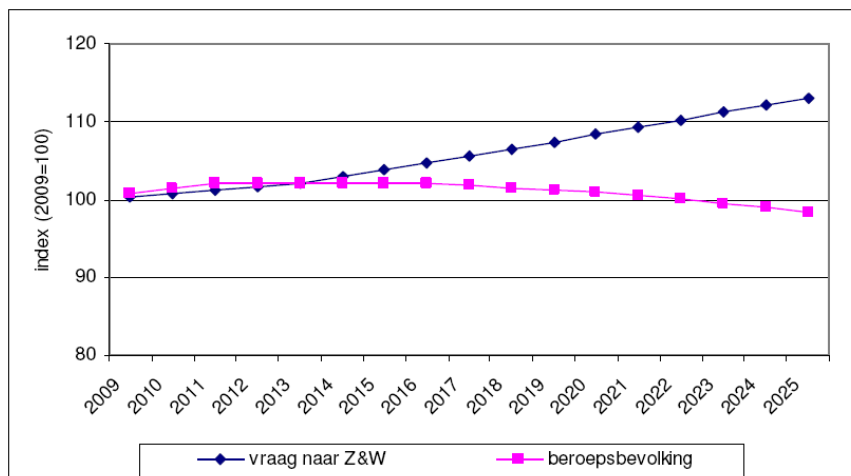
Het Zorginnovatie Platform (2009) schetst drie trends in de vraag naar zorg:

- Trend 1: de vraag naar zorg groeit en wordt complexer
- Trend 2: het arbeidsaanbod wordt schaarser (door ontgroening en vergrijzing)
- Trend 3: het arbeidsaanbod wordt gevarieerder (door demografische en sociaaleconomische veranderingen)

Volgens voorspellingen van Prismant (2009) loopt in de regio Groningen vanaf circa 2013 de vraag naar zorg en het aanbod niet meer met elkaar in de pas, zie figuur 5.4.

Figuur 5.4

Vraag naar zorg en welzijn en beroepsbevolking in de regio Groningen

Bron: Prismant (2009)

Deze trend wordt enigszins geremd door een toename van het aantal informele hulpverleners (NIDI 2009), doordat hulpbehoevenden kunnen rekenen op steun van relatief grotere groepen mensen in hun omgeving. In 2006 hielpen 1,4 miljoen personen een familielid of bekende en dat zal in 2020 volgens de raming gestegen zijn tot 1,6 miljoen. Hoeveel hulp deze personen bieden is niet bekend. Het aanbod van informele zorg wordt opgedreven door het stijgende opleidingsniveau van de bevolking en door de toename van het aantal 55-74-jarigen; beide groepen geven meer dan gemiddeld informele zorg. Deze effecten overstijgen de remmende kracht op het aanbod door in omvang groeiende groepen als oude ouderen en alleenstaanden; groepen die minder dan gemiddeld informele zorg verlenen. Andere groepen die minder verleners van informele zorg tellen, nemen eveneens in omvang af: weduwen en weduwnaars, 30-44-jarigen en lager opgeleiden.

Reeds op dit moment zijn er al meer hulpverleners dan hulpontvangers. Onder mannen is, in vergelijking met vrouwen, een groter "onbenut potentieel" hulpverleners. Ook mantelzorgers zullen relatief ouder worden. Hierdoor ontstaat een groeiende groep oudere en kwetsbare informele hulpverleners. Door de groeiende nadruk van de overheid op eigen verantwoordelijkheid in de zorg, tezamen met een tekort aan arbeidskrachten en vrijwilligers wordt verwacht dat de druk op de informele mantelzorg flink zal toenemen (SCP 2007). Naast toenemende druk op de mantelzorg zal de druk op de arbeidskrachten in de zorg toenemen en zich naar verwachting uiten in onder andere langere wachtlijsten, zorgvlucht naar het buitenland en groei van de private zorgsector (ZIP 2009).

Een ander aspect is de sociale component van vergrijzing. Een onderzoek in het kader van de DC NOISE pilot *Prevention measures elderly people* bracht vooral een isolement van 75⁺-ers aan het licht, in combinatie met een gebrek aan zicht op ontmoetingsplekken met anderen.

DC NOISE: langer thuis wonen remt leegloop dorpen

Gemiddeld brengt Stichting Welstad tussen de 250 en 400 huisbezoeken per jaar om informatie, advies en cliëntondersteuning aan ouderen te geven. Doel is om vroegtijdig risicofactoren op te sporen zodat op een gerichte manier interventies gepleegd kunnen worden. In het kader van DC NOISE is er voor gekozen om de doelgroep van 70 tot 74 jaar te benaderen, voor hen is een gerichte vragenlijst ontwikkeld met wegingsfactoren. Dit alles om ouderen zo lang mogelijk zelfstandig thuis te laten wonen. Het 'zelfmanagement' bij ouderen versterken vergroot de kansen op langer zelfstandig wonen en daarmee de leegloop in kleine dorpen.

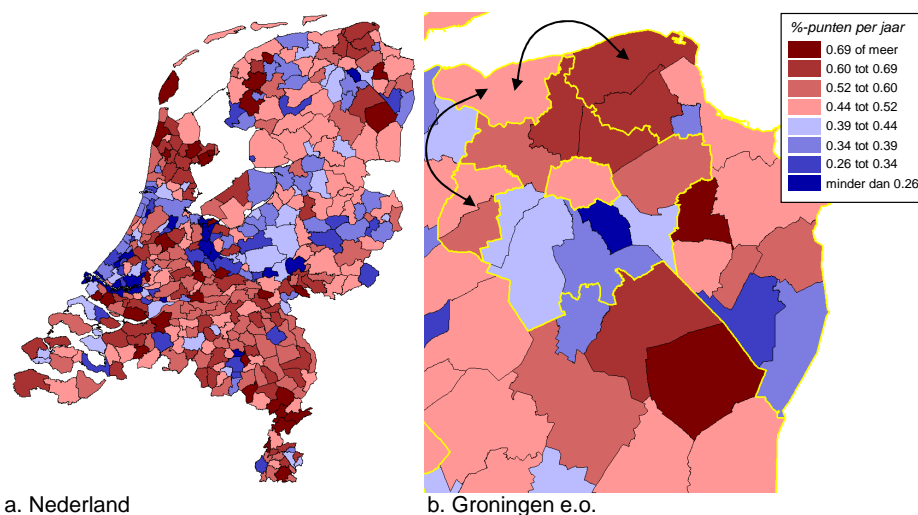

Omdat zorg en welzijn een sterk lokaal karakter hebben, zal de ontwikkeling van vraag en aanbod van zowel zorg als personeel per (sub)regio sterk van elkaar verschillen (Offers 2009). Zie ook paragraaf 5.1.3. Opvallend is verder dat de uitstroom van arbeidskrachten in de zorg vooral plaatsvindt onder jonge werknemers en in sterk mindere mate bij oudere werknemers. Werknemers die behoren tot de jonge kant van de beroepsbevolking zijn meer "op drift" dan oudere werknemers (Offers 2009).

Bureau Louter (2010) becijfert dat de vraag naar arbeid in de zorg in de provincie Groningen zal groeien met 1,25 tot 1,5% per jaar (zie figuur 5.3). Het aantal arbeidsplaatsen in de sector zorg wordt bepaald door de ontwikkeling van het totaal aantal inwoners, door de specifieke ontwikkeling van leeftijdsklassen waarin relatief veel sprake is van behoefte aan activiteiten in zorg en welzijn (zoals 65-plussers en jonge kinderen) en door schaalvergrotingsprocessen, waardoor delen van de sector zorg en welzijn tenderen ruimtelijk te concentreren in stedelijke centra. De stad Groningen profiteert van die schaalvergrotingsprocessen. Tevens neemt het aantal 65-plussers daar sterk toe (zie figuur 5.5). Figuur 5.5 toont de vergrijzingsgraad (het percentage 65-plussers in de totale bevolking) in de periode 2010-2020 in procentpunten per jaar. Opvallend is dat de vergrijzingsgraad in het gebied ten zuiden van de stad Groningen minder sterk toeneemt dan gemiddeld. Dat hangt samen met het feit dat de vergrijzingsgraad daar al zeer hoog is. Degenen die in de jaren vijftig, zestig en zeventig zijn komen wonen in dit gebied hebben inmiddels grotendeels de 65-jarige leeftijd al bereikt.

Bovendien bevinden zich daaronder veel hoogbejaarden, zodat de sterfttekans onder de 65-plussers in dit gebied ook relatief groot is.

Figuur 5.5 Ontwikkeling vergrijzingsgraad 2010-2020 (% 65 jaar en ouder in bevolking)
Nationaal gemiddelde: 0.44%-punten per jaar

Bron: Bureau Louter 2010

Doordat vanaf ongeveer 2020 het aantal inwoners in suburbaan Groningen zich weer gunstiger ontwikkelt dan het nationaal gemiddelde (in tegenstelling tot de jaren ervoor) vertonen de procentuele groeicijfers voor de drie onderscheiden tienjaarsperiodes daar een stijgende lijn, in tegenstelling tot de nationale trend. Omdat in landelijk Groningen zowel de ontwikkeling van het totaal aantal inwoners als van de specifieke leeftijdsklassen 0-14 jaar en 65-plus achterblijven bij het nationaal gemiddelde en de gemeenten in landelijk Groningen niet profiteren van schaalvergrotingstendensen, blijft ook de ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen daar achter bij de nationale trend (Bureau Louter 2010).

Op dit moment zijn er in de regio Noord & Oost Nederland (regio N&O) ruim 50% meer openstaande vacatures voor medisch specialisten dan in de andere regio's. De mobiliteit van medisch specialisten naar de Randstad is groter dan omgekeerd. Verder zijn er relatief veel oudere specialisten actief; hierdoor zullen in het komende decennium veel specialisten stoppen. Daarnaast gaan steeds meer specialisten in deeltijd werken, ook omdat er relatief meer vrouwen dan in de andere regio's de opleiding tot medisch specialist volgen. Verder zorgt de vergrijzing voor een extra zorgvraag. Bron: UMCG 9 juli 2009

5.2 Voorzieningen

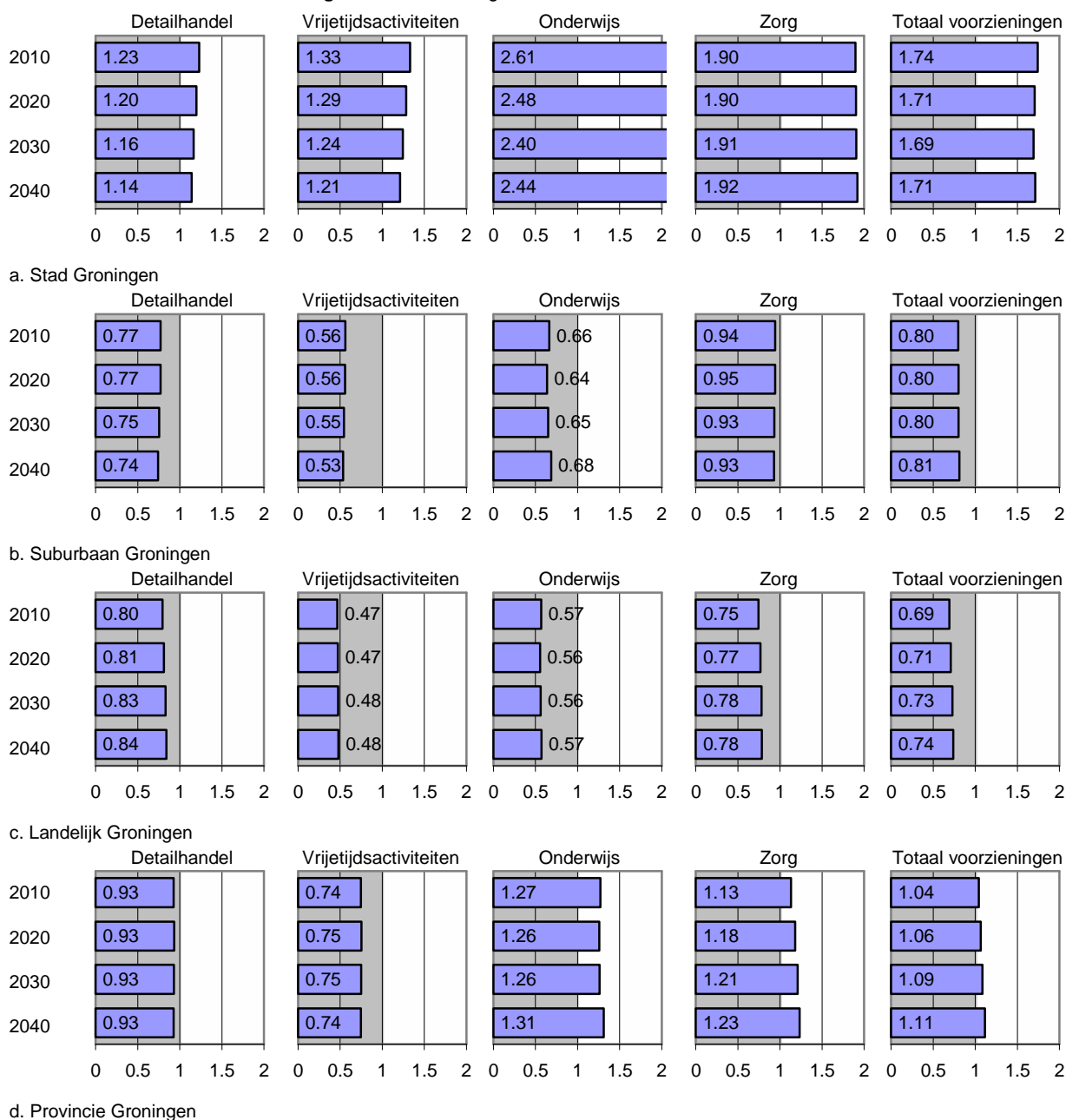
De ontwikkeling van de voorzieningenfunctie is opgenomen in figuur 5.6. De omvang van de voorzieningenfunctie is benaderd via het aantal arbeidsplaatsen bij bedrijven die voorzieningen leveren. Dat is berekend per inwoner en vervolgens uitgedrukt als index van het nationaal gemiddelde dat voor elk jaar steeds op één is gesteld. Het betreft dus de binnen een gebied zelf beschikbare voorzieningen. Inwoners van het gebied kunnen ook gebruik maken van het aanbod van voorzieningen buiten hun eigen woongebied. Van boven naar beneden staan de scores voor de vier gebieden.

Voor de provincie Groningen is voor het totaal van de vier typen voorzieningen in 2010 sprake van een iets boven het nationaal gemiddelde uitstijgende voorzieningenfunctie. Dat is te danken aan onderwijs (vooral hoger onderwijs) en de zorgsector (waarbij het 'surplus' wordt geleverd door hoogwaardige voorzieningen met een functie voor het gehele noorden, zoals het academisch ziekenhuis). Detailhandel en vrijetijdsactiviteiten zijn ondervertegenwoordigd. Bij detailhandel hangt dat samen met het onder het nationaal gemiddelde liggende inkomen per inwoner (de koopkracht). Bij de vrijetijdsactiviteiten is vooral het gemis van een belangrijke functie op het gebied van toerisme en recreatie in de niet-stedelijke delen van Groningen de oorzaak. Friesland en Drenthe kennen een dergelijke functie wel. Gedurende de komende decennia zal de voorzieningenfunctie van de provincie naar verwachting iets toenemen. Dat is te danken aan onderwijs en (vooral) zorg.

De stad Groningen vervult duidelijk een belangrijke voorzieningenfunctie. Dat geldt vooral voor zorg en onderwijs, waarvoor de stad respectievelijk een landsdelige functie en een bovenlandsdelige functie kent. Voor detailhandel en vrijetijdsactiviteiten is de reikwijdte van de voorzieningenfunctie ruimtelijk meer ingeperkt. Het 'achterland' van de stad Groningen voor die voorzieningen is regionaal en bestaat, naast inwoners van de stad zelf, vooral uit suburbaan Groningen.

De voorzieningenfunctie zal in de stad Groningen naar verwachting iets afnemen. De afname in detailhandel, vrijetijdsactiviteiten en onderwijs zal groter zijn dan de toename in de zorg. Met name voor de activiteiten met een voornamelijk regionale functie (detailhandel en vrijetijdsactiviteiten) kan dat samenhangen met het verschijnsel dat voor sommige typen voorzieningen sprake is van een maximale afstand die gebruikers van de voorzieningen afleggen.

Figuur 5.6 Voorzieningenfunctie 2010, 2020, 2030, 2040

Bron: Bureau Louter 2010

Tussen suburbaan Groningen en landelijk Groningen bestaan voor elke van de vier onderscheiden typen voorzieningen geen grote verschillen in voorzieningenfunctie, waarbij suburbaan Groningen overigens (met uitzondering van detailhandel) wel steeds iets hoger scoort. Omdat de inwoners van suburbaan Groningen dicht bij de stad wonen dan de inwoners van landelijk Groningen, zijn er minder voorzieningen op korte afstand voor de inwoners van

landelijk Groningen. Overigens speelt hier ook mee dat het gemiddeld inkomen per inwoner (en dus de koopkracht) in landelijk Groningen lager is dan in suburbaan Groningen. Dit verklaart mede het verschil in de omvang van de voorzieningen in commerciële voorzieningen als detailhandel en vrijetijdsactiviteiten. Daarnaast maken inwoners in sommige gemeenten ook gebruik van voorzieningen in nabijgelegen plaatsen als Emmen (in het zuidoostelijk deel van Groningen) of Drachten (in het westelijk deel).

5.2.1 Onderwijsvoorzieningen

De ontgroening en het negatieve migratiesaldo zoals beschreven in hoofdstuk 4 resulteren in een daling van de leeftijdscategorie 0-20 jaar. Nationaal zal deze categorie met bijna 7% dalen (BZK 2009). In landelijk Groningen daalt het aantal leerlingen in de periode 2010-2020 met 17 procent (Bureau Louter 2010). De gevolgen hiervan manifesteren zich vooral in het primair onderwijs en het voortgezet onderwijs. Een dalend leerlingenaantal heeft financiële gevolgen (teruglopende inkomsten) en personele gevolgen (overcapaciteit). Ook de fysieke infrastructuur ondervindt gevolgen, bijvoorbeeld door materiële overcapaciteit (BZK 2009).

In het position paper “onderwijs en krimp” (Nationaal Netwerk Bevolkingsdaling Themagroep Krimp en Onderwijs 2009) worden een aantal gevolgen genoemd die voor het onderwijs in het algemeen gelden:

- Kostenremanentie – het verschil tussen de snel teruglopende baten en relatief langzaam teruglopende lasten – maakt dat krimpende scholen hogere kosten per leerling hebben. Kostenremanentie wordt vaak gepresenteerd als een tijdelijk effect, maar in een situatie van krimp die decennialang aanhoudt, is het proces van aanpassen en opvangen van kostenremanentie feitelijk permanent.
- De gemiddelde leeftijd van de leraren stijgt, met als gevolg hogere salariskosten. In het VO en MBO worden schoolbesturen hiervoor niet gecompenseerd. In het PO wordt in de bekostiging wel rekening gehouden met de gemiddelde leeftijd. Onderwijsinstellingen met een hogere of stijgende gemiddelde personeelsleeftijd krijgen hierdoor minder ruimte in de personele begroting, waardoor er minder nieuwe, jongere leraren kunnen worden aangetrokken. Op de korte termijn leidt dit tot een gebrek aan capaciteit en draagvlak voor onderwijsvernieuwingen, op de lange termijn, wanneer een groot aantal oudere leerkrachten met pensioen gaat, kan een lerarentekort ontstaan. Een punt van zorg is dat met name eerstegraads leraren (met een academische opleiding) zullen uitstromen¹⁶.
- De bevolkingsdaling bevordert enerzijds samenwerking tussen scholen, maar kan er ook voor zorgen dat de concurrentie intensiever wordt. Wanneer een school van bestuur A sluit, biedt dat voor bestuur B een kans

¹⁶ Het aandeel eerstegraders is het hoogst onder de (bijna) pensioengerechtigden.

om 'nieuwe' leerlingen aan te trekken. Alhoewel dit mechanisme kan leiden tot kwaliteitsverbetering op scholen, is het tegelijkertijd niet bevorderlijk voor de samenwerking op (boven)regionaal niveau. Mogelijk is de toegenomen concurrentie de oorzaak van hogere uitgaven aan marketing en PR, waarbij de vraag is of dit het primaire proces ten goede komt.

- Het leerling afhankelijke deel van de inkomsten van scholen loopt terug.
- Het ontwerpen en plannen van de herstructurering van het onderwijs, het overleg met gemeenten, ouders en andere betrokkenen en het (laten) doorrekenen van verschillende scenario's kost personele capaciteit en geld. Terwijl de inkomsten van krimpende scholen dalen, worden voor dit soort investeringen van rijkswege geen middelen beschikbaar gesteld.
- Personeel en huisvesting worden geflexibiliseerd als scholen verder uit elkaar liggen, zal de behoefte aan openbaar vervoer groeien. Een langere reisafstand betekent bovendien hogere kosten.

Basisonderwijs

Schoolbesturen zeggen de ontwikkelingen nauwelijks te kunnen bijbenen. Dit heeft ook te maken met het feit dat het prognosticeren van het leerling verloop vooral op lagere schaalniveaus erg lastig is. Een bevolkingsdaling van 3% in de leeftijdscategorie 0-12 jaar vertaalt zich niet per se in een leerlingendaling van 3%. Sommige scholen kunnen, door veranderende voorkeuren van ouders, ineens populair zijn en meer leerlingen aantrekken waardoor deze niet krimpen, maar omliggende scholen des te harder (Nationaal Netwerk Bevolkingsdaling Themagroep Krimp en Onderwijs 2009).

In dit onderzoek is voor een prognose van het aantal basisschoolleerlingen uitgegaan van de PEARL prognoses van het aantal 4 t/m 12 jarigen. Terwijl in 2010-2020 het aantal 4- t/m 12-jarigen naar verwachting overal afneemt (soms zelfs zeer sterk), zal in 2020-2040 in de stad Groningen en suburbaan Groningen weer sprake zijn van een toename (zie tabel 5.1).

Tabel 5.1 Aantal 4 t/m 12 jarigen

Gebied	2010	2020	2040
1 Stad Groningen	13.551	12.903	16.409
2 Tynaarlo + Noordenveld	7.007	5.896	7.386
3 Overig suburbaan Groningen	15.817	13.107	15.921
4 Landelijk Groningen	26.300	21.786	21.445

Bron: Bureau Louter 2010

Dat hangt samen met cohort-effecten. In het verleden zijn er tussen verschillende perioden grote verschillen in bevolkingsgroei geweest. Pak een jaar voor de geboorte van kinderen, tel er 30 jaar bij op en vervolgens nog 4 tot 12 jaar en je ziet het effect van geboortecijfers in het verleden 34 tot 42 jaar later in het aantal leerlingen in het basisonderwijs terug.

Alleen in landelijk Groningen zal volgens de prognoses het leerlingenaantal na 2020 niet of nauwelijks groeien. Maar er is ook geen sprake van dat de afname zich na 2020 zal voort zetten¹⁷. Het dalend aantal leerlingen zal dan ook vooral in landelijk Groningen gaan leiden tot een afname van het aantal scholen, naast de al bestaande trend van schaalvergroting waardoor scholen steeds meer vooral in de grotere kernen in de regio zijn geconcentreerd (Bureau Louter 2010).

Voor enkele jaren achtereen kunnen schoolbesturen van het primair onderwijs meestal wel op hun reserves terugvallen. Uitgaande van een bevolkingsdaling die tientallen jaren voortduurt, zal echter op enig moment de bodem bereikt worden. Het feit dat de opheffingsnorm slechts eens in de vijf jaar wordt bijgesteld, maakt dat basisscholen soms ten onrechte hun bekostiging verliezen en moeten sluiten (of fuseren). Bevolkingsdaling kan zo snel gaan, dat de opheffingsnorm door de feiten wordt ingehaald.

Momenteel wordt al gebouwd, rekening houdend met een lager aantal leerlingen in de toekomst. Er wordt dan samengewerkt met bijvoorbeeld de nieuwe Centra voor Jeugd en Gezin, kinderopvangorganisaties, muziekscholen en sportfaciliteiten (Nationaal Netwerk Bevolkingsdaling Themagroep Krimp en Onderwijs 2009).

Voortgezet onderwijs

De daling, die in eerste instantie alleen in het primair onderwijs te zien is, zal zich ook in het voortgezet onderwijs manifesteren. Omdat de schaalvergroting in het voortgezet onderwijs nog sterker heeft doorgezet dan in het primair onderwijs zullen schoolbesturen aanvankelijk makkelijker kunnen manoeuvreren door opleidingen te verplaatsen en locaties samen te voegen.

Volgens de Themagroep Krimp en Onderwijs van het Nationaal Netwerk Bevolkingsdaling (2009) is de belangrijkste uitdaging voor het voortgezet onderwijs om zoveel mogelijk verschillende onderwijsprofielen (c.q. afdelingen) en vakopleidingen in stand te houden. Dit is erg belangrijk voor de aansluiting tussen het voortgezet onderwijs en het vervolgonderwijs en de arbeidsmarkt. Vooral op VMBO-niveau blijkt het bij kleinere leerlingenaantallen moeilijk om aan de strenge opleidingseisen te voldoen. Met name de vakopleidingen zijn kostbaar, waardoor een relatief groot minimumaantal leerlingen nodig is. Dit werkt afstoting van deze opleidingen in de hand.

¹⁷ Zoals eerder vermeld, zijn de gegevens gebaseerd op de variant van PEARL, waarbij wordt uitgegaan van een minder gunstig binnenlands migratiesaldo voor de gemeenten in Oost-Groningen dan in het basisscenario van PEARL. In de berekeningen is geen 'tweede orde effect' (migratie betreft vooral jonge gezinnen, waardoor een lager migratiecijfer een extra sterk effect op het aantal 4- tot 12- jarigen zal hebben) meegenomen.

De ontwikkelingen in het middelbaar beroepsonderwijs zijn nog niet zichtbaar, omdat de leerlingendaling daar nog niet is ingezet (Nationaal Netwerk Bevolkingsdaling Themagroep Krimp en Onderwijs 2009).

Het Noorderpoort College in Groningen en Drenthe heeft naast MBO-onderwijs ook scholen voor voortgezet onderwijs onder zich. Mede door de ontwikkeling die daar zichtbaar is, is men doordrongen van de risico's van de komende krimp. Noorderpoort gaat uit van een daling die een van de komende jaren inzet en binnen tien jaar tot een halvering van het leerlingenaantal leidt.

5.2.2 Sociale voorzieningen

MFC De Hardenberg te
Finsterwolde

Ook bij de sociale voorzieningen, zoals welzijn- en zorg, en sportvoorzieningen is de schaalvergroting en concentratie gaande. Welzijnsvoorzieningen komen bijvoorbeeld onder één dak samen met een school, een bibliotheek, een apotheek, consultatiebureau, huisarts, etc. in een multifunctionele accommodatie. Veel gemeenten streven er naar om minimaal een dorps huis in elk dorp in stand te houden of een sociaal centrum in de verschillende wijkcentra in de steden. In sommige dorps huizen zijn Steunstees gevestigd. Dit is een centraal gelegen ruimte in het dorp waar bewoners deel kunnen nemen aan verschillende activiteiten en gebruik kunnen maken van diverse (sociale) diensten (PAU 2008).

Stichting Welzijn het Oldambt voert activiteiten uit binnen één van de vier DC NOISE pilots. De Stichting levert een breed scala aan producten en diensten aan de inwoners in de gemeenten Bellingwedde, Reiderland, Scheemda en Winschoten. Centraal daarbij staat het actief betrekken van inwoners bij hun leefomgeving en het ondersteunen van kwetsbare burgers bij de verbetering van hun eigen leefsituatie helpdeskfunctie vanuit alle steunstees. Binnen DC NOISE zijn computercursussen voor senioren vanuit de Steunstees opgezet. Bij de uitvoering van de pilot is de Stichting er tevens achter gekomen dat als men ICT inzetten in de toekomst, de aandacht er ook moet zijn voor de ICT aanbieders. Campus Winschoten heeft vervolgens besloten te investeren in het didactisch en sociaal scholen van ICT-leerlingen.

Bron: Directeur Het Oude Ambt, Frits van Kordelaar

Afzonderlijke sportvelden en –accommodaties per dorp of wijk zijn financieel vaak niet meer mogelijk. Verschillende gemeenten zijn daarom tot samenwerking overgegaan, zoals een gezamenlijk zwembad voor Delfzijl en

Appingedam. Een gevolg hiervan is overigens dat de zwembaden en sportaccommodaties die geen functie meer hebben komen leeg te staan zonder dat een nieuwe functie in het verschiet ligt (PAU 2008).

Door de toegenomen mobiliteit wonen mensen steeds verder van hun werkplek.

Met name in het landelijk gebied kan dit tot problemen leiden. Zo kan in de provincie Zeeland niet meer worden voldaan aan de norm van aanrijtijden en bezetting van brandweerwagens.

Vrijwillige brandweerlieden lukt het niet meer om op tijd bij de kazerne te zijn. Hiermee heeft de provincie een dekkingprobleem en worden landelijke veiligheidsnormen overschreden. Zeeland is genoopt over te gaan op een minimale bezetting van 6 naar 4 brandweerlieden per wagen en gaat ook aanrijden vanuit België.

Bron: Binnenlands Bestuur, 27 februari 2009

Dorpshuis Lauwerzijl

Door de vergrijzing stijgt de behoefte aan mantelzorg. Daarnaast staat de bereidheid van mensen om vrijwilligerswerk te doen onder druk (NIDI, 2009). In combinatie met de toenemende woon-werk reistijd van mensen die landelijk wonen komt dit erop neer dat er steeds minder tijd over is voor vrijwilligerswerk ten behoeve van de gemeenschap. Vrijwillige inzet en daarmee het in stand houden van bijvoorbeeld ijsbanen, sportverenigingen en dorps- of buurthuizen komt in gevaar. Tegelijkertijd neemt de druk op deze sociale voorzieningen toe, doordat het goedkope woonaanbod sociaal zwakke gezinnen aantrekt die relatief veel aanspraak hier op maken (PAU 2008).

De afname van het verenigingsleven verschilt per dorp en is afhankelijk van aanwezige “kartrekkers” en de interesse van de (krimpende) leeftijdscategorie 15 – 40 jarigen om zich voor een vereniging in te zetten (Companen 2009). Het wegtrekken van lokale ondernemers –sponsors- zorgt tevens voor minder (financiële) steun voor het verenigingsleven. Volgens Companen (2009) wordt sociale cohesie in een dorp in belangrijke mate door het verenigingsleven vorm gegeven. Het bindt mensen aan hun woonplaats en zorgt voor een dempend effect op bevolkingsdaling.

Uit het onderzoek naar de stedelijke vernieuwingsopgaven (PAU 2008) in Groningen bleek dat diverse gemeenten in landelijk Groningen een opgave zien in de sociale veiligheid. Dit hangt gedeeltelijk samen met een verschrallend aanbod aan activiteiten voor de jeugd (weinig uitgaansmogelijkheden, verenigingsleven onder druk) en de relatief zwakke sociaaleconomische achtergrond van de “achterblijvers” in de perifere gebieden.

5.2.3 Bereikbaarheid van voorzieningen

Steeds meer regio's, dorpen en steden worden geconfronteerd met het wegvallen van steeds meer voorzieningen. Dit wordt slechts ten dele veroorzaakt door demografische ontwikkelingen: het effect van krimp werkt eerder versterkend¹⁸. Socioaaleconomische veranderingen, waaronder toename van de mobiliteit en veranderingen van het koopgedrag van mensen, zijn sterk van invloed op het draagvlak van voorzieningen en daarmee op het voorzieningenniveau. In plaats van bij de dorpsbakker kopen inwoners hun brood liever bij een supermarkt, omdat de boodschappentas dan in één keer gevuld wordt en niet verschillende winkels hoeven worden bezocht.

Het KiM (2010) stelt dat een dalende bevolking weliswaar effect zal hebben op de bereikbaarheid van voorzieningen, maar dat andere factoren veel meer invloed hebben. De ontwikkeling van het aanbod van voorzieningen in krimpgebieden is niet veel anders dan elders in Nederland. De bereikbaarheid van sommige voorzieningen is wel afgenomen. De gemiddelde reisafstand tot winkelgebieden en speciale diensten van banken en postkantoren is langer geworden. Voor scholen lijkt de bereikbaarheid de laatste jaren onveranderd gebleven.

De sluiting van collectieve (overheids-) voorzieningen als scholen of streekbibliotheek, vaak met een tweede functies als ontmoetingsplaats is niet onomstreden. Hoewel gebruikers wel uit de buurt komen betalen zij vaak niet of in geringe mate mee aan het collectieve gebruik. Bovenlokale financiële prioriteiten prevaleren vaak boven het open houden van dergelijke centra, zeker wanneer de groep gebruikers in de nabije toekomst kleiner wordt. Kostenefficiëntie leidt in dat opzicht tot een concentratie van functies en sluit daarmee in zekere zin aan bij reeds bestaande ontwikkelingen: gebruikers zijn langer onderweg om dezelfde functie te bezoeken.

Het verdwijnen van voorzieningen is in de meest gevallen het resultaat van rationele kostenoverwegingen en verloopt meestal geruisloos, omdat toch steeds minder mensen hiervan gebruikmaken. Minder mobiele en (achterblijvende) zwakkeren in de gemeenschap worden echter harder getroffen omdat zij minder middelen hebben om zich aan te passen.¹⁹

ABF (in KiM 2010) is van mening dat in krimpgebieden zoals Noord- en Oost-Groningen het teruglopende bevolkingsaantal en de veranderingen in de bevolkingssamenstelling gevolgen heeft voor wat betreft het aanbod van commerciële voorzieningen. Daling van de bevolkingsomvang zal in deze gebieden leiden tot grotere aaneengesloten gebieden zonder winkels met dagelijkse behoeften.

¹⁸ Nationaal Netwerk Bevolkingsdaling, voorbereidende bijeenkomst voor bestuurdersconferentie

¹⁹ Nationaal Netwerk Bevolkingsdaling, voorbereidende bijeenkomst voor bestuurdersconferentie

5.3 Wonen en woonomgeving

5.3.1 De woningmarkt

De in hoofdstuk vier geschetste verwachte bevolkingsdaling in sommige delen van Groningen heeft verschillende gevolgen voor wonen, woonomgeving en woningmarkt. Zowel de vergrijzing, de binnenlandse migratie als de daling van het aantal personen per huishouden hebben effect op de woningmarkt²⁰:

- Een afname van het aantal mensen in combinatie met een afname van het aantal huishoudens leidt tot ontspanning op de woningmarkt, met als uiterste consequentie leegstand.
- Ontgroening en vergrijzing zorgen voor nieuwe, specifieke woonwensen.
- Er ontstaat een mismatch tussen vraag en aanbod op de woningmarkt. Dit kan leiden tot een aanbod waar geen vraag voor is, waardoor mensen geen passend huis kunnen vinden. Het kan echter ook leiden tot woningleegstand en een verschraling van de leefbaarheid.

Bepaalde buurten, wijken en regio's lopen het risico minder aantrekkelijk te worden. Er kan sprake zijn van een overschot aan bepaalde woningen, woningen die aan onderhoud toe zijn, niet meer voldoen aan bepaalde woonwensen of onverhandelbaar blijken. Leegstand dreigt vooral voor de slechtste delen van de huurwoningenvoorraad en het goedkope woonsegment.

Volgens het onderzoek van Companen (2009) in de regio Eemsdelta doen zich op de woningmarkt substantiële kwalitatieve fricties voor, welke vooral in de huursector tot uitdrukking komen. De centrumdorpen in deze regio zijn volgens dit onderzoek relatief sterk, de woondorpen uiterst kwetsbaar.

Poulus (2009)²¹ beschrijft dat met name in Oost Groningen veel kleine, goedkope woningen van een bescheiden kwaliteit staan. Vaak zijn het sociale huurwoningen die in de jaren '50 en '60 van de vorige eeuw werden gebouwd. Een woonkamer van 3 bij 6 meter, een klein keukentje, twee slaapkamertjes waar net een tweepersoonsbed in kan. De energierekening is ook nog eens vaak hoger dan de huur- of hypotheeklast.

Volgens Poulus (2009) is mede vanwege de perifere ligging geen doorstroming te verwachten van de groep bewoners met een huis aan de onderkant van de markt naar betere (en duurder) huizen. Het hoge aandeel woningeigenaren met zeer lage inkomens is kenmerkend voor Oost Groningen. De waardedaling van het onroerend goed maakt de verkoop van huizen welhaast onmogelijk. Bij bewoners bestaat de wens te investeren in de leefomgeving, omdat zij niet weg kunnen en tegelijkertijd de buurt zien verpauperen. Doordat er veel onzekerheid

²⁰ Discussiestuk Bestuurdersconferentie 17 juni 2009 – workshop wonen en woonomgeving

²¹ In een publicatie van het SEV-programma "wat beweegt de woningmarkt". De Stuurgroep Experimenten Volkshuisvesting (SEV) ontwikkelt innovatieve oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken op het gebied van wonen.

heerst of de investering zich ooit terugverdient bij een verkoop wordt dit vaak toch niet gedaan. Tegelijkertijd is in deze gebieden het resultaat van het slopen van huurwoningen –en op termijn het opkopen en slopen van leegstaande koopwoningen- dat er verlies wordt geboekt, terwijl ook investeringen in de vrijgekomen ruimte nodig zijn. De kwaliteit van de publieke ruimte komt hiermee in het geding.

Het probleem van de goedkope koopsector

Voor individuele huishoudens leidt een moeilijk verkoopbare woning tot stress. Ook de gemeenschap ondervindt nadelige effecten van moeizame verkoop. Deze woningen hangen als een prop boven de markt, verstoren het verhuisproces en beïnvloeden de leefbaarheid negatief. Dit overaanbod zou uit de markt genomen moeten worden.[...]Maar door de veelheid van bewoners ontbreekt in de koopsector een partij die de regie op zich kan nemen. Daardoor is het probleem vooralsnog vooral een probleem van individuele eigenaren.

Uit: SEV (2009). Het geld geteld: Investerings tegen de achtergrond van de krimp en de goedkope koopproblematiek in Oost-Groningen (pag. 8).

Er is grote behoefte aan instrumenten om te kunnen anticiperen en sturen op de woningvoorraad in gebieden die geconfronteerd worden met bevolkingsdaling. Een gevolg van de bevolkingsdaling is dat veel van de beschikbare instrumenten ongeschikt zijn, aangezien deze gestoeld zijn op het principe van (lange termijn) groei.

Sloop in Delfzijl

Een effect hiervan is door Van Dam c.s.(2007) beschreven: *“In een ontspannen woningmarkt zal de sloop van (sociale) huurwoningen overigens moeilijk te financieren zijn. Het slopen van woningen kost de woningbouwcorporaties veel geld (boekwaardewoning + sloopkosten + verhuiskosten), terwijl in geval van krimp daar geen verdien capaciteit tegenover staat. De woningcorporaties zullen immers in geval van krimp weinig tot geen nieuwe huurwoningen bijbouwen en de verkoop van een deel van de voorraad (door corporaties) is bij krimp ook nauwelijks een optie. In krimpgebieden zal de financiering van sloop daardoor een groot probleem zijn.”*

Bureau PAU in samenwerking met Estheticon (2009) heeft in opdracht van de provincie Groningen in 2008/2009 een inschatting gemaakt van de kosten van de herstructureringsopgave tot 2020 voor de provincie Groningen (waarbij de stad Groningen buiten beschouwing is gelaten). Het effect van demografische krimp op de herstructurering van de woningvoorraad wordt in dat onderzoek geschat op 530 mln. euro. De volledige sloopopgave is toegerekend aan het krimp-effect.

De kosten voor de openbare ruimte ten gevolge van die herstructurering en de aanpak van vervallen panden werd op 185 mln. euro geschat. Op basis van die inschatting werd een groot deel van de stedelijke vernieuwingsopgaven toegerekend aan het gevolg van demografische krimp.

Voor de Oost Groninger gemeenten is het effect van krimp geraamd op 340 mln. euro, voor de DEAL-gemeenten²² op 190 mln. euro en voor De Marne op bijna 24 mln. euro. Deze gemeenten als totaal hebben een aandeel van ruim 75 procent in het totale geraamde effect van krimp voor de gehele provincie excl. gemeente Groningen. In de herstructurering van de woningvoorraad zijn de meeste investeringen te verwachten als gevolg van krimp (ruim 72 procent van het totaal) (PAU en Estheticon 2009).

Herstructurering kan niet of slechts ten dele gefinancierd worden uit nieuwbouw of met behulp van strategisch grondbeleid. De verdien capaciteit van herstructureringsprojecten staat dientengevolge onder druk. Zie ook §5.5.1.

De demografische ontwikkelingen leiden ook tot extra druk op de woningbouwcorporaties. Bevolkingsdaling heeft naast gevolgen voor de woningvoorraad ook gevolgen voor de woonomgeving. Verdienmogelijkheden om hierin te investeren worden echter minder. Financiering van de onrendabele top van nieuwbouwhuurwoningen wordt hierdoor moeilijker. Naast de omvang van de woningvoorraad zien corporaties zich ook geconfronteerd met de noodzaak de kwaliteit van oude huurwoningen te verbeteren (onder meer in relatie tot de energieprestaties) en woningen aan te passen voor ouderen²³. Jonge senioren willen over het algemeen nog graag zelfstandig wonen, maar als de leeftijd vordert, zijn er meer specifieke seniorenwoningen nodig, al dan niet in combinatie met zorg. Van die woningen zijn er te weinig (Gemeente Delfzijl 2009).

5.3.2 Waardeontwikkeling

De relatie tussen investeringen en waardeontwikkeling van vastgoed is door Poulus (2009) beschreven in de SEV-publicatie 'Het geld geteld'. De waarde van het vastgoed in Nederland is in het verleden gestegen. Echter niet alleen door te investeren. Andere oorzaken waren: de krapte op de woningmarkt, de inkomensontwikkeling en de rente. Ook in de toekomst blijven deze van grote invloed. De SEV heeft verschillende scenario's uitgewerkt.

- Er wordt beperkt geïnvesteerd en de waardeontwikkeling blijft achter.
- Er wordt flink geïnvesteerd en de waarde van het ontroerend goed blijft op niveau.
- Er wordt wel geïnvesteerd, maar de waarde stijgt niet (hier is sprake van het ontbreken van garanties).

²² De DEAL gemeenten zijn de gemeenten Delfzijl, Eemsum, Appingedam en Loppersum.

²³ Concept-tekst bezwaarschrift heffing bijzonder projectsteun wijkenaanpak, Acantus

- Ondanks beperkte investeringen blijven de prijzen op niveau (hier is sprake van een gunstige regionaal economische ontwikkeling of een nieuw imago).

Voor Oost Groningen geldt dat de stagnatie in inkomens en werkgelegenheid doorwerkt op de vastgoedprijzen in de regio. De laatste jaren heeft de waarde van onroerend goed en de inkomens zich in Oost Groningen minder gunstig ontwikkeld dan elders. Maar, zo beweert Poulus (2009), dit betekent niet dat deze trend zich zonder meer zal doorzetten. In het onderzoek wordt gezocht naar een nieuw evenwicht tussen nieuwbouw en sloop, waarbij wordt gelet op enerzijds kwaliteit (onderhoud, verbetering en/of verduurzaming) en locatie van de woningen en anderzijds op de kwetsbaarheid van de bewoners (het bedienen van die huishoudens die klem zitten, bijvoorbeeld omdat ze voor zorg zouden moeten verhuizen).

5.4 Mobiliteit

Een krimpende bevolking heeft zijn weerslag op mobiliteit. Minder mensen hoeft echter niet te leiden tot minder vervoersbewegingen. Het wegvallen van bepaalde voorzieningen kan bijvoorbeeld leiden tot verder en vaker rijden naar regionale centra. In dit hoofdstuk worden de gevolgen van krimp op mobiliteit beschreven.

5.4.1 Automobilititeit

Het aantal auto's op de weg in Nederland is de laatste jaren sterk gegroeid. Reden er in 1960 nog 500.000 auto's rond, momenteel is dat 7 miljoen, ofwel ongeveer 1 auto per huishouden. Door de toename van het aantal eenpersoonshuishoudens neemt het aantal auto's nog steeds toe. Daarnaast wordt er verder en vaker gereden.

Het KiM²⁴ betoogt dat door bevolkingskrimp rustige regio's nauwelijks rustiger worden: bevolkingskrimp leidt nauwelijks tot minder verkeersdrukke in perifere regio's zoals Noordoost Groningen. In Noordoost Groningen wordt door de krimp van de bevolking het autogebruik tot 2030 met 8% gedempt. Door andere factoren stijgt het autogebruik echter met 30%, wat per saldo een groei oplevert van 22%.

De mobiliteit wordt beïnvloed door veranderingen in de omvang en samenstelling van de bevolking. Een voorbeeld hiervan is de toename van het aantal ouderen. Met name voor de nieuwe generaties ouderen geldt dat zij mobieler worden (KiM 2008):

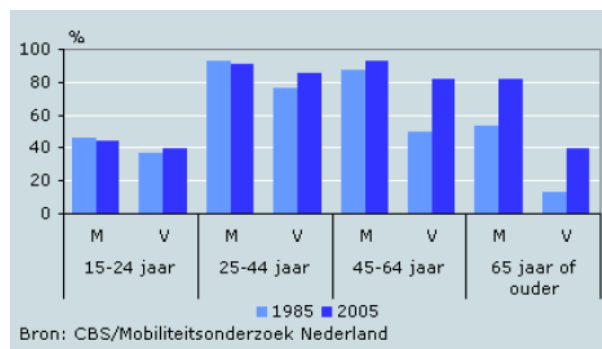
- Hoger inkomen dan voorheen om te kunnen autorijden
- Langer blijven werken en dus langer blijven deelnemen aan het woonwerk verkeer

²⁴ Kim (2010) Concept rapport krimp, groei en mobiliteit

- Tegelijkertijd hebben ouderen meer tijd om te reizen voor recreatie
- Ouderen zijn gezonder en blijven langer zelfstandig wonen waardoor eigen vervoer langer noodzakelijk blijft
- Een derde van de ouderen gebruikt hulpmiddelen bij het onderweg zijn, waardoor zij langer mobiel blijven
- Reizen en verplaatsen is “normaler” geworden en wordt meer als levensbehoefte gezien
- Het rijbewijsbezit onder ouderen is aanzienlijk toegenomen (zie fig. 5.7)

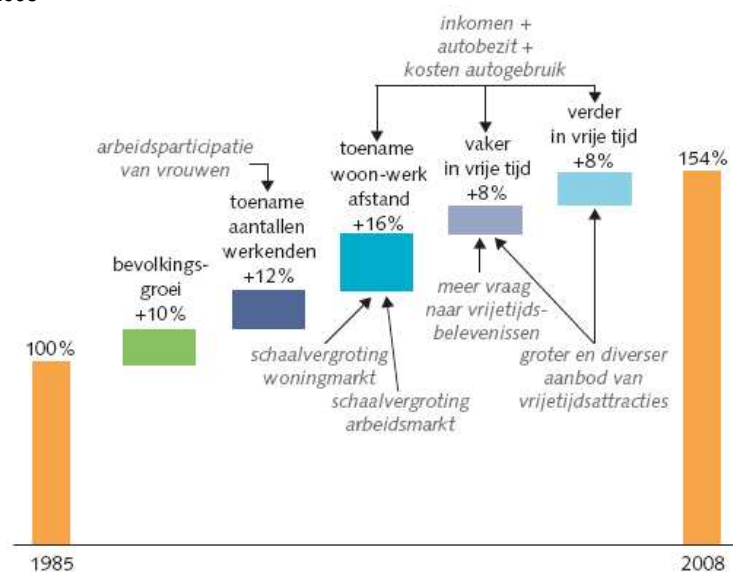
Figuur 5.7
Rijbewijsbezit per leeftijdscategorie 1985 - 2005

Bron:
KiM 2008

Een veranderend gedragspatroon blijkt per saldo van veel meer invloed op de mobiliteit te zijn dan de absolute toe- of afname van het aantal mensen (zie figuur 5.8).

Figuur 5.8
Verklaring groei autogebruik 1985- 2008

Bron: Mobiliteitsbalans 2009, KiM

Indien alleen de bevolkingsomvang zou veranderen en alle overige omstandigheden gelijk zouden blijven zou de bevolkingskrimp tot een daling van de mobiliteit leiden (bijv. –8% in Noordoost Groningen en –4% in Zuid-Limburg). Maar als gevolg van de gedragsveranderingen (meer mobiliteit per persoon) is er per saldo ook in regio's waar de bevolking terugloopt sprake van een toename van de mobiliteit (KiM 2010).

In tabel 5.2 staat de groei van het autogebruik weergegeven per corop-regio in Groningen voor de periode 1985-2007. Delfzijl is een van de regio's die de afgelopen jaren al te maken heeft gehad met een absolute bevolkingsdaling, hetgeen een vermindering van het autogebruik tot gevolg had (-3 procent). Dit is echter gecompenseerd doordat mensen grotere afstanden zijn gaan afleggen (+13 procent) en vaker op weg zijn (+15 procent) waardoor er per saldo toch sprake is van een groei van de verkeersintensiteit.

Tabel 5.2 Groei autogebruik per Corop-regio 1985 - 2007

	Groeï mobiliteit 1985 - 2007					
	Aantal inwoners 2007	Mobiliteit 2007 (mln km)	Totale groei (%)	Meer mensen (%)	Verder weg (%)	Vaker op pad (%)
Overig Groningen	369.183	2,0	39	7	20	12
Oost-Groningen	153.809	0,7	45	6	12	27
Delfzijl en omgeving	50.622	0,3	25	-3	13	15

Bron: KiM 2010 (OVG/MON)

Ook de invloed van bevolkingskrimp op het goederenverkeer is beperkt. Weliswaar wordt de groei enigszins gedempt, maar per saldo wordt ook in krimpregio's een matige tot sterke groei van het goederenverkeer verwacht (KiM 2010). Het regionale openbaar vervoer komt wel steeds verder onder druk te staan (zie § 5.4.2).

5.4.2 Openbaar vervoer

De groep gebruikers van het openbaar vervoer verandert door krimp. In eerste instantie zullen door de vergrijzing steeds meer senioren een beroep doen op het openbaar vervoer. Daarnaast zal door ontgroening het leerlingenvoer naar verwachting afnemen²⁵. Leerlingen en ouderen zijn traditioneel de twee grote gebruikersgroepen van het openbaar vervoer. In tabel 5.3 is weergegeven het effect van krimp op het OV per bevolkingsgroep (jongeren, midden, ouderen).

²⁵ Bron: Rapportage Topteam Krimp voor Groningen 2009

Tabel 5.3 Geschatte effecten krimp op OV

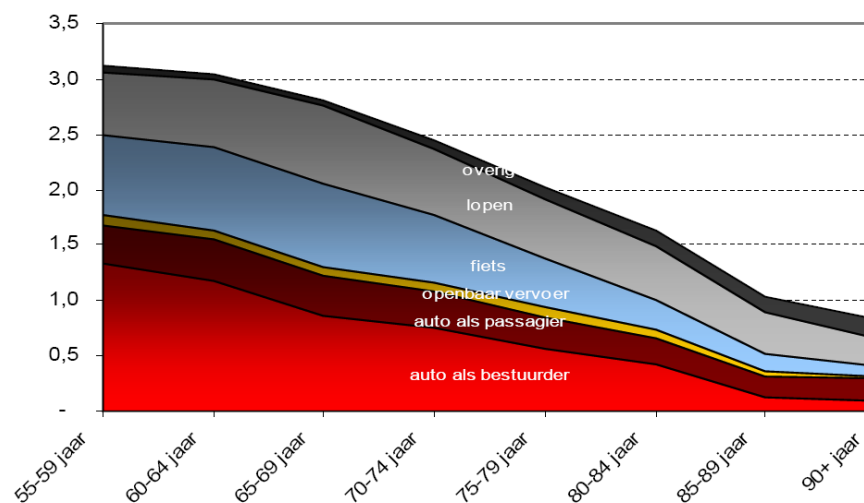
Bevolkingsgroep	Globaal effect krimp	Doelgroep/ motief
Jongeren	--	Scholieren (nu 60%)
Midden	-	Forens (nu 20%)
Ouderen	++	Sociaal/ recreatief (nu 20%)

Bron: Werner, H. (2009) OV-bureau Groningen – Drenthe

Het OV-bureau Groningen – Drenthe ziet het aantal leerlingen afnemen, terwijl de schaalvergroting in het onderwijs toeneemt. Hierdoor ziet het OV-bureau zich geconfronteerd met toenemende reisafstanden en grotere spreiding van steeds minder leerlingen. Vooral voor het (V)MBO leidt dit tot problemen omdat de keuze van de school voornamelijk wordt beïnvloed door de nabijheid. Het OV-netwerk kan dit probleem niet ondervangen. Door de vermindering van het aantal scholen en afname van het onderwijsaanbod is een toenemende mobiliteitsbehoefte te verwachten, inclusief de gevolgen voor het aanbod en bekostiging van openbaar vervoer (BZK 2009). Verschuiving in de vraag van het OV-aanbod zal kunnen leiden tot aanpassingen om het OV betaalbaar te houden. De kosten van het OV zullen dan toenemen.

Bovenstaande paragrafen schetsten de invloed van ouderen in het mobiliteitsvraagstuk en concluderen dat zowel in het autogebruik als bij het openbaar vervoer de vraag van ouderen een prominentere rol gaat spelen. Op de middenlange termijn zal dit leiden tot een groter aandeel ouderen in het verkeer. Op de lange termijn zal dit aandeel echter dalen, omdat des te ouder mensen worden, des te lager de frequentie van verkeersdeelname (figuur 5.9). De gevolgen van de veranderende vraag naar mobiliteit heeft ook financiële gevolgen. Deze worden in § 5.5 beschreven.

Figuur 5.9 Aantal verplaatsingen naar leeftijdscategorie per persoon per dag

Bron: SCP 2008

5.5 Financiën en organisatie

Demografische krimp is realiteit in delen van Groningen. Een nieuwe beleidscontext is ontstaan. Wat betekent dit voor de gemeenten en de provincie? Wat betekent dit voor andere partijen zoals woningbouwcorporaties, of zorg en welzijnsorganisaties? In deze paragraaf gaan we in op de gevolgen van de demografische ontwikkeling op de financiën en organisatie.

5.5.1 Financiën

Ongeveer 30% van de inkomsten van gemeenten komt uit de algemene uitkering uit het Gemeentefonds, welke wordt verdeeld door middel van een groot aantal verdeelmaatstaven. De helft van deze maatstaven is inwoneraantalgevoelig, met als gevolg dat een dalend inwoner aantal ook een daling van de algemene uitkering behelst. De uitgaven zullen echter niet synchroon meedalen, omdat ze vaak trager dalen dan de inkomsten. De ruimtelijke opgaven van krimpende gemeenten zijn juist zeer groot, en toenemend als er niet tijdig wordt geanticipeerd. Het anticiperen op krimp vraagt om nieuw beleid en investeringen, bijvoorbeeld in het herstructureren van woonwijken en bedrijventerreinen (Kaagman 2008).

Door Bureau PAU/Estheticon is in 2009 berekend dat de transformatieopgave in de provincie Groningen in de periode 2010-2019 ruim 800 miljoen gaat kosten. Het gaat hierbij om de kosten van sloop, woningverbetering en de herinrichting van de openbare ruimte²⁶. Dat de krimp een duidelijk financieel gevolg heeft voor de woningmarkt is in 2007 al door Van Dam c.s. beschreven (zie §5.3). Poulus (2009) spreekt van een drastische verandering van de exploitatie van nieuw te bouwen woningen: "Wanneer er weinig geïnvesteerd wordt, ontvangen gemeenten 18 tot 20 miljoen minder op jaarbasis. Hun bestedingsruimte voor het beheer van de gebouwde omgeving neemt daarmee fors af. Dit betekent dat de in het verleden gegroeide gewoonte om het beheer van de gebouwde omgeving te financieren uit de grondverkoop voor woningen, niet door kan gaan" (p. 9).

Daarnaast hebben de gemeenten in Groningen niet alleen te maken met een kleiner inwonertal maar met een anders samengestelde populatie. Daarmee treden verschuivingen op in het type voorzieningen waaraan behoefte bestaat en tegelijkertijd het draagvlak voor de nu aanwezige voorzieningen (meer vraag naar het ene type en tegelijkertijd minder vraag naar het andere).

Een gevolg van ontgroening is bijvoorbeeld de krimpende scholen. Daarbij lopen de inkomsten en uitgaven vaak uit de pas. Omdat het aantal leerlingen daalt, daalt na een jaar ook het inkomen navenant (Klinkers et al. 2009). Het

²⁶ Zie het rapport "Investeringsraming stedelijke vernieuwingsopgaven in de provincie Groningen ISV-3 (2010-2019), Bureau PAU/Estheticon Groningen April 2009.

verschil tussen de snel teruglopende baten en relatief langzaam teruglopende lasten (kostenremanentie) maakt dat krimpende scholen hogere kosten per leerling hebben. Kostenremanentie wordt vaak gepresenteerd als een tijdelijk effect, maar in een situatie van krimp die decennialang aanhoudt, is het proces van aanpassen en opvangen van kostenremanentie feitelijk permanent (Nationaal Netwerk Bevolkingsdaling Werkgroep Krimp en Onderwijs 2009).

Bureau PAU heeft in 2009 al eens berekend wat dit financieel tot gevolgen heeft. Voor de jaren 2010-2020 wordt nog een forse inspanning verwacht. Deze inspanning komt deels door de wens en noodzaak tot schaalvergroting. Maar demografische ontwikkelingen en ontgroening vormen een extra opgave. De investeringsraming voor basisschoolvoorzieningen ten gevolge van demografische krimp is toen berekend op meer dan 77 miljoen euro voor de provincie in totaal en op 45 miljoen euro voor de zogenaamde krimpgebieden (Oost Groningen, Deal-gemeenten en De Marne).

De vergrijzing leidt tot meer vraag naar specifieke voorzieningen voor ouderen op de gebieden wonen, welzijn en zorg. Ook dat brengt extra kosten met zich mee. Overigens is vergrijzing (voor zover het een financieel probleem is) een kleiner probleem dan in veel andere landen om ons heen omdat de gepensioneerden in Nederland het bovenwettelijk pensioen zelf hebben gespaard en dat deel hoeft niet te worden opgebracht door de huidige werkenden (Derks, W. et al 2008).

De kosten die gemoeid zijn met de aanleg, onderhoud en beheer van wegen in de Groningse krimpgebieden worden gedekt vanuit gemeenten, provincies en het rijk. Een afnemende bevolking zorgt echter bij een gelijk blijvend aantal kilometers asfalt voor een toename van de lastendruk per inwoner. Dezelfde kosten dienen te worden gedragen door een slinkend aantal mensen. Naar verwachting zal de verkeersintensiteit echter nog steeds groeien, zoals in § 5.4 is beschreven. Dit kan zorgen voor extra druk op de publieke begroting.

Ongeveer 19% van de structurele inkomsten ontvangen provincies uit het Provinciefonds. Die inkomsten zijn nauwelijks gerelateerd aan het aantal inwoners.

5.5.2 Organisatie

De organisatorische gevolgen van bevolkingsdaling zijn nog nauwelijks verkend. Voor de overheden betekent een afnemende bevolking niet dat gemeentelijke, provinciale en waterschapstaken navenant afnemen. Integendeel, bevolkingsafname vraagt evenals bevolkingsgroei om adequate beleidsmatige en beheersantwoorden. Wel zullen op onderdelen andere antwoorden gevonden moeten worden en centraal in alle beschouwingen staan tot nu toe de begrippen 'samenwerking' en 'regie'.

Het is zaak voor overheden en maatschappelijke organisaties om ineffektieve concurrentie te voorkomen en om elkaars acties te versterken. Startpunt kan zijn het ontwikkelen van een regionale woonvisie als instrument: gemeenten, corporaties, ontwikkelaars, makelaars en bijvoorbeeld zorgaanbieders werken samen aan een brede, regionale woonvisie. Bij een sterk commitment van alle partijen zal er ook draagvlak voor uitvoering zijn (Kleine et al. 2009).

De noodzaak van samenwerking en regie toont zich ook duidelijk op het terrein van (niet-commerciële) voorzieningen. Minder mensen betekent minder draagvlak en dat leidt meestal tot schaalvergroting om het benodigde draagvlak te kunnen behouden. Steeds vaker zal combinatie van voorheen zelfstandig opererende organisaties, functies en voorzieningen kunnen of moeten leiden tot het voortbestaan van één levensvatbare organisatie, dan wel voorziening. Naast samen *werken* komt dus ook samen *gebruiken* te staan. Daarvoor zullen niet zelden grote barrières geslecht moeten worden in besluitvorming, zeggenschap, cultuur, etc.

Daarnaast is er de opgave in de organisatie meer aandacht te geven aan mogelijkheden om 'naar mensen toe te gaan' (fysiek dan wel via nieuwe media). Ook de mogelijkheden en consequenties hiervan zullen verder uitgedacht en ingevoerd moeten worden. Van schoolbesturen tot welzijnsorganisaties en van sportverenigingen tot ondernemersorganisaties; voor alle organisaties geldt dat bevolkingsdaling gevolgen zal hebben voor het functioneren en dat nieuwe strategieën ontwikkeld zullen moeten worden om al dan niet in samenwerkingsverbanden overeind te blijven.

5.6 Tot slot

In de voorgaande paragrafen zijn actuele en potentiële gevolgen van bevolkingsdaling in beeld gebracht. Aan het slot daarvan willen wij aandacht geven aan de onderlinge samenhang daarvan.

Krimp wordt vaak geassocieerd met verdwijnende voorzieningen, met name in plattelandsdorpen. Leefbare dorpen, zo is de gedachte, zijn dorpen die voldoende draagvlak hebben voor onderwijs, zorg en detailhandel. In een discussiestuk dat input leverde voor de bestuurderconferentie over krimp in 2009 werd hierover het volgende verondersteld. Een regio is leefbaar wanneer inwoners de volgende factoren waarderen om hun aanwezigheid, kwaliteit en toegankelijkheid:

- Individuele hulpbronnen als werk, opleiding, inkomen en gezondheid
- Fysieke en sociale leefomgeving als nabijheid van natuur, aanzien van de buurt, verenigingsleven, sociale cohesie en dergelijke

- De functionele omgeving bestaande uit voorzieningen met betrekking tot zorg, onderwijs, volkshuisvesting, openbaar vervoer, cultuur en recreatie en dienstverlening (o.a. winkels).

Voor de leefbaarheid is vooral de optelsom van veranderingen van belang. Het wegvallen van de dorpsbakker kan worden opgevangen door een supermarkt verderop, maar als ook de buslijn vervalt, de openbare ruimte noodgedwongen minder wordt onderhouden en kinderen uit het straatbeeld verdwijnen wordt dit door de bewoners vaak ervaren als onomkeerbare achteruitgang.

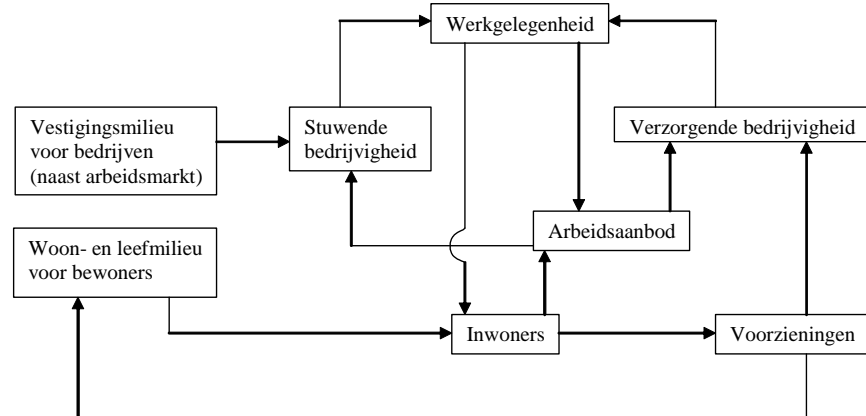
Bron: Kleine, J; Galjaard, R. en Brouwer, A. et al (2009)

Het gaat dus vooral om de combinatie dan wel de optelsom van de verschillende ontwikkelingen. Juist het onderling versterkende effect van (negatieve) ontwikkelingen leidt tot een spiraal die moeilijk te keren is.

De voorgaande paragrafen tonen dat er verschillende relaties bestaan tussen ontwikkelingen op demografisch en sociaaleconomisch gebied. Figuur 5.10 brengt een aantal van deze relaties in beeld.

De ontwikkeling van het aantal inwoners heeft gevolgen voor de omvang van het arbeidsaanbod en de vraag naar voorzieningen. Dat heeft weer gevolgen voor de mogelijkheden van het bedrijfsleven om geschikt personeel te werven. Dat geldt zowel voor regionaal-stuwende bedrijvigheid (bedrijvigheid waarvan de locatiekeuze niet hoofdzakelijk afhankelijk is van het lokaal of regionaal bevolkingsdraagvlak) als voor regionaal-verzorgende bedrijvigheid (bedrijvigheid waarvan de locatiekeuze wel hoofdzakelijk afhankelijk is van het lokaal of regionaal bevolkingsdraagvlak).

Figuur 5.10 Wederzijdse relaties tussen werken, wonen en voorzieningen

Bron: Bureau Louter 2010

De ontwikkeling van verzorgende bedrijvigheid is via de vraag naar voorzieningen zeer direct verbonden aan de ontwikkeling van het aantal inwoners. Voor regionaal-stuwende bedrijvigheid ligt dat anders. Daarvoor zijn naast het arbeidsaanbod ook nog verschillende andere locatiefactoren van belang (ruimtelijk differentiërende aspecten die de vestigingsplaatskeuze en/of het bedrijfsmatig functioneren van bedrijven beïnvloeden). Het gaat daarbij onder meer om ligging en bereikbaarheid (Bureau Louter 2010).

Aangezien de kans op werk mede de keuze van de woonplaats bepaalt en een toenemende werkgelegenheid er ook toe zal leiden dat een groter deel van de potentiële beroepsbevolking (de inwoners van 15 tot 65 jaar) wordt aangemoedigd om te gaan participeren op de arbeidsmarkt, kan er sprake zijn van een positieve spiraalwerking bij groei, maar ook van een negatieve spiraalwerking bij afname van werkgelegenheid en bevolking (krimp).

De drijvende krachten achter de ontwikkelingen op het gebied van wonen, werken en voorzieningen (en daarvan afgeleid de mobiliteit) zijn de kwaliteit van het vestigingsmilieu voor bedrijven en de kwaliteit van het woon- en leefmilieu. Daarbij is het van belang te constateren dat sommige aspecten daarvan wel beïnvloed kunnen worden met overheidsbeleid, maar andere niet (of zeer beperkt). Sommige gebieden hebben dus 'van nature' een voorsprong op andere gebieden (bijvoorbeeld door een zeer aantrekkelijke natuurlijke omgeving en/of door een zeer gunstige ligging).

Door deze onderlinge samenhang van ontwikkelingen kunnen steeds grotere verschillen tussen gebieden onderling gaan ontstaan. Dat geldt op nationaal niveau, maar ook op regionaal en lokaal niveau. In Groningen wordt dit op regionaal niveau wel aangeduid als 'tweedeling' tussen Groningen-Assen en het omliggende gebied.

De vraag doet zich voor van welke aard die relatie tussen Groningen-Assen en het omringende gebied is. Is het een symbiotische en is er sprake van een onderlinge taakverdeling die ertoe leidt dat het geheel uiteindelijk nog zo sterk mogelijk blijft? Of is het een 'parasitaire', waarbij het centrale gebied steeds meer trekt en de krimp in de omgeving alleen maar verder versterkt? De Rijksuniversiteit Groningen²⁷ zegt hierover het volgende: "Krimp in het Noorden kenmerkt zich (a) door grote verschillen binnen de regio, tussen enerzijds een groeiend centrum (as Groningen-Assen) en anderzijds een sterk achterblijvend achterland, en (b) door de sleutelrol voor binnenlandse migratie, waarbij de stad een roltrapfunctie vervult door eerst jong talent uit de regio naar de stad te trekken, en later weer een aanzienlijk deel ziet verdwijnen naar het westen." En voorts: "Een ander onderscheid tussen stad en periferie in het noorden is een sterk vergrijzend achterland en een relatief jonge stad, ook in de toekomst. Het is niet waarschijnlijk dat de stad een opvang zal worden voor ouderen uit het landelijk gebied; zij concentreren zich vooral in de wat grotere kernen in het achterland. Wel gaat het om een toenemend gebruik van gespecialiseerde zorgvoorzieningen die alleen in Groningen te vinden zijn."

Ook hieruit blijkt die tweezijdigheid of misschien wel tweeslachtigheid: het kerngebied vervult een functie voor de regio en door het vervullen van die functie bepaalt zij mede de ontwikkeling van die regio. Daarmee doen zich vragen voor als: leidt het woningbouwbeleid van Groningen-Assen tot extra krimp en verschraling in de regio? De Rijksuniversiteit constateert daarover dat de stedelijke en landelijke woningmarkt in Groningen te groot zijn om te concurreren, maar fundamenteel onderzoek naar deze vraag ontbreekt. Hetzelfde geldt voor de voorzieningen: tot hoever is doorgaande concentratie van voorzieningen in het centrumgebied onvermijdelijk dan wel wenselijk en welke rol speelt bereikbaarheid en mobiliteit daarin?

In deze context en met het gegeven dat de 'algehele bevolkingskoek' niet groter wordt, zullen overheden, maatschappelijke organisaties, ondernemingen en bewoners nieuwe manieren moeten vinden om op nationaal, regionaal én lokaal niveau met de gevolgen van bevolkingsdaling om te gaan, de negatieve effecten daarvan te verminderen en waar mogelijk de positieve te benutten.

²⁷ Van Dam, K.I.M. e.a. – Regionale bevolkingskrimp en de stad Groningen. Quick scan. Oktober 2009. p 39-40

H6 | Bevolkingsdaling in Europees perspectief

Nederland en Groningen zijn niet de enige delen van Europa die te kampen hebben met de gevolgen van krimp. Decennia lang hebben Spaanse, Italiaanse, Poolse, Franse en Duitse regio's reeds te maken met een absolute afname van de bevolking. Zo zijn delen van het Franse platteland verlaten door de slechte bestaansmogelijkheden ter plekke, met achterblijvende spookdorpen als gevolg. De Franse staat probeert via bonussen –met weinig succes– vrouwen al jaren te bewegen meer kinderen te krijgen. In Duitsland wordt een ander beleid gevoerd, met als uitgangspunt dat niet het opkrikken van het geboortecijfer, maar het reageren op krimp het beste resultaat als gevolg heeft (Galjaard 2009). In de volgende paragraaf worden kort de demografische ontwikkelingen in Europa getoond. In paragraaf 6.2 wordt ingezoomd op Duitsland als oostelijk buur van Nederland en op Nedersachsen als oostelijke buur van Groningen.

6.1 Europa

In mondiaal perspectief loopt Europa voorop: Europa staat de komende decennia voor structurele vergrijzing, ontgroening en bevolkingsdaling. Hoewel Europa als geheel veroudert, bestaan er tussen de diverse regio's binnen Europa aanzienlijke verschillen. Het kleinste niveau waarop demografische cijfers in een Europese context met elkaar vergeleken kunnen worden is het NUTS 2 niveau²⁸. Voor Nederland betekent dit dat het gaat om provinciale cijfers. Verschillen op kleiner schaalniveau worden hierdoor weggefilterd.

Tot begin jaren '90 was natuurlijke groei (geboorten minus het aantal sterfgevallen) de grootste demografische component. Het migratiesaldo heeft deze rol overgenomen door een jaarlijkse influx van circa 2 miljoen immigranten van buiten de EU-27. Bevolkingsdaling op nationale schaal doet zich met name voor in Oost-Europa en in mindere mate in Zuid- en West Europese regio's. Bulgarije, Letland en Litouwen kennen zowel een negatieve natuurlijke groei als netto emigratie. Duitsland, Estland, Hongarije en Roemenië hadden een negatieve natuurlijke bevolkingskrimp die niet werd gecompenseerd door netto immigratie (gebaseerd op gegevens van 2007) (Nidi 2009).

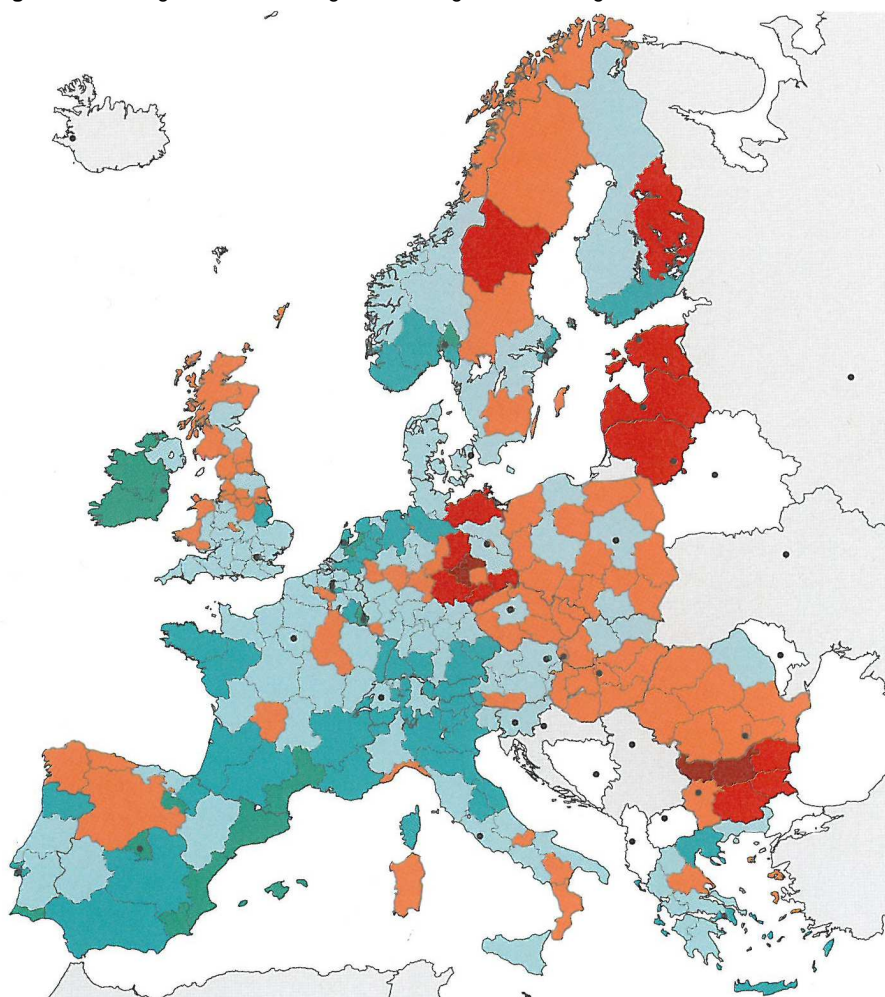
²⁸ NUTS 2 regio's zijn gebaseerd op een Europese regionale indeling

Polen neemt in Europa een uitzonderingspositie in met een positieve natuurlijke groei die werd overschaduwed door een aanzienlijk vertrekoverschot en daardoor resulteerde in krimp.

Momenteel werken naar schatting 2 miljoen Polen niet meer in eigen land (Marácz 2008). Figuur 6.1 toont een overzicht van de krimp- en groeiregio's in Europa voor de periode 1995-2005.

Figuur 6.1 Demografische bevolkingsverandering in NUTS 2 regio's 1995 – 2005

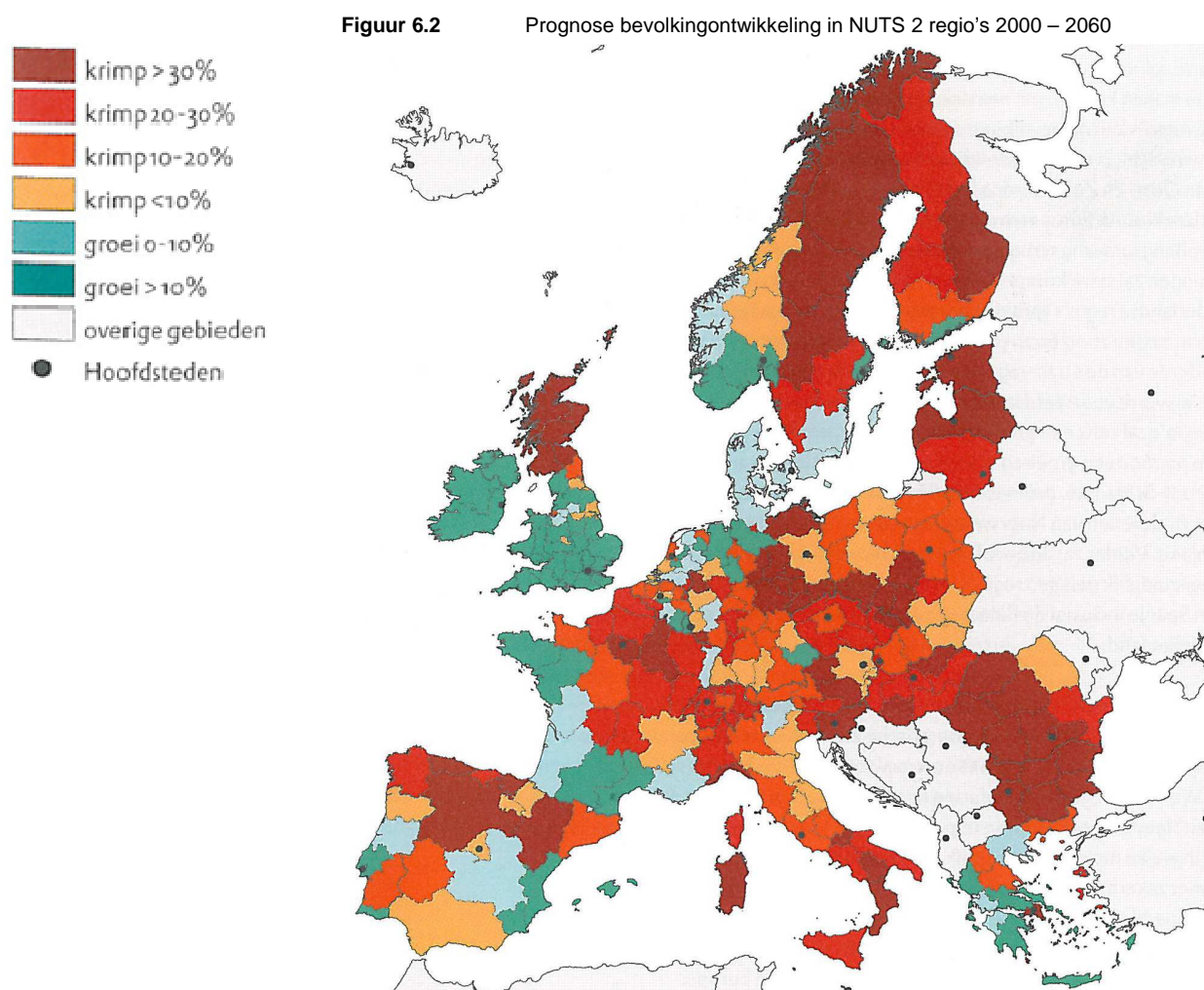

Bron: Nidi 2009/ gebaseerd op Eurostat 2009.

Terwijl de totale omvang van de bevolking in een land kan groeien, kan op regionaal niveau bevolkingskrimp voorkomen. Van de 27 EU-lidstaten hebben 18 landen één of meer regio's waar sprake is van krimp. Kenden in het tijdvak 1990 – 1999 nog driekwart van de EU regio's groei, in het tijdvak 2000 – 2006 was dit reeds geslonken tot tweederde. Deze regio's komen vooral voor in Noord- en Oost-Europa in de nieuwste EU-landen, de Baltische staten en Scandinavië (RPB 2006 en Nidi 2009).

In de meeste van deze regio's heeft krimp geleid tot ontvolking van het platteland ten faveure van de grootste kern in de regio. In diverse perifere regio's wordt het verschil tussen stad en platteland aldus versterkt, met name wanneer in de regionale kern een universiteit of andere kennisinstelling is gevestigd (Van Dam et al. 2009).

In figuur 6.2 wordt op basis van een ruime prognose een beeld geschetst van de demografische ontwikkelingsrichting in Europa tot 2060. Hierbij dient opgemerkt te worden dat de onzekerheidsmarges erg ruim zijn. Nederland maakt deel uit van de Europese middenmoot (zie ook figuur 6.3), waarbij voor Groningen, Limburg en Noord- en Zuid-Holland ²⁹ wordt voorspeld dat zij gaan krimpen (RPB 2006 en Nidi 2009).

Bron: Nidi 2009/ Eurostat 2009.

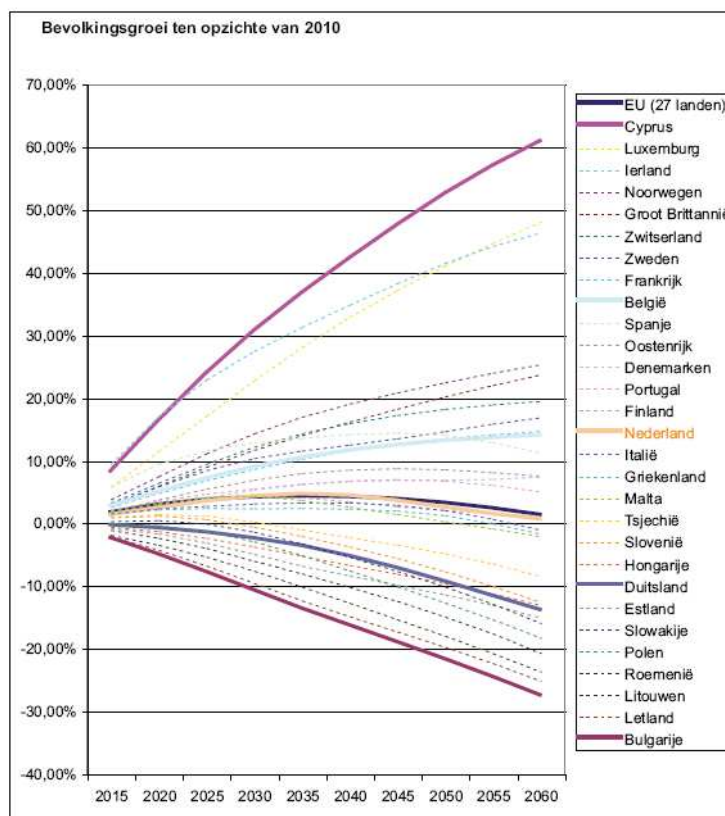
²⁹ Veroorzaakt door krimp in Rotterdam en het Groene Hart

Het kaartbeeld van Europa anno 2060 kleurt aanzienlijk roder, waaronder grote delen van Spanje, Italië, Frankrijk, bijna heel Duitsland en Scandinavië en geheel Oost-Europa met uitzondering van Griekenland. Hieruit valt in ieder geval op te maken dat het thema krimp nadrukkelijker deel van de Europese agenda zal uitmaken en de onderlinge slag om concurrentieposities intenser lijkt te worden (RPB 2006 en Nidi 2009).

Naar verwachting zal de emigratie uit Oost-Europese landen toenemen. Met name voor vrouwen is het sociaaleconomische vooruitzicht niet rooskleurig. Mede hierdoor ligt het gemiddeld aantal geboorten in Roemenië op 1,3 kind per vrouw en in combinatie met massale arbeidsmigratie naar Spanje en Italië zal de bevolking in 2050 naar verwachting met maar liefst 27% zijn gedaald. Sinds de val van de muur is 10% van de inwoners van Bulgarije uit het land vertrokken (Marác 2008).

Figuur 6.3 Bevolkingsprognose tot 2060 in de EU-27 t.o.v. 2010

Bron: bevolkingsdaling in cijfers VROM 2009

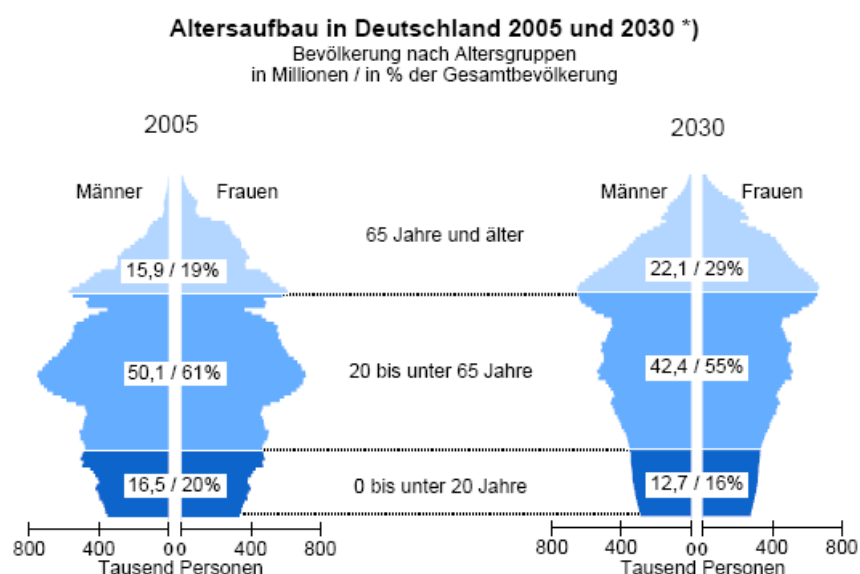
6.2 Duitsland

In Duitsland wonen in 2010 ongeveer 82 miljoen mensen. Volgens het *Statistisches Bundesamt* (2009) krimpt de Duitse bevolking in de toekomst drastisch. Deze organisatie heeft tien berekeningen gemaakt die de bevolkingsontwikkeling voorspellen. De laagste variant geeft een bevolkingsafname tot 65 miljoen in 2050 aan. De middelste voorspelt een afname tot 75 miljoen. De meest positieve voorspelling laat een afname tot 81 miljoen personen zien. De oorzaak van deze krimp is vooral te wijten aan de afname van het aantal geboorten.

Een gelijktijdige groei van het sterftcijfer zorgt voor een versterkte afname van het aantal inwoners. Het verschil in de voorspellingen is te wijten aan de aannames die gedaan worden. De werkelijke stijging van de levensverwachting, de ontwikkeling van het aantal kinderen per vrouw en het migratiesaldo zijn immers nog onzeker. Hoewel er tussen het laagste en hoogste scenario een aanzienlijk verschil zit, duidt elke berekening op een afname van de bevolking en grote veranderingen in de bevolkingsopbouw.

In onderstaande figuur is het resultaat van een gemiddeld scenario tot en met 2030 te zien. Terwijl de bevolkingspiramide van 2005 zijn naam nog enigszins eer aandoet, zal de piramide in 2030 haast 'op de kop' staan. Er zullen relatief weinig jongeren zijn, terwijl ouderen oververtegenwoordigd zijn. In 2030 zal één op de drie Duitse inwoners de pensioenleeftijd hebben (*Statistisches Bundesamt* 2007).

Figuur 6.4 Leeftijdsopbouw in Duitsland in 2005 en 2030

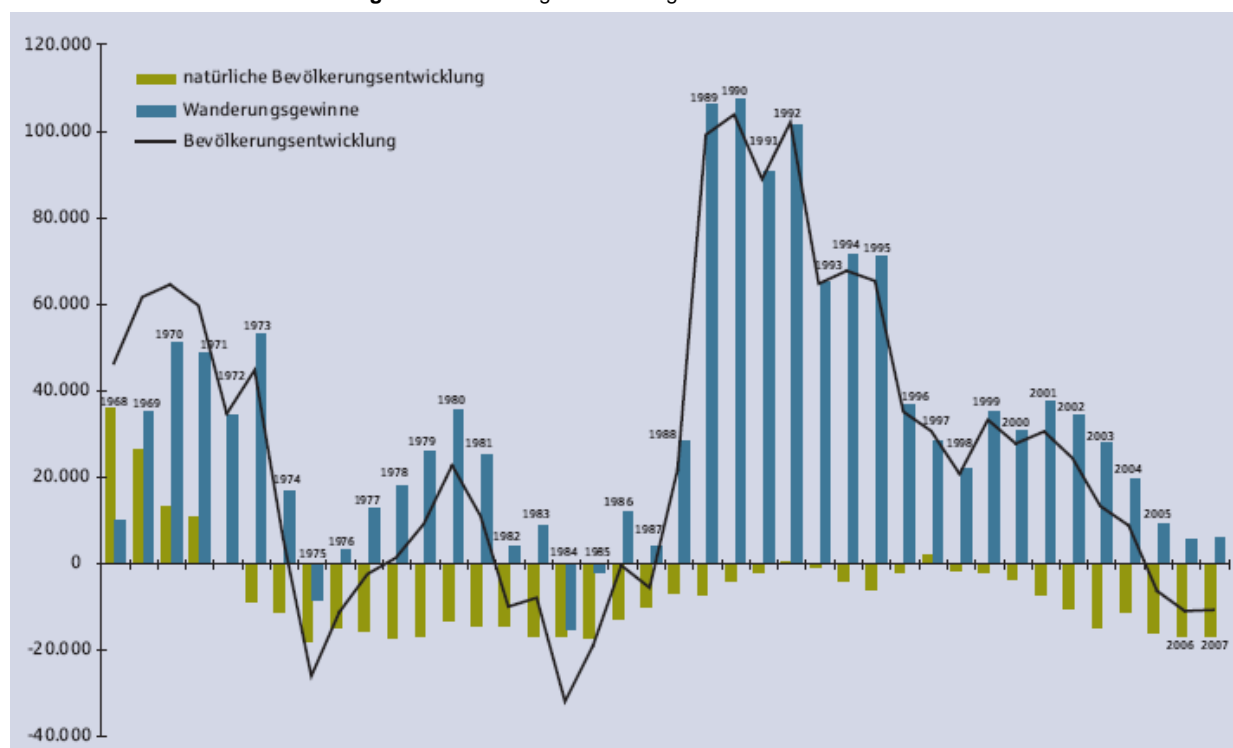

Bron: Statistisches Bundesamt (2007).

6.3 Niedersachsen

De oostelijke buur van de provincie Groningen is de Duitse deelstaat Niedersachsen. Tot 1995 behoorde Niedersachsen tot de snelst groeiende *Bundesländer* van Duitsland wat betreft inwoners sinds de val van de muur. Dit werd met name bereikt door een positief migratiesaldo door migratie uit Oost-Duitsland en Oost-Europa. De ondertussen negatief geworden natuurlijke bevolkingsgroei werd hierdoor ruimschoots gecompenseerd. In 2004 bereikte de Duitse deelstaat zijn historisch maximum met 8 miljoen inwoners. Tot dit jaar konden jaarlijks 100.000 extra inwoners worden geregistreerd (LB Noord 2008). Figuur 6.5 toont het verloop van de bevolkingsontwikkeling van Niedersachsen.

Figuur 6.5 Bevolkingsontwikkeling Niedersachsen 1968 – 2007

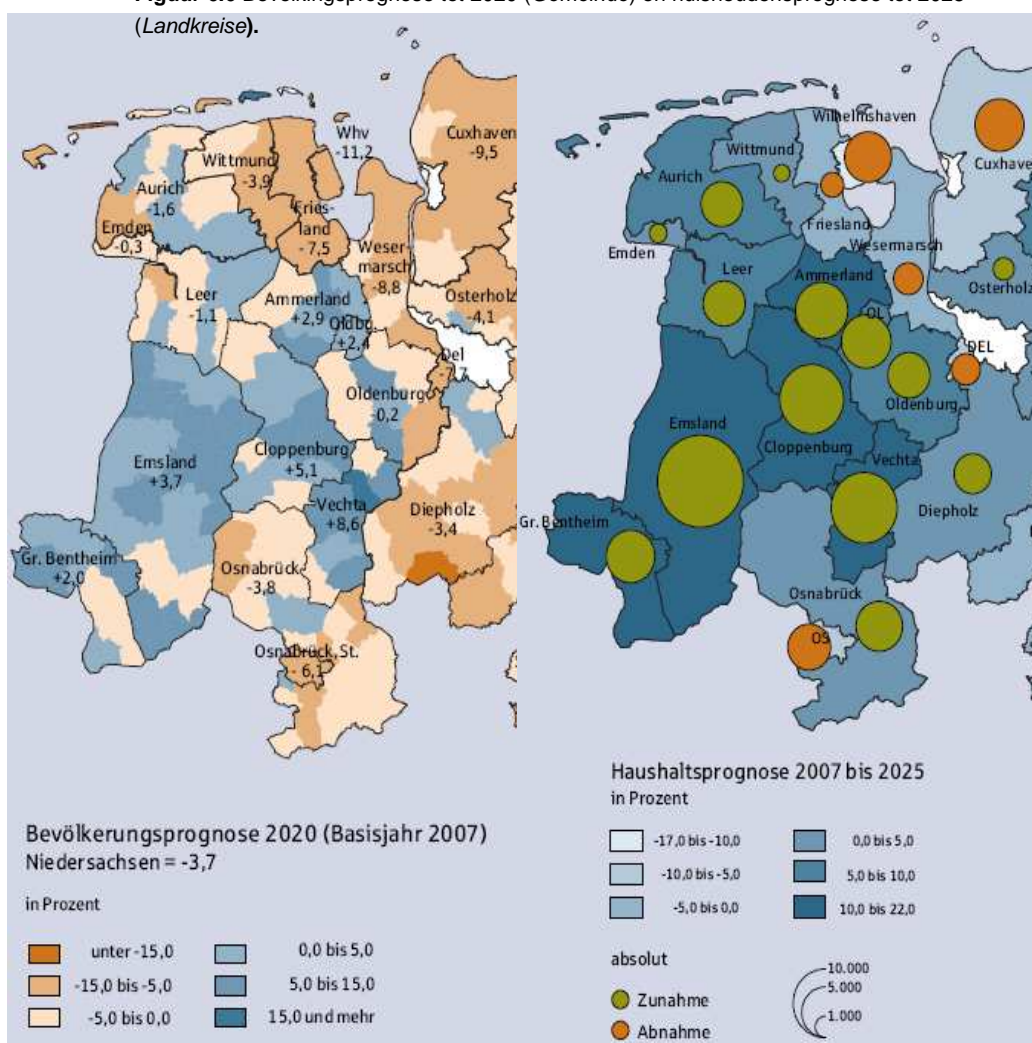

Bron: Nord LB

Deze positie werd echter niet lang vastgehouden. In 2005 viel het demografische omslagpunt door een halvering van het positieve migratiesaldo. De immigratie daalde waardoor het jaarlijkse vertrek van 500.000 mensen relatief zwaarder ging tellen. Anno 2007 stabiliseert de situatie zich in een nulgroei ten aanzien van de migratie. Jaarlijks trekken er 400.000 mensen zowel naar als uit Niedersachsen. Hierdoor wordt de negatieve natuurlijke groei niet meer gecompenseerd en neemt de totale bevolking van Niedersachsen jaarlijks met een kleine 6.000 inwoners af. De Norddeutsche Landesbank prognosticeert een bevolkingskrimp van 3,7 procent met 300.000 inwoners tot 2020 (LB Nord 2008).

Net zoals in Nederland en Groningen verschilt de demografische ontwikkeling per regio. In figuur 6.6 zijn de prognoses weergegeven van de huishoudens- en bevolkingsontwikkeling in Niedersachsen sinds 2007. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen *Gemeinden* en *Landkreisen*, waarbij een Landkreis meerdere Gemeinden omvat. Voor de Groningse situatie voert het te ver om in te gaan op de gehele bevolkingsontwikkeling in Niedersachsen. Daarom is alleen de westelijke zijde van Niedersachsen weergegeven om tot een beeld te komen wat betreft krimp aan de andere kant van de grens.

Figuur 6.6 Bevolkingsprognose tot 2020 (*Gemeinde*) en huishoudensprognose tot 2025 (*Landkreis*).

Bron: Nord LB 2008

De witte vlek op de kaart is Bremen. Bremen is niet meegenomen in de statistieken omdat de stad administratief geen onderdeel uitmaakt van het Bundesland Niedersachsen. Sociaaleconomisch is de stad wel van invloed om de omringende *Gemeinde*.

Hoewel Bremen zelf nog licht groeit, is dit niet van toepassing op een aantal omringende gemeenten die samenwerken in het Kommunalverbund Bremen. Niet alleen bevolkingsafname maar vooral de veranderende bevolkingssamenstelling door immigratie en vergrijzing stelt Bremen voor een vernieuwingsopgave (zie ook www.dcnnoise.eu).

De krimpende Gemeinden in het Noordwesten van Niedersachsen concentreren zich rondom Emden en Wilhelmshaven. Dit hangt samen met een afname van het aantal huishoudens door een vertrekoverschot bij gebrek aan werk in een veelal verouderde industriële sector.

Wilhelmshaven

Net zoals Delfzijl is Wilhelmshaven een grote waddenhaven in de knel. Ooit 120.000 inwoners is dit aantal nu gedaald naar 80.000. De stad doet ruim en leeg aan door een combinatie van bombardementen in de oorlog en sloop. Opvallend is het grote aantal Pflege- en andere gezondheidsinstellingen. Vanwege de marinesfunctie groeide de stad in haar korte 150-jarige bestaan hevig, met als gevolg een scheefgroei in de sociale verhoudingen door de grote huurkazernes voor arbeiders en langer marine rangen. Industriële krimp, als gevolg van bedrijfsverhuizingen naar Zuid-Duitsland en Oost-Europa en de 30.000 arbeidsplaatsen kostende sluiting van schrijfmachinefabrikant Olympia, trok een zware wissel op de bevolkingsomvang. Om te zorgen dat het ondanks leegloop goed toeven is in steden als Wilhelmshaven betalen banken mee aan de *Stadtumbau* programma's om door sloop het omringende vastgoed op waarde te houden.

Bron: Alma, C. (2009) en Galjaard (2009).

Dit geldt ook voor Osnabrück. De op de kaart zuidwestelijke krimpgebieden maken deel uit van een veel groter krimpgebied in oostelijk Niedersachsen (niet op de kaart) als gevolg van ontvolking van het platteland (LB Nord 2008).

In 2015 wordt een kentering verwacht, wanneer het tempo van de krimp versneld. De onzekerheidsmarges van de scenario's worden dan echter ook groter. De voorziene versnelling zal naar verwachting leiden tot een omslag van groei naar krimp voor de regio Oldenburg vanaf 2015. Naar verwachting zal economische groei de motor zijn voor een toename van het aantal huishoudens en de groei van het aantal inwoners in de regio Emsland/ Cloppenburg/ Vechte.

Literatuurlijst

Acantus. Concept-tekst bezwaarschrift heffing bijzonder projectsteun
wijkenaanpak

Alma, C. (2009) Knellende krimp in Duitsland. In: Noorderbreedte dossier Krimp
(33) p. 16 – 17

Bestuurdersconferentie (2009) – Discussiestuk workshop wonen en
woonomgeving 17 juni

Binnenlands Bestuur (2009), 27 februari 2009

BZK, VNG, IPO (2009) Krimpen met kwaliteit. Interbestuurlijk actieplan
bevolkingsdaling

Companen (2009) Regio Eemdelta Onderzoek wonen en voorzieningen,

Dagblad van het Noorden artikel van 13 -01-2010

Dam, F. van; Verwest, F. en De Groot, C. (2007) Demografische krimp:
prikkel voor de woningmarkt, In Ruimte in debat (RPB), Den Haag

Dam, van K.I.M et al (2009) Regionale bevolkingskrimp en de stad Groningen.
Quick Scan. Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen
(RuG)

Derks, W.; P. Hovens, en L. Klinkers (2008). In: Krimpen zonder klein te
worden, Christen Democratische Verkenningen, Herfst 2008. Kwartaaltijdschrift
van het wetenschappelijk instituut voor het CDA.

Dijkstal, H.F en Mans, J.H. (2009) Krimp als structureel probleem. Rapportage
topteam krimp voor Groningen. Den Haag

Eurostat (2009) epp.eurostat.ec.europa.eu Population change at regional level.
Statistics Explained

Galjaard, R. (2009) Krimp kijken over de grens. In: Noorderbreedte dossier
Krimp (33) p. 15

Galjaard, R., Harkink, M en Inden, D. (2009) Investeringsraming stedelijke
vernieuwingsopgaven in de provincie Groningen ISV-3 (2010-2019), Bureau
PAU/Estheticon Groningen

Galjaard, R; Harkink M. en Sikkema, J. (2008) Inventarisatie stedelijke vernieuwingsopgaven in de provincie Groningen. ISV-3 (2010 – 2019). Bureau PAU, Groningen

Gemeente Delfzijl (2009) Krimpen en groeien in Delfzijl. Veranderingen in de bevolking. Gevolgen | Strategie | Actieprogramma. Delfzijl

Harms, L. (2008) Overwegend onderweg. De leefsituatie en de mobiliteit van Nederlanders. SCP, Den Haag

Harms, L; Olde Kalter, M.J. en Jorritsma, P. (2010) Concept rapport krimp, groei en mobiliteit (in voorbereiding). Kennisinstituut voor mobiliteitsbeleid (KiM), Den Haag

Huizinga, F. en Smid, B. (2004) Vier vergezichten op Nederland. Productie, arbeid en sectorstructuur in vier scenario's tot 2040. Centraal Planbureau, Den Haag

Jong, A, de en van Duin, C. (2010) Regionale prognose 2009-2040: vergrijzing en omslag van groei naar krimp. Bevolkingsprognoses, 4e kwartaal 2009 (CBS). PBL en CBS

Jorritsma, P, Derriks, H en Jan Francke et al (2009) Mobiliteitsbalans 2009. Kennisinstituut voor mobiliteitsbeleid (KiM), Den Haag

Jorritsma, P., Baveling, J. en Harms, L. et al. (2008) Mobiliteitsbalans 2008, Kennisinstituut voor mobiliteitsbeleid (KiM), Den Haag

Kaagman, L.(2008) Onverkende Paden. Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw. Provincie Zeeland, Middelburg

Kleine, J; Galjaard, R. en Brouwer, A. et al (2009) Krimp biedt ruimte. Ontwerplab Krimp, Dongeradeel (Friesland). Bureau PAU/One Architecture, Groningen/ Amsterdam

Kleine, J; Galjaard, R. en Yap Hong Seng (2009) Krimpen in Nederland: werken aan perspectief en strategie. In: Krimp als ontwerpogave, Nr.4 Academie van Bouwkunst. Hanzehogeschool Groningen

Klinkers, L; Hovens, P. en Derks, W. (2009) Krimp en de Regels. Over beleid en regels die het bestrijden van effecten van bevolkingsdaling hinderen. Kenniscentrum voor bevolkingsdaling en beleid

Louter, P, van Eikeren, P en Yap, H.S (2009) Bevolkingsafname in Nederland. De gemeentelijke bevolkingsdynamiek in beeld. Bureau Bureau Louter m.m.v. Bureau PAU, Delft/Groningen

Louter, P. en Eikeren, P (2010) Demografische en economische ontwikkeling Groningen. Facts and figures: heden, verleden en toekomst. Bureau Bureau Louter, Delft.

Louter, P; van Eikeren, P et al (2009) Economische motor Zuid- Holland 2009. Provincie Zuid- Holland en Kennisalliantie

Marácz, L. (2008) Oost-Europa loopt leeg. In: Christen Democratische Verkenningen, herfst 2008. Kwartaaltijdschrift van het wetenschappelijk instituut voor het CDA.

Nationaal Netwerk Bevolkingsdaling (2009), voorbereidende bijeenkomst bestuurdersconferentie

Nationaal Netwerk Bevolkingsdaling Themagroep krimp en onderwijs (2009), Position paper Krimp en onderwijs

NIDI (2009) Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2009. Van groei naar krimp. Een demografische omslag in beeld. Nimwegen, N. van en Heering, L. NIDI, Den Haag

Noorderbreedte (2009) Krimp. Noorderbreedte dossier. Themanummer, jaargang 33.

Nord LB (2008) Wirtschaft Niedersachsen. Herausforderungen des demografischen Wandels. Norddeutsche Landesbank

Offers, E. (2009) Uitstroom van personeel onder de loep. Arbeidsmarkt voor zorg en welzijn in Noord-Nederland. ZorgpleinNoord, Haren

Poulus, C (2009) Het geld geteld. Investerings tegen de achtergrond van de Krimp en de Goedkope Koopproblematiek in Oost-Groningen. ABF Research, Delft. Een publicatie uit het SEV-programma: Wat beweegt de woningmarkt.

Prismant (2009) Regioportret Zorg en Welzijn Groningen. Prismant, Utrecht

RPB (2006) Krimp en ruimte. Bevolkingsafname, ruimtelijke gevolgen en beleid. Ruimtelijk Planbureau, Den Haag

Sociaal en Cultureel Planbureau (2007) Blijvend in balans. Een toekomstverkenning van informele zorg. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag

Statistisches Bundesamt (2007) Demografischer Wandel in Deutschland 2007. Bevölkerungs- und Haushaltsentwicklung im Bund und in den Ländern. Statistische Ämter des Bundes und der Länder.

Statistisches Bundesamt (2009) Bevölkerung Deutschlands bis 2060. 12. koordinierte Bevölkerungsvorausberechnung. Begleitmaterial zur Pressekonferenz am 18. November 2009 in Berlin.

UMCG (2009) Stijgende behoefte aan medisch specialisten in Noord- en Oost Nederland. Persbericht

VROM et al (2009) Bevolkingsdaling in cijfers. VROM, WWI, BZK, IPO en VNG, Den Haag

Werner, H. (2009) Krimp in het OV? Presentatie OV-bureau Groningen – Drenthe

www.dcnoise.eu DC NOISE Demographic Change New Opportunities In Shrinking Europe. Interreg IVB Noordzee project.

www.destatis.de Destatis (2010) Statistisches Bundesamt Deutschland

ZIP (2009) Zorg voor mensen, mensen voor de zorg. Arbeidsmarktbeleid voor de zorgsector richting 2025. Zorginnovatie Platform

Bijlage 1

Typologie gemeenten naar bevolkingsdynamiek

In Bevolkingsafname in Nederland³⁰ is een typologie van gemeenten in Nederland opgesteld. Die typologie is gebaseerd op elf indicatoren. Op basis van factoranalyse werden de elf indicatoren teruggebracht tot vier factoren. Vervolgens zijn, via 'clusteranalyse' groepen van gemeenten gevormd, die wat de scores op de factoren betreft op elkaar lijken.

In tabel I.1 staan de elf indicatoren die het uitgangspunt hebben gevormd voor de factoranalyse. Zij hebben betrekking op natuurlijke groei, binnenlandse migratie, ontwikkeling woningbouw/huishoudens en sociaaleconomische positie³¹.

Tabel I.1 Indicatoren factoranalyse

Type indicatoren	Indicator
Natuurlijke groei	Relatief geboortecijfer: Het aantal levendgeborenen per inwoner, gemiddeld over de jaren 1999 t/m 2008
	Relatief sterftecijfer: Het aantal overledenen per inwoner, gemiddeld over de jaren 1999 t/m 2008
	Aandeel 65-plussers: Het percentage inwoners van 65 jaar of ouder als percentage van het totaal aantal inwoners (2007)
Binnenlandse migratie	Cohort 16-jarigen: Het aantal 23-jarigen als index van het aantal 16-jarigen zeven jaar eerder, gemiddeld over de laatste vijftien jaar.
	Cohort 30-jarigen: Het aantal 37-jarigen als index van het aantal 30-jarigen zeven jaar, gemiddeld over de laatste vijftien jaar
	Binnenlands migratiesaldo: Het binnenlands migratiesaldo als percentage van het totaal aantal inwoners, gemiddeld over de jaren 1999 tot en met 2008
Ontwikkeling woningbouw/huishoudens	Ontwikkeling woningen: De gemiddelde jaarlijkse procentuele ontwikkeling van het aantal woningen in de jaren 2003 tot en met 2007.
	Ontwikkeling huishoudens: De gemiddelde jaarlijkse procentuele ontwikkeling van het aantal huishoudens in de jaren 2003 tot en met 2007.
Sociaal-economische positie	Inkomen per inwoner: Gemiddeld besteedbaar inkomen per inwoner (ultimo 2003).
	Werkgelegenheidsfunctie: Het aantal arbeidsplaatsen per inwoner van 15 tot 65 jaar per dec. 2007.
	Opleidingsindex. Gemiddeld opleidingsniveau van de inwoners van een gemeente (gemiddelde over de jaren 2000 t/m 2006). De opleidingsniveaus basis, laag, middelbaar, hoog en wetenschappelijk hebben hierbij achtereenvolgens de gewichten 0, 1, 2, 3 en 4 gekregen.

³⁰ Peter Louter en Pim van Eikeren, in samenwerking met Yap Hong Seng (2009) Bevolkingsafname in Nederland; De gemeentelijke bevolkingsdynamiek in beeld.

³¹ Om de indicatoren onderling vergelijkbaar te maken zijn ze alle omgezet in gestandaardiseerde scores (zogenaamde z-scores).

De resultaten van de factoranalyse staan in tabel I.2. Weergegeven zijn de zogenaamde 'factorscores'. Deze geven aan hoe groot het verband is tussen een indicator en een factor. De score kan maximaal 1 zijn en minimaal -1. Wanneer de score gelijk is aan 0 bestaat er geen enkel verband tussen een indicator en een factor. Wanneer de score 1 is, is er een maximaal positief verband, wanneer de score -1 is er een maximaal negatief verband. In de tabel zijn slechts de factorscores die hoger zijn dan 0.75 of lager dan -0.75 weergegeven. Dergelijke scores duiden op een zeer sterk verband. Zij zijn vet weergegeven. Het blijkt dat elke indicator met één van de factorscores in sterke mate samenhangt.

Tabel I.2 Factorscores van indicatoren

Indicatoren	Factor 1: Natuurlijke groei	Factor 2: Migratie	Factor 3: Welvaart	Factor 4: Stedelijkheid
Relatief geboortecijfer	0.76			
Relatief sterftcijfer	-0.90			
Aandeel 65-plussers	-0.90			
Cohort 16-jarigen				0.91
Cohort 30-jarigen				-0.80
Binnenlands migratiesaldo		0.89		
Ontwikkeling woningen		0.81		
Ontwikkeling huishoudens		0.83		
Inkomen per inwoner			0.83	
Werkgelegenheidsfunctie			0.77	
Opleidingsindex			0.89	

Bron: Bureau Louter 2010

De vier factoren kunnen als volgt worden gekarakteriseerd:

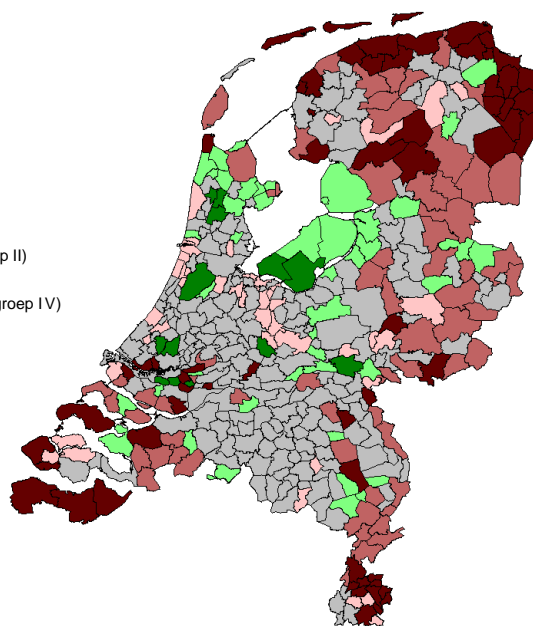
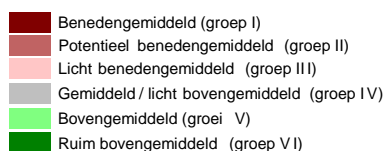
- Gemeenten die hoog scoren op factor 1 hebben een hoog relatief geboortecijfer, maar juist een laag relatief sterftcijfer en een laag aandeel 65-plussers. Voor deze factor wordt het label 'natuurlijke groei' gehanteerd.
- Een hoog binnenlands migratiesaldo, een sterke groei van het aantal woningen en een sterke groei van het aantal huishoudens is representatief voor gemeenten die hoog scoren op factor 2. Voor deze factor wordt het label 'migratie' gehanteerd. Uit deze resultaten blijkt dat de ontwikkeling van woningbouw en huishoudens vooral samenhangt met (binnenlandse) migratie en minder met natuurlijke groei.
- Alle indicatoren die samenhangen met de sociaaleconomische positie hangen sterk positief samen met factor 3. Gemeenten met een hoge score op deze factor kennen dus een hoge welvaart. Het label 'welvaart' wordt hiervoor gehanteerd.

- Gemeenten die hoog scoren op factor 4 kennen een sterke toename van jongeren (een positieve score op 'cohort 16-jarigen') en een sterke afname van dertigers (een negatieve score op 'cohort 30-jarigen'). Uit de cohort analyses in hoofdstuk 2 en in 'Bevolkingsafname in Nederland' werd duidelijk dat dit vooral karakteristiek is voor gemeenten met een belangrijke onderwijs- en werkgelegenheidsfunctie. Veelal zijn dat steden. Voor factor 4 wordt daarom het label 'stedelijkheid' gehanteerd.

Op basis van de vier factorscores heeft een clusteranalyse plaatsgevonden. Daarbij zijn alle gemeenten ingedeeld in veertien groepen. De veertien groepen zijn ingedeeld in zes 'hoofdgroepen' op basis van een beoordeling of het om een benedengemiddelde, een neutrale/ licht bovengemiddelde of een bovengemiddelde ontwikkeling gaat. Die indeling in zes hoofdgroepen staat in figuur I.1.

Figuur I.1

Typologie
bevolkingsdynamiek
globale indeling gemeenten
(in hoofdgroepen)

Bron
Bureau Louter 2010

De aanduidingen bovengemiddeld/ benedengemiddeld hebben daarbij betrekking op de bevolkingsdynamiek. In grote lijnen geldt dat voor gemeenten waaraan het label 'benedengemiddeld' (donkerrood in de kaart) is toegekend de demografische ontwikkelingen benedengemiddeld zijn, terwijl geen sprake is van een hoog welvaartsniveau. In gebieden met het label 'potentieel benedengemiddeld' (middenrood) zijn de scores op migratie en natuurlijke groei nog niet heel ongunstig, maar ligt de welvaart wel ruim onder het nationaal gemiddelde.

In gebieden met het label 'licht benedengemiddeld' (lichtrood) zijn de demografische ontwikkelingen benedengemiddeld, maar is wel sprake van een hoog welvaartsniveau. In gebieden met het label 'bovengemiddeld' zijn de demografische ontwikkelingen bovengemiddeld (lichtgroen) en soms (de donkergroene gebieden) zelfs sterk bovengemiddeld.

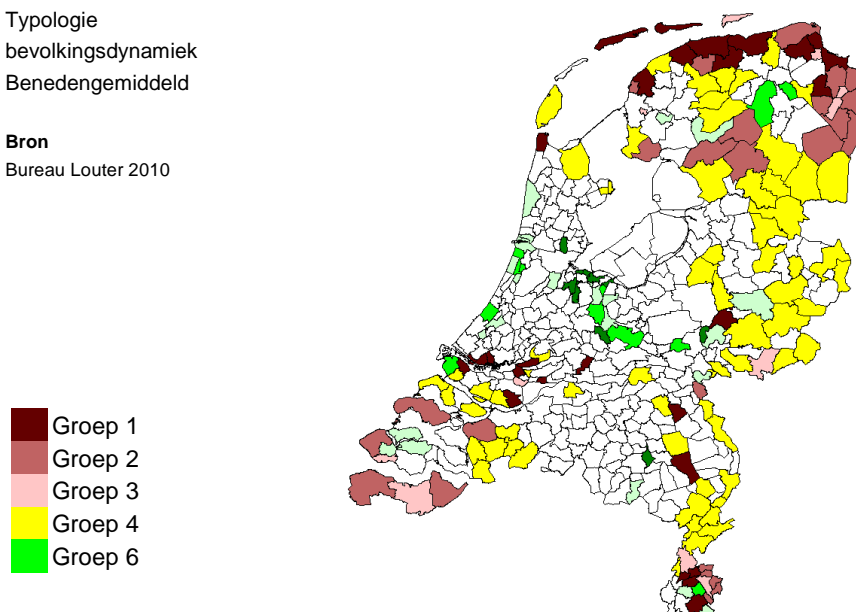
Geconstateerd kan worden dat de gebieden met een benedengemiddelde of potentieel benedengemiddelde bevolkingsdynamiek vooral in de nationaal perifeer gelegen delen van Nederland te vinden zijn. Uitzonderingen daarop vormen vooral West-Brabant en suburbane gemeenten in de regio Rotterdam.

In figuur 1.2, 1.3 en 1.4 staat een meer gedetailleerde indeling in veertien groepen. Weergegeven in de legenda zijn slechts de groepen waarbinnen één of meer van de gemeenten in Groningen of de Noord-Drentse gemeenten in suburbaan Groningen vallen. De scores op de factoren en op de elf onderliggende indicatoren staan in figuur 1.5.

Figuur 1.2

Typologie
bevolkingsdynamiek
Benedengemiddeld

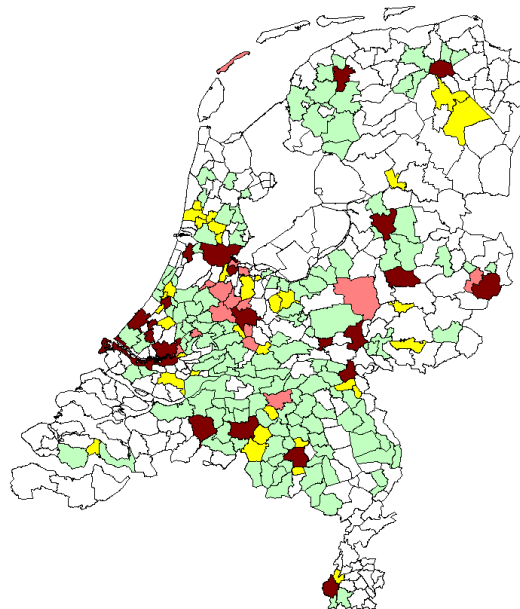
Bron
Bureau Louter 2010

Figuur I.3
Typologie
bevolkingsdynamiek
Gemiddeld,
licht bovengemiddeld

Bron:
Bureau Louter 2010

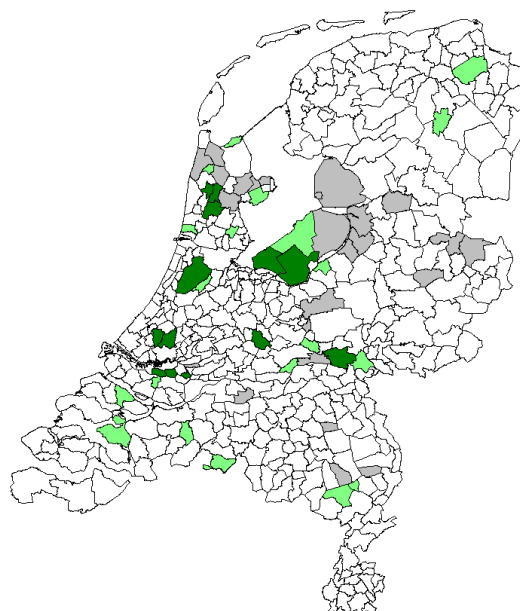
 Groep 8
 Groep 11

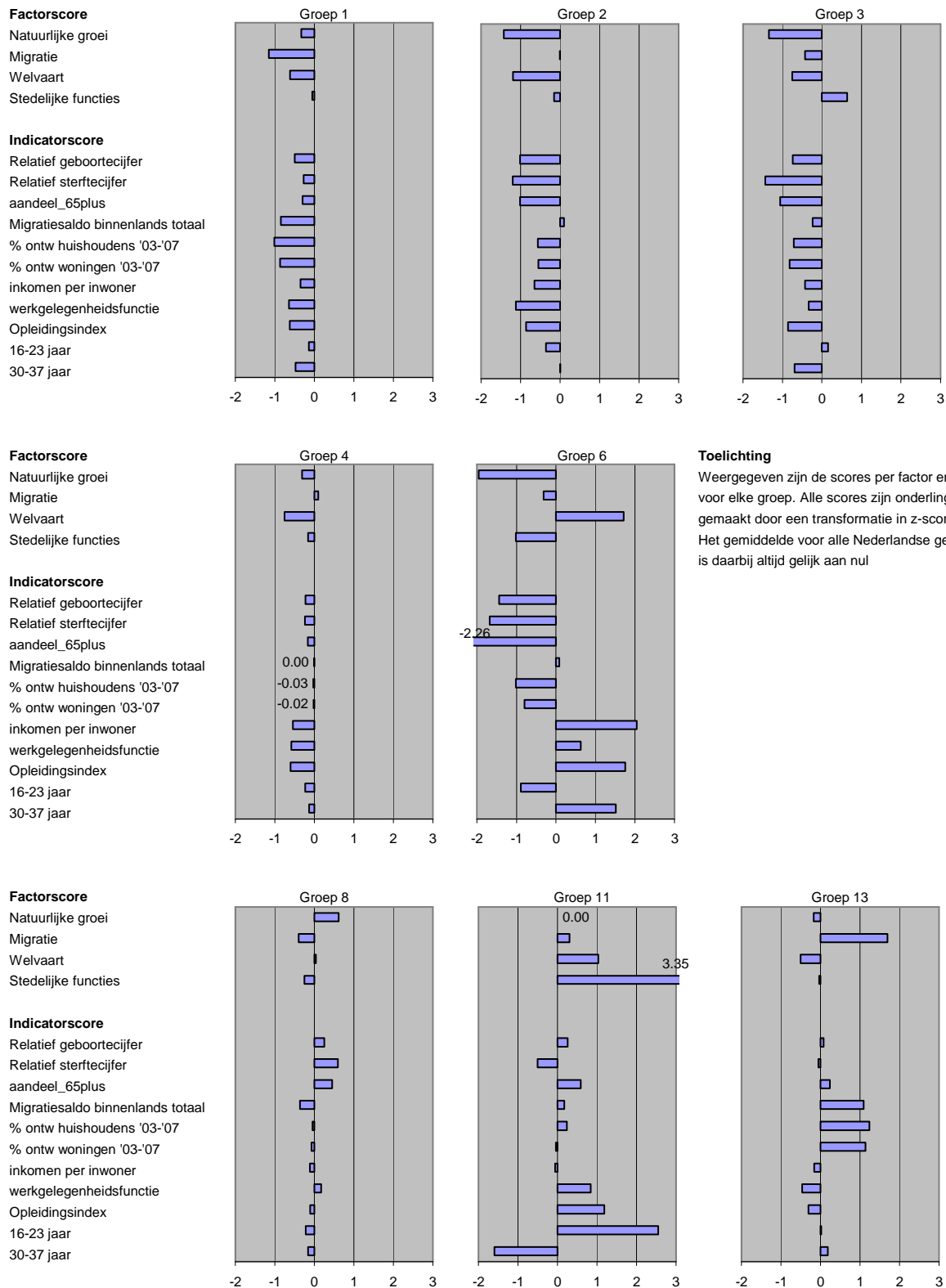
Figuur I.4
Typologie
bevolkingsdynamiek
Bovengemiddeld

Bron
Bureau Louter 2010

 Groep 13

Figuur I.5 Typologie bevolkingsdynamiek, profielen

Bron: Bureau Louter 2010

In tabel I.3 staan de groepen, de gemeenten in Groningen die ertoe behoren en een kort profiel.

Tabel I.3 Typering groepen waarbinnen Groningse gemeenten vallen

Groep	Typering
Groep 1 Delfzijl Loppersum De Marne Menterwolde	In groep 1 scoren de gemeenten vooral negatief op migratie en, in wat mindere mate, op welvaart. Vergelijkbare gemeenten liggen vooral langs de noordelijke kustgebieden in Noord-Nederland, in de regio rond Rotterdam en in Zuid-Limburg.
Groep 2 Bellingwedde Stadskanaal Scheemda Veendam Vlagtwedde Eemsmond Reiderland	In groep 2 liggen de natuurlijke groei en de welvaart ver onder het nationaal gemiddelde. Voor de migratie is daar echter geen sprake van. Deze gemeenten zijn te vinden in het oostelijk deel van Groningen, in delen van Friesland, in Zeeland en rond Heerlen. In sommige van deze gemeenten verhuist de niet ongunstige score op 'migratie' de ongunstige demografische vooruitzichten. In het Noorden kunnen (binnenlandse) verhuizingen van asielzoekers (nadat zij zich via internationale migratie in een asielzoekerscentrum hadden gevestigd) de scores op migratie positief hebben beïnvloed. Het gaat daarbij echter niet om structurele factoren. En rond Heerlen ('Parkstad Limburg') wordt internationale migratie naar Duitse gemeenten over de grens niet in beschouwing genomen.
Groep 3 Appingedam Winschoten Pekela	Gemeenten in groep 3 scoren negatief op migratie en vooral op natuurlijke groei. Ook op welvaart scoren deze gemeenten onder het gemiddelde. Wel is sprake van een bovengemiddelde score op stedelijke functies. Vergelijkbare gemeenten in Nederland zijn Vlissingen, Terneuzen en de kernsteden Sittard-Geleen en Heerlen.
Groep 4 Grootegast Hoogezand-Sappemeer Winsum	Een drietal gemeenten behoort tot groep 4. Op migratie scoren deze gemeenten licht positief, maar op natuurlijke groei negatief. Ook ligt de score op welvaart ruim onder het nationaal gemiddelde. Hoewel deze gemeenten op dit moment nog geen zeer ongunstige demografische ontwikkeling kennen, bevinden zij zich wel in de gevarenzone. Vergelijkbare gebieden waar gemeenten van dit type zijn te vinden in zuidelijk Drenthe/ noordelijk Overijssel, oostelijk Friesland, Twente/ Achterhoek, het middengedeelte van Limburg en westelijk Noord-Brabant.

Groep 6

Haren

Gemeenten in groep 5 scoren sterk negatief op natuurlijke groei, maar sterk positief op welvaart. Negatieve scores resulteren daarnaast voor stedelijke functies en, in mindere mate op migratie. Een sterke groei van het aantal inwoners ligt hier niet in het verschiep, maar de kans op een 'vrije val' in de bevolkingsomvang moet klein worden geacht gezien het aantrekkelijke woonmilieu in deze gemeenten. Vergelijkbaar zijn De Bilt, Laren, Bloemendaal, Heemstede en Wassenaar.

Groep 8

Bedum

Tem Boer

Zuidhorn

Marum

Leek

Groep 8 bevat zeer veel gemeenten. Een licht positieve score op natuurlijke groei gaat in gemeenten die tot deze groep behoren gepaard met een licht negatieve score op migratie. De score op welvaart is gemiddeld en op stedelijke functies licht negatief. Vergelijkbare gemeenten in Nederland zijn Alkmaar en Dordrecht, maar ook in Noord-Brabant en het noordelijk deel van Limburg behoren zeer veel gemeenten tot deze groep. Daarnaast zijn er concentraties rond Zwolle en in het westelijk deel van Friesland.

Groep 11

Groningen

Gemeenten in groep 11 hebben een uitgesproken profiel. De demografische ontwikkeling is er licht gunstig (licht positief voor migratie, neutraal voor natuurlijke groei) en de welvaart ruim bovengemiddeld. Tevens hebben zij een zeer hoge score op stedelijke functies. Alle universiteitssteden (en HBO) vallen binnen deze groep, zoals Leeuwarden, Zwolle, Deventer, Haarlem, Den Haag en Breda.

Groep 13

Slochteren

Gemeenten in groep 13 kennen een hoge score op migratie. Zij scoren daarbij licht negatief op natuurlijke groei en welvaart. Van een duidelijk ruimtelijk patroon is hier geen sprake. Veelal gaat het om kleine gemeenten in landelijke gebieden, waarbij sommige een bescheiden centrumfunctie vervullen, ook op het gebied van woningbouw. Vergelijkbare gemeenten in Nederland die tot deze groep behoren zijn Oud-Beijerland, Etten-Leur, Schagen, Purmerend en Harderwijk.

Een vergelijking van de indeling volgens deze typologie met de gebiedsindeling in figuur 1.4 (stad Groningen, suburbaan Groningen, landelijk Groningen) leidt tot opmerkelijke resultaten.

Het blijkt dat vrijwel alle gemeenten in landelijk Groningen behoren tot de groepen 1, 2 en 3 (die een benedengemiddelde demografische ontwikkeling kennen). De enige twee gemeenten die tot een andere groep behoren zijn Grootegast en Marum. Vergeleken met de andere gemeenten in landelijk Groningen liggen die gemeenten veel centraler binnen Groningen, langs de A7 (tussen Groningen en de Zuid-Friese steden).

Dat is aantrekkelijk voor de vestiging van bedrijven en voor de kansen op werk in de omgeving voor inwoners.

Alle gemeenten in suburbaan Groningen behoren tot groepen waarvoor slechts sprake is van een potentieel benedengemiddelde situatie (Hoogezand-Sappemeer en Winsum) of van een ongeveer gemiddelde situatie, met zelfs een licht bovengemiddelde natuurlijke groei (Bedum, Ten Boer, Zuidhorn en Leek). Haren is een typische luxe woongemeente en Slochteren is samen met Assen de enige gemeente in het Noorden met een bovengemiddelde situatie³².

³² Op het moment dat deze typologie werd opgesteld, werd in de toen gehanteerde versie van het PEARL-model nog uitgegaan van een afname van het aantal inwoners met 0.2% in de periode 2009-2025. Tegen die achtergrond leek de indeling van Slochteren in de groep merkwaardig. In de inmiddels verschenen nieuwe versie van PEARL wordt echter uitgegaan van een groei met 0.9% per jaar in die periode. Voor slechts tien gemeenten in Nederland is de prognose voor de ontwikkeling van het aantal inwoners hoger.

Bijlage 2

Migratie-intensiteit, migratieratio en –impact.

In hoofdstuk 2 zijn de belangrijkste aspecten van de migratiebewegingen weergegeven. Deze bijlage gaat uitvoerig in op de binnenlandse migratie. Ten eerste gebeurt dat door verschil te maken naar de gebieden waarheen en waar vandaan gemigreerd wordt en ten tweede wordt er onderscheid gemaakt naar de leeftijd van de migranten. De analyse is gebaseerd op drie typen indicatoren, namelijk de 'migratie-intensiteit', de 'migratieratio' en de 'migratie-impact'.

- De *migratie-intensiteit* is de inkomende migratie plus de uitgaande migratie als percentage van het aantal inwoners in de gemeente (of het gebied) waarvoor de intensiteit wordt bepaald. Naarmate gebieden dichter bij elkaar liggen mag verwacht worden dat de migratie-intensiteit gemiddeld hoger zal zijn.
- De *migratieratio* kan voor een gebied A ten opzichte van een gebied B worden bepaald als inkomende gedeeld door uitgaande migratie. Een score hoger dan 1 houdt dan in dat sprake is van een positief migratiesaldo voor gebied A.
- Een nadeel van de migratieratio is dat een hoge score kan resulteren bij - in absolute zin - kleine aantallen migranten, bijvoorbeeld wanneer sprake is van enige inkomende migratie, maar niet of nauwelijks van uitgaande migratie. Bij de *migratie-impact* wordt daarom het migratiesaldo gemeten (inkomende min uitgaande migratie) van een gebied ten opzichte van een ander gebied als percentage van het aantal inwoners in de gemeente/ het gebied waarvoor de score wordt bepaald.

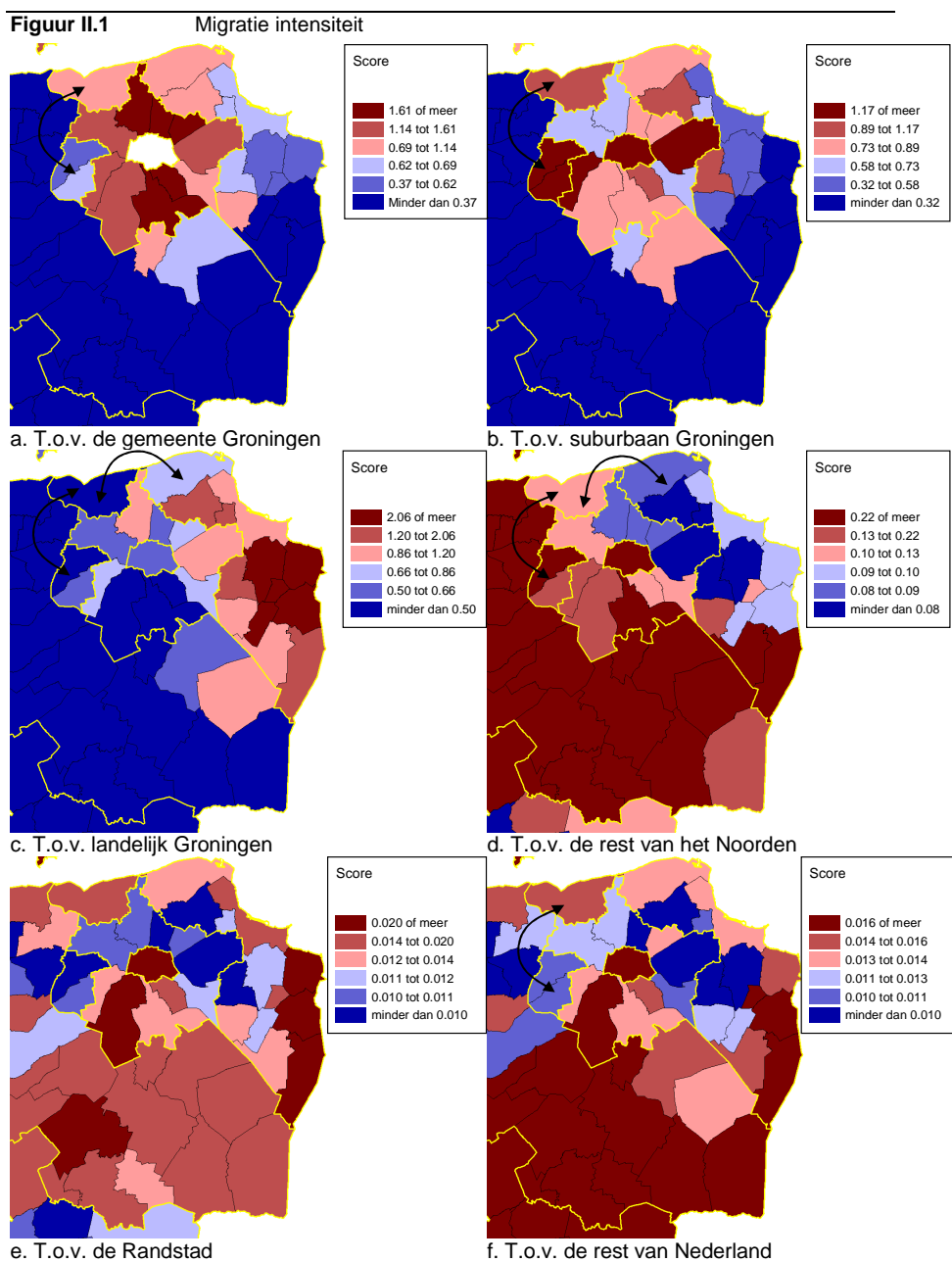
Schalings figuren

In de scores voor de migratie-intensiteit, migratieratio en migratie-impact zijn schalingen gehanteerd om de oorspronkelijke getallen om te zetten. In onderstaande overzicht zijn de schalingen aangegeven.

Figuur	Schaling
II.1	De som van de migratiestromen tussen twee gebieden, gedeeld door het product van hun aantal inwoners is vermenigvuldigd met 10 miljoen.
II.2	Op de ratio van inkomende gedeeld door uitgaande migratie is geen schaling toegepast.
II.3	De inkomende min uitgaande migratie is uitgedrukt per duizend inwoners van het gebied waarvoor de impact wordt gemeten.
II.4	De som van de migratiestromen tussen twee gebieden, gedeeld door het product van hun aantal inwoners is uitgedrukt per 1-jaars leeftijdsklasse en is daarom vermenigvuldigd met een hogere factor dan in figuur 3.5, namelijk met 1 miljard.
II.5	Van de ratio van inkomende gedeeld door uitgaande migratie is de logaritme berekend, omdat anders extreme uitschieters zouden resulteren rond het twintigste levensjaar.
II.6	De inkomende min uitgaande migratie is per 1-jaars leeftijdsklasse uitgedrukt per duizend inwoners van het gebied waarvoor de impact wordt gemeten.

Naast het feit dat migratie sterk leeftijdsspecifiek is bestaan er bovendien grote verschillen tussen typen gemeenten voor wat betreft de leeftijdsspecifieke migratieprofielen.

In figuur II.1 is de 'migratie-intensiteit' bepaald: het aantal migranten tussen twee gebieden per jaar, geschaald naar de omvang van het herkomst- en bestemmingsgebied.

Bron: Bureau Louter 2010

In de figuur zijn de kleuren zodanig bepaald dat het aantal waarnemingen voor de zes onderscheiden klassen zo veel mogelijk gelijk is. Dat geldt voor de gemeenten in Groningen en de twee Noord Drentse gemeenten. In elke onderscheiden klasse is daarom sprake van 4 of 5 waarnemingen. De gemeenten buiten dit gebied krijgen de kleur toegewezen die de gemeente met de behaalde score zou krijgen volgens de indeling in zes klassen. Hierbij moet worden opgemerkt dat binnen gemeentelijke migratie niet in de cijfers is meegenomen.

Duidelijk is dat de migratie-intensiteit van de gemeenten in het Noorden met de stad Groningen hoger is naarmate de afstand tot die stad kleiner is. Voor de gemeenten aan de uiterste oostgrens van de provincie is de migratie-intensiteit met de hoofdstad het laagst. De migratie-intensiteiten ten opzichte van suburbaan Groningen zijn het hoogst voor de stad Groningen, Slochteren en de gemeenten ten westen van de stad Groningen (figuren II.1 a, b en c). Voor de suburbane gemeenten resulteert niet altijd een zeer hoge migratie-intensiteit. Bedacht dient te worden dat de binnengemeentelijke migratie niet is meegenomen. Een blauwe kleur voor Hoogezand-Sappemeer betekent dus dat er tussen die gemeente en de andere suburbane gemeenten relatief weinig migratie plaatsvindt. Dat zou bijvoorbeeld samen kunnen hangen met het feit dat, gegeven de verschillen in bevolkingssamenstelling (met name het inkomensniveau), sprake is van een woningaanbod in de nabijgelegen gemeenten Haren en Tynaarlo dat sterk afwijkt van de vraag vanuit Hoogezand-Sappemeer (en andersom).

In het algemeen geldt dat migratiebewegingen vooral plaatsvinden tussen Groningen en de suburbs en minder tussen suburbs onderling. Een hoge migratie-intensiteit met gemeenten in landelijk Groningen resulteert vooral voor gemeenten die naast andere gemeenten van dat type liggen (in het oostelijk deel van Groningen). Voor gemeenten als De Marne, Grootegast en Marum, die ver van de andere gemeenten in landelijk Groningen liggen is de migratie-intensiteit laag.

De migratie-intensiteit ten opzichte van de rest van het Noorden (figuur II.1 d) is uiteraard zeer hoog voor de gemeenten die daar zelf liggen (omdat bij de indeling in klassen de scores van de Groningse gemeenten worden gehanteerd). Duidelijk is ook dat de migratie-intensiteit voor de Groningse gemeenten hoger wordt naarmate zij dichter bij de provinciegrens liggen (uitzonderingen daargelaten, zoals de score voor Delfzijl, die minder laag is dan voor, bijvoorbeeld Slochteren en Menterwolde).

De migratie-intensiteit ten opzichte van de Randstad en ten opzichte van de rest van Nederland is voor de Groningse gemeenten aanzienlijk lager dan de

migratie-intensiteit ten opzichte van de drie gebieden in het Noorden (de stad Groningen, suburbaan Groningen en landelijk Groningen), zo blijkt uit een vergelijking van de scores in de legenda. Voor Drentse gemeenten zijn de migratie-intensiteiten veelal hoger dan voor Groningse gemeenten. Dat geldt met name voor figuur II.1 f. Aangezien de aangrenzende provincie Overijssel ook tot 'de rest van Nederland' behoort, is dat begrijpelijk. Eerder werd er op gewezen dat de hoge migratie-intensiteit voor sommige Oost Groningse gemeenten met gebieden buiten het Noorden vooral samenhangt met migratiestromen van asielzoekers. Ten opzichte van de Randstad is het echter minder voor de hand liggend.

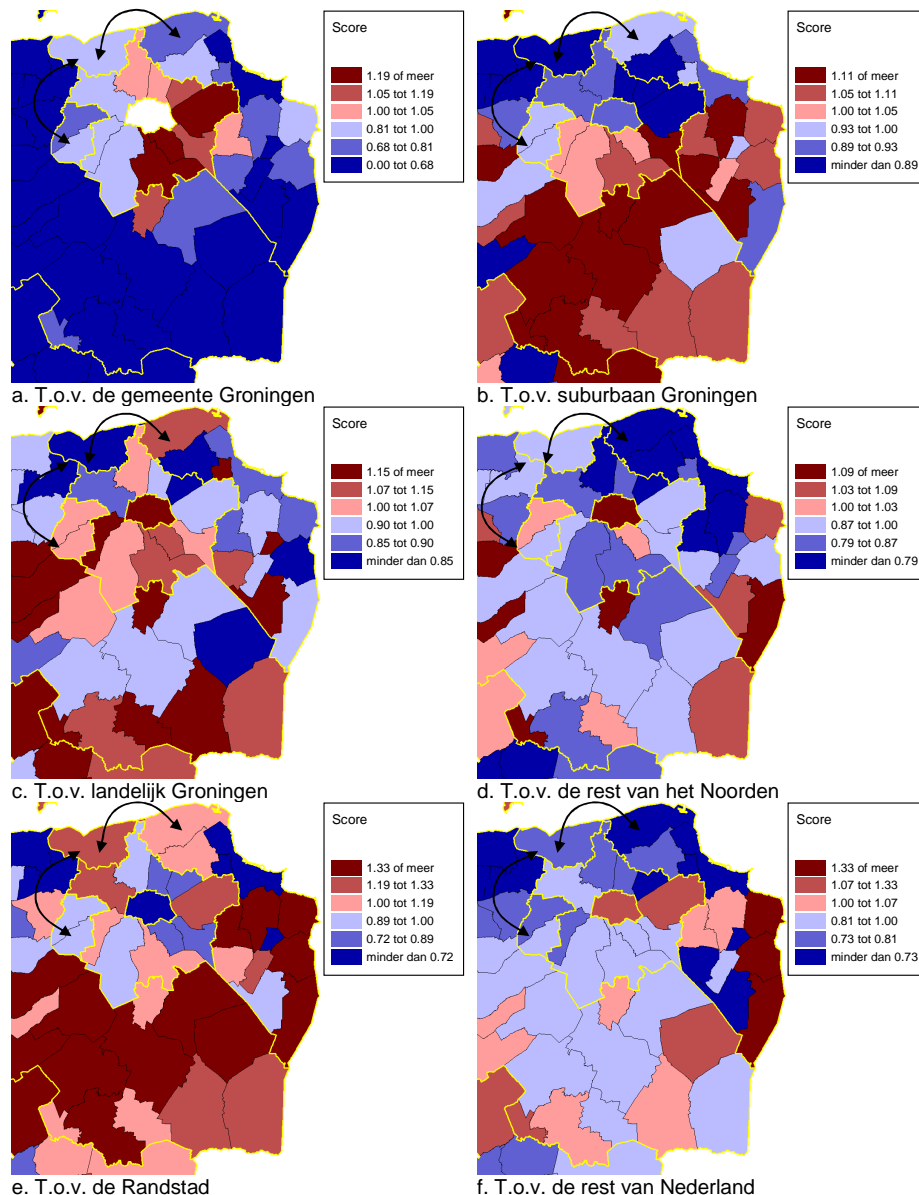
In figuur II.2 a t/m f staat de migratieratio. De gemeenten in Groningen met meer inkomende dan uitgaande pendel (de rode kleuren in de kaart) zijn gelijk verdeeld over de drie klassen. Datzelfde geldt voor de gemeenten met meer uitgaande dan inkomende pendel (de blauwe kleuren in de kaart). Voor de buiten Groningen gelegen gemeenten zijn vervolgens de klassengrenzen gehanteerd die voor de Groningse gemeenten zijn gebruikt.

Met name voor gemeenten ten zuiden en oosten van de stad Groningen geldt dat zich meer Groningers vestigen dan er inwoners naar Groningen verhuizen (zie figuur II.2 a). Het saldo van enerzijds jongeren die naar de stad verhuizen om er te gaan studeren of werken en anderzijds jonge gezinnen die suburbaniseren valt daar dus uit in het voordeel van de suburbs. Voor de suburbs ten westen van de stad slaat de balans in lichte mate door naar Groningen.

Voor gemeenten die op grotere afstand van Groningen liggen is sprake van een aanzienlijke netto-uitstroom naar de stad. Die gemeenten liggen te ver voor Groningers die in de stad blijven werken, maar er buiten gaan wonen, terwijl er wel veel jongeren zijn die gaan studeren in de hoofdstad. Voor de suburbane gemeenten is de migratieratio hoger dan 1 (dit zal verder worden aangeduid als 'positief') voor de zuidelijke suburbs en negatief voor de noordelijke suburbs (figuur II.2 b).

Per saldo verhuizen er dus meer mensen van noord naar zuid dan andersom. Waarschijnlijk gaat het hier om mensen die zich een duurdere woning kunnen permitteren. De verschillen in inkomende en uitgaande migratie zijn overigens klein, zoals uit de legenda blijkt (scores dicht bij 1). Voor de stad Groningen is per saldo iets meer sprake van suburbanisatie dan van trek naar de stad vanuit de suburbs. Opvallend is dat voor de meeste gemeenten in Oost Groningen een positieve migratieratio resulteert. Niet duidelijk is of dit samenhangt met de aantrekkelijkheid om in die gemeenten te wonen of met het feit dat maar weinig inwoners van Oost Groningen zich de relatief dure woningen in suburbaan Groningen kunnen permitteren.

Figuur II.2 Migratieratio

Bron: Bureau Louter 2010

Ten opzichte van landelijk Groningen is het beeld gefragmenteerd (zie figuur II.2c), met veelal positieve migratieratio's voor de grotere kernen (Groningen, Assen, Hoogeveen, Meppel, Emmen). Ook ten opzichte van de rest van het Noorden (figuur II.2 d) zijn de migratieratio's positief voor de grote kernen (Groningen, De HEMA-gemeenten in Drenthe, Heerenveen, Smallingerland) en veelal negatief voor kleine gemeenten. Dat duidt erop dat voor de gemeenten in Friesland en Drenthe overwegend sprake is van een trek naar de grote kernen.

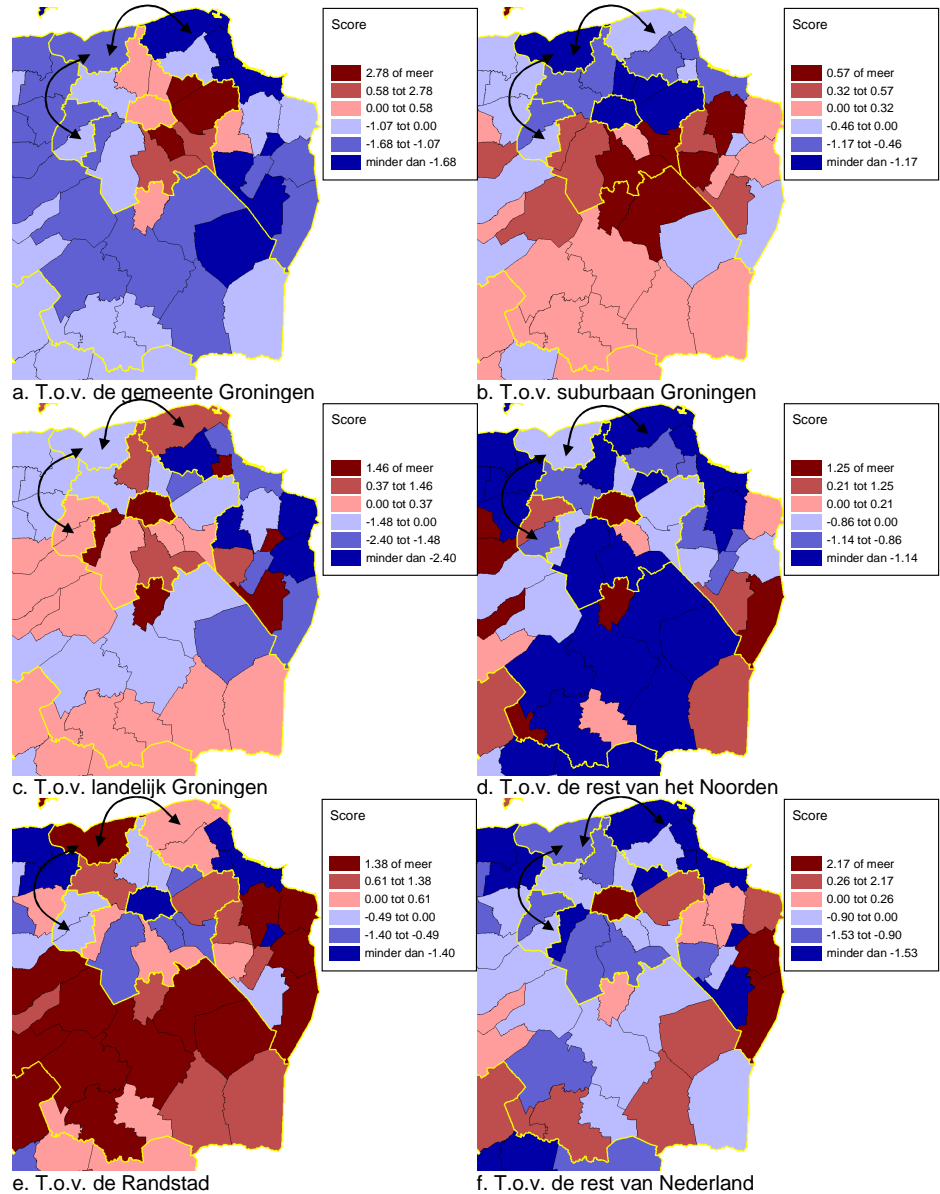
De gemeenten in de provincie Groningen verliezen veelal per saldo bevolking aan de rest van het Noorden, enkele gemeenten uitgezonderd. De grote uitzondering is hier de stad Groningen, die een magneet vormt voor inwoners in Friesland en Drenthe. De migratieratio's ten opzichte van de rest van de Randstad (figuur II.2e) en ten opzichte van de rest van Nederland (figuur II.2f) laten, zoals al eerder werd geconstateerd, soms opmerkelijk positieve resultaten zien voor gemeenten in Oost Groningen. Als mogelijke verklaring zijn hier migratiestromen van asielzoekers genoemd, maar dit verschijnsel zou nader onderzocht moeten worden om het te duiden.

Een positieve migratieratio kan het resultaat zijn van een klein aantal inkomende migranten gedeeld door een nog kleiner aantal uitgaande migranten. Daarom is via de 'migratie-impact' het verschil tussen inkomende en uitgaande migratie geschaald aan de omvang van de gemeente waarvoor de impact wordt berekend. De impact kan dan laag zijn omdat er nauwelijks sprake is van een verschil tussen inkomende en uitgaande pendel of omdat de omvang van het migratiesaldo klein is ten opzichte van de omvang van de gemeente. Als voorbeeld kunnen figuur II.3 b en II.2 b dienen. De migratieratio is voor Zuidwest-Drentse steden in het algemeen positief ten opzichte van de Groningse suburbs (figuur II.2b), maar het migratiesaldo zet ten opzichte van het totaal aantal inwoners weinig zoden aan de dijk (figuur II.3b). Verwacht mag worden dat het aantal zeer hoge of zeer lage scores (donkerrood of donkerblauw) bij de migratie-impact af zal nemen naarmate de afstand tot het gebied waarvan de impact wordt gemeten groter is. Voor de migratieratio geldt dat niet.

Voorbeelden van gemeenten die vrij ver van de stad Groningen liggen, maar vergeleken met de bevolkingsomvang toch veel bevolking verliezen aan die stad zijn Stadskanaal en Borger-Odoorn (zie figuur 3.7a). Winst wordt vooral geboekt in dicht bij Groningen gelegen suburbs. Terwijl de migratieratio's ten opzichte van landelijk Groningen voor gemeenten in zuidelijk Drenthe en Friesland soms 'donkerrood' gekleurd zijn, geldt dat de migratie-impact er laag is (zie figuur II.3c). Opvallend in figuur II.3d is dat alle gemeenten buiten de HEMA-gemeenten een sterk negatieve migratie-impact ondervinden ten opzichte van de rest van het Noorden. Dat geldt bijvoorbeeld minder voor de gemeenten in Friesland. Vanuit de kleinere kernen in Drenthe is er dus sprake van een aanzienlijk nettoverlies van inwoners, met name aan gemeenten als Assen, Meppel en Emmen.

Figuur II.3 Migratie impact

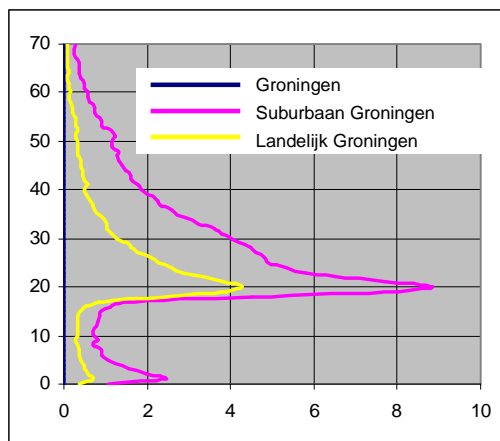
Bron: Bureau Louter 2010

Migratiebewegingen naar leeftijd

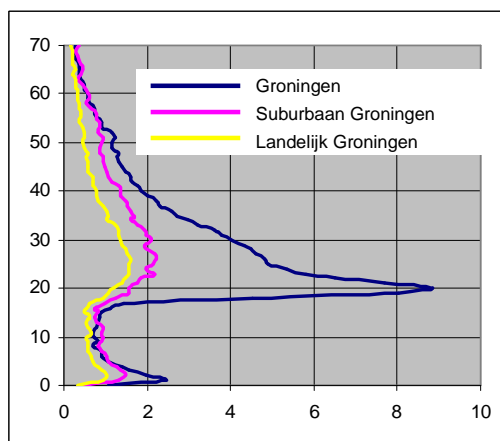
De migratie-intensiteit, migratieratio en migratie-impact zijn in de figuren II.4, II.5 en II.6 naar leeftijd verdeeld. Daarbij is weer de onderverdeling in zes gebieden aangehouden en zijn de scores weergegeven voor de stad Groningen, suburbaan Groningen en landelijk Groningen. Bij alle figuren zijn binnengemeentelijke verhuizingen buiten beschouwing gelaten. In de figuren

ten opzichte van de stad Groningen (met nummer a) ontbreekt daarom Groningen zelf.

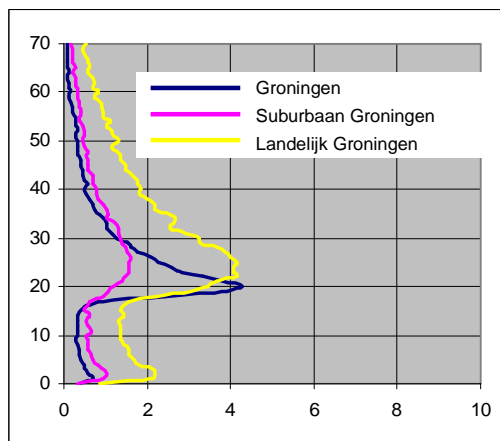
Figuur II.4a
Migratie-intensiteit
t.o.v. de gemeente
Groningen

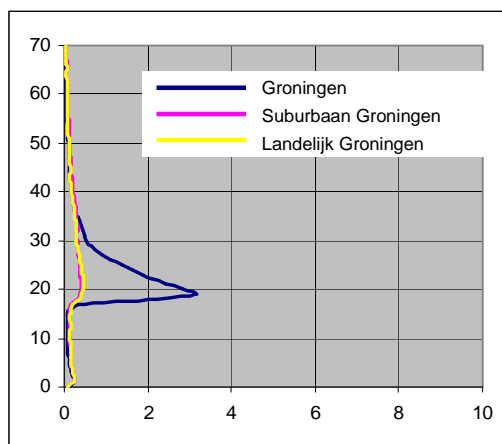
Figuur II.4 b
Migratie-intensiteit
t.o.v. suburbaan Groningen

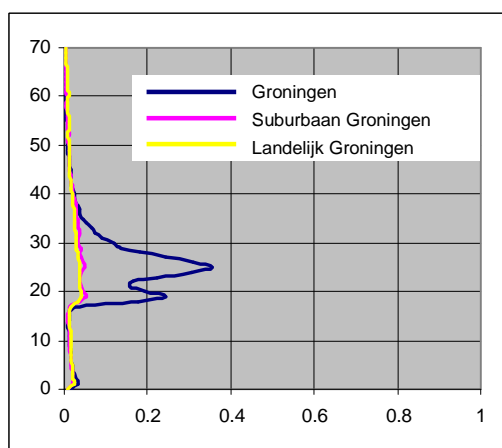
Figuur II.4 c
Migratie-intensiteit
t.o.v. landelijk Groningen

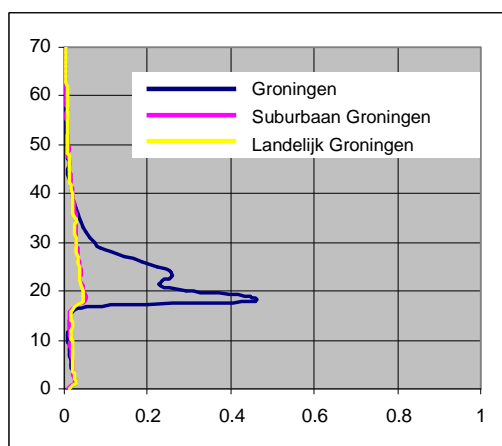
Figuur II.4d
 Migratie-intensiteit
 t.o.v. de rest van het
 Noorden

Figuur II.4e
 Migratie-intensiteit
 t.o.v. de Randstad

Figuur II.4f
 Migratie-intensiteit
 t.o.v. de rest van Nederland

Bron: Bureau Louter 2010

De migratie-intensiteit ten opzichte van de stad Groningen wordt voor suburbaan Groningen gekenmerkt door twee pieken (zie figuur II.4a). Ten eerste een piek rond het twintigste levensjaar. Men gaat dan zelfstandig wonen in de stad, al dan niet studerend. Hoewel er zich ook personen zijn die niet gaan studeren, wordt deze piek verder kortweg aangeduid als 'de studentenpiek'. Daarnaast is er een piek bij jonge kinderen. Dat hangt samen met suburbanisatie van gezinnen uit Groningen. Deze piek wordt verder kortweg aangeduid als de 'gezinnenpiek'.

Voor landelijk Groningen zijn deze pieken ook herkenbaar, maar in mindere mate dan voor de suburbane gebieden. Dat hangt samen met de gemiddeld grotere afstand tot Groningen. De zeer bescheiden piek bij jonge kinderen vormt een aanwijzing dat jonge gezinnen zich niet op grote schaal in landelijk Groningen vestigen vanuit de stad.

Ten opzichte van suburbaan Groningen is de migratie-intensiteit tussen de stad en suburbaan Groningen aanmerkelijk groter dan tussen verschillende gemeenten in landelijk Groningen onderling (zie figuur II.4b). Dat geldt met name voor de studentenpiek.

Ten opzichte van landelijk Groningen is de studentenpiek voor de stad Groningen ook waarneembaar (zie figuur II.4c). In tegenstelling tot suburbaan Groningen ligt de migratie-intensiteit tussen verschillende gemeenten in landelijk Groningen echter veelal hoger dan tussen de stad en landelijk Groningen.

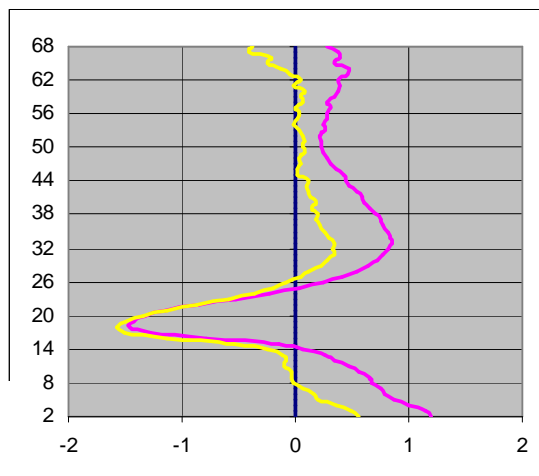
Ten opzichte van de rest van het Noorden is de studentenpiek duidelijk waarneembaar voor de stad Groningen (zie figuur II.4d). Voor landelijk en suburbaan Groningen is de migratie-intensiteit echter laag tot zeer laag.

Afstand speelt dus een zeer belangrijke rol bij migratie. Om die reden zijn de migratie-intensiteiten ten opzichte van de Randstad en de rest van Nederland ook op een andere schaal weergegeven (een verschil met een factor tien). Ten opzichte van de Randstad is voor de stad Groningen opnieuw de studentenpiek zichtbaar (zie figuur II.4e). Deze wordt nu echter vergezeld van een afgestudeerdenpiek (rond de 25 jaar). Zij verlaten Groningen na het afronden van hun studie. Opvallend is dat die piek hoger is dan de studentenpiek. Het gaat dan ook vaak om personen die voor hun studie niet in de Randstad woonden, maar er na hun studie wel heen verhuizen. Ten opzichte van de rest van Nederland is ook sprake van een afgestudeerdenpiek, maar deze is lager dan de studentenpiek (zie figuur II.4f). In de figuren II.4d, II.4e en II.4f is voor de suburbane en landelijke gebieden steeds een lichte studentenpiek waarneembaar. Het gaat daarbij voornamelijk om personen die bij een andere hoger onderwijs instelling dan in Groningen gaan studeren.

In figuur II.5 staat de migratieratio. In bepaalde leeftijdsklassen is, met name voor de stad Groningen, sprake van extreme scores. Daarom zijn twee ingrepen doorgevoerd. Ten eerste representeren de getallen per jaar vijfjaars gemiddelden (dus voor 2 jaar gaat het om het gemiddelde van de 0- tot en met 4-jarigen)³³. Er is tevens sprake van een log-transformatie³⁴.

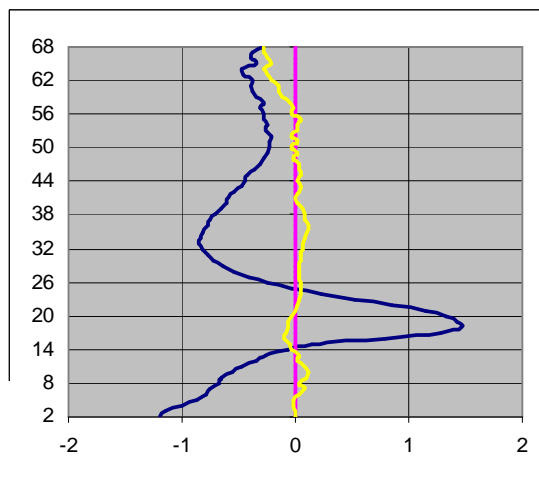
Figuur II.5a
Migratie-ratio, scores na log-transformatie (vijfjaarsgemiddelden) t.o.v. gemeente Groningen

— Groningen
— Suburbaan Groningen
— Landelijk Groningen

Figuur II.5 b
Migratie-ratio, scores na log-transformatie (vijfjaarsgemiddelden) t.o.v. suburbaan Groningen

— Groningen
— Suburbaan Groningen
— Landelijk Groningen

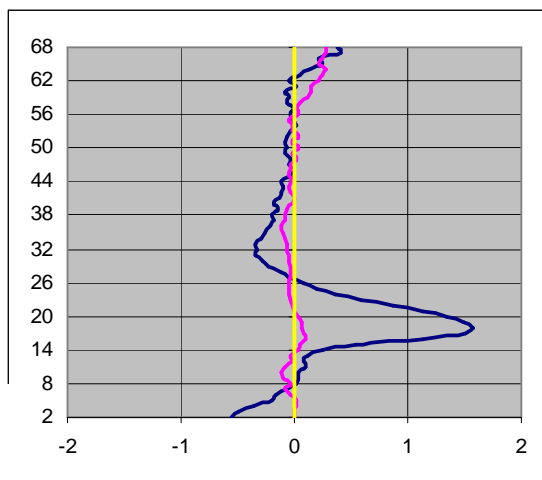

³³ Hoewel een meerjaarsgemiddelde in het algemeen een robuuster beeld geeft is er ook een nadeel. Bij zeer grote verschillen tussen twee éénjaars klassen kunnen de figuren namelijk soms een vertekend beeld geven. Zo zal in studentensteden een patroon waarbij de immigratie voor 14-, 15-, 16-, 17- en 18-jarigen respectievelijk 5, 5, 5, 5 en 200 is en de uitmigratie 5, 5, 5, 5, en 5 al voor het vijfjaarsgemiddelde rond 16 jaar een zeer hoge migratieratio resulteren (van 8.8). Wanneer dan op 19-jarige leeftijd een deel van de studenten met de studie stopt en weer uit de studentenstad verhuist kan bijvoorbeeld de immigratie voor de 15-, 16-, 17-, 18- en 19-jarigen 5, 5, 5, 200 en 225 zijn en de uitmigratie 5, 5, 5, 5 en 60. De migratieratio is dan voor het vijfjaarsgemiddelde rond 17 jaar 5.5: een lagere score dan voor het vijfjaarsgemiddelde rond 16 jaar. Dit verschijnsel komt inderdaad voor in de figuren met de migratieratio.

³⁴ Een score van 1 wil zeggen dat de inkomende migratie een factor 2.7 hoger is dan de inkomende migratie en een score van 2 dat de inkomende migratie een factor 7.3 hoger is dan de inkomende migratie. Het omgekeerde (meer uitgaande dan inkomende migratie) geldt voor scores van -1 en -2.

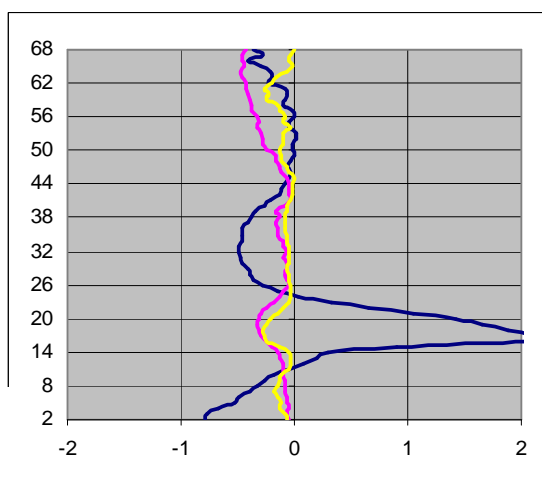
Figuur II.5c
 Migratie-ratio, scores na log-
 transformatie
 (vijfjaarsgemiddelden)
 t.o.v. landelijk Groningen

— Groningen
 — Suburbaan Groningen
 — Landelijk Groningen

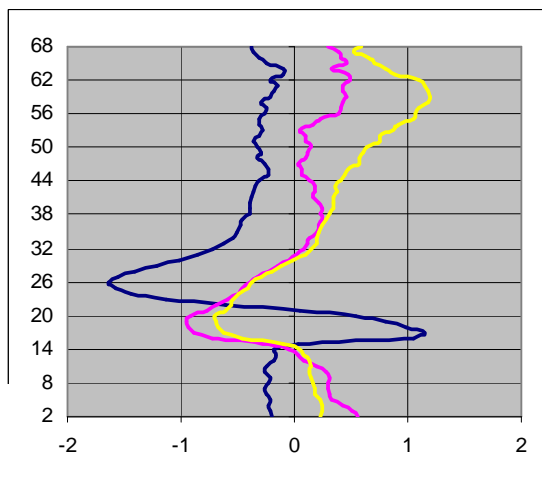
Figuur II.5 d
 Migratie-ratio, scores na log-
 transformatie
 (vijfjaarsgemiddelden)
 t.o.v. de rest van het
 Noorden

— Groningen
 — Suburbaan Groningen
 — Landelijk Groningen

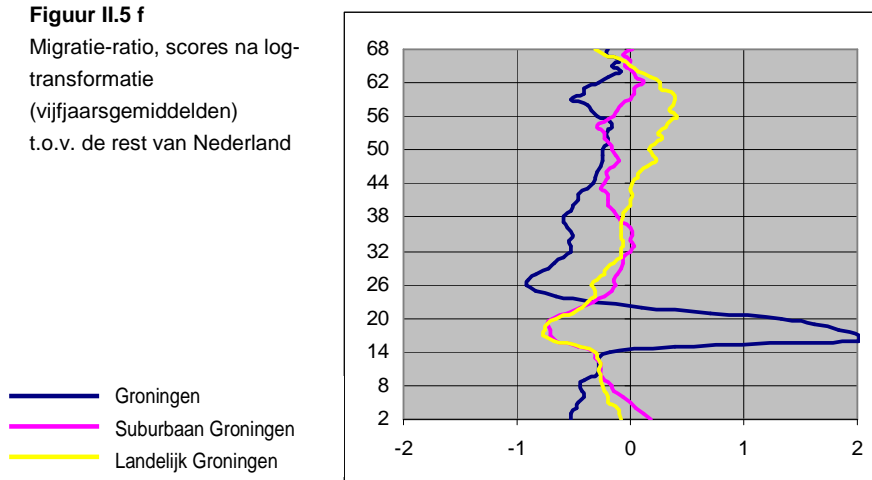

Figuur II.5 e
 Migratie-ratio, scores na log-
 transformatie
 (vijfjaarsgemiddelden)
 t.o.v. de Randstad

— Groningen
 — Suburbaan Groningen
 — Landelijk Groningen

Figuur II.5 f
 Migratie-ratio, scores na log-
 transformatie
 (vijfjaarsgemiddelden)
 t.o.v. de rest van Nederland

Bron: Bureau Louter 2010

Een positieve score houdt in dat (in het geval van figuur II.5a) er meer mensen vanuit het aangegeven gebied naar de stad Groningen migreren dan andersom. Voor zowel suburbaan als landelijk Groningen is de migratieratio, volgens de verwachting, sterk negatief ten opzichte van de stad Groningen. Positieve scores resulteren vooral voor late twintigers en jonge dertigers. Gezien het eveneens positieve saldo voor jonge kinderen gaat het hier om een gezinnenpiek. Enigszins met uitzondering van de studentenpiek is de migratieratio overigens wel in alle leeftijdsklassen voor suburbaan Groningen sterker positief dan voor landelijk Groningen. Opvallend is dat voor zestigers geldt dat meer mensen van landelijk Groningen naar de stad verhuizen dan andersom. Het gaat daarbij overigens wel om kleine aantallen in absolute zin.

Ten opzichte van suburbaan Groningen vormt het profiel voor de stad Groningen (in figuur II.5b) per definitie het spiegelbeeld van het profiel voor die twee gebieden in figuur II.5a. Datzelfde geldt in figuur II.5c voor het profiel voor de migratie tussen de stad Groningen en landelijk Groningen. En voor de migratie tussen landelijk en suburbaan Groningen geldt hetzelfde in de figuren II.5b en II.5c. De migratieratio blijkt voor suburbaan Groningen en landelijk Groningen vrijwel in evenwicht te zijn, waarbij ook nu weer sprake is van een licht verlies voor landelijk Groningen in de hogere leeftijdsklassen.

Ten opzichte van de rest van het Noorden is sprake van een zeer duidelijke studentenpiek voor Groningen (zie figuur II.5d). Weliswaar verliest de stad per saldo inwoners aan de rest van het Noorden onder late twintigers en dertigers, maar die 'piek' ligt later dan ten opzichte van de Randstad en de rest van Nederland en gaat bovendien gepaard met een veel sterkere negatieve migratieratio voor jonge kinderen. Het lijkt hier dan ook meer om jonge gezinnen te gaan dan om afgestudeerden die om werkredenen migreren. Landelijk

Groningen kent in alle leeftijdsklassen een negatieve migratieratio ten opzichte van de rest van het Noorden, maar veelal slechts in zeer geringe mate. Slechts rond de 20 jaar is de piek iets sterker negatief. Dat geldt ook voor suburbaan Groningen. Mogelijk gaat het hierbij om (in absolute zin vrij kleine aantallen) jongeren die naar Drenthe of Friesland verhuizen om daar een HBO-opleiding te volgen.

Groningen kent, met uitzondering van een (vergeleken met de andere gebieden relatief lage) studentenpiek in alle leeftijdsklassen, een negatieve migratieratio ten opzichte van de Randstad (zie figuur II.5e). Er is sprake van een sterk negatieve afgestudeerdenpiek. Gezien het ontbreken van een sterk negatieve migratieratio voor jonge kinderen gaat het hierbij weinig om jonge gezinnen. Voor suburbaan en landelijk Groningen is sprake van een negatieve migratieratio voor oudere tieners. Dat gaat gedeeltelijk om een studiepik naar hoger onderwijs instellingen buiten het Noorden en gedeeltelijk om vertrek om andere redenen (bijvoorbeeld werk). Opvallend is dat voor de leeftijdsklassen jonger dan 15 jaar en ouder dan dertig jaar steeds een positief migratiesaldo resulteert ten opzichte van de Randstad voor zowel suburbaan Groningen als (vooral) landelijk Groningen. Voor landelijk Groningen is mogelijk sprake van een 'gepensioneerdenpiek' (in de periode 1988-2007, waarop de gegevens betrekking hebben, gingen de meeste mensen voor het bereiken van de 65-jarige leeftijd al met pensioen). Hoewel het hier om kleine aantallen gaat (de migratie-intensiteit is laag) is nader onderzoek wellicht op zijn plaats.

De migratieratio kan tot hoge scores leiden, terwijl in absolute zin van kleine aantallen migranten sprake is. In figuur II.6 is daarvoor gecorrigeerd. Daarin is het migratiesaldo geschaald aan het aantal inwoners in de stad Groningen, suburbaan Groningen en landelijk Groningen. Bedacht moet hierbij worden dat de gebieden waarvan deze 'migratie-impact' op de stad Groningen, suburbaan Groningen en landelijk Groningen wordt gemeten, onderling sterk verschillen in omvang. In tabel II.1 staan de aantallen inwoners per gebied. Een zelfde score voor de Randstad als voor de rest van het Noorden wil dus zeggen dat het migratiesaldo *per inwoner* uitgedrukt voor het Noorden ongeveer zeven maal hoger is dan voor de Randstad.

Tabel II.1 Aantal inwoners per gebied

Gebied	Gemiddeld aantal inwoners jaren 1988 tot 2008 (* 1.000)
Stad Groningen	175
Suburbaan Groningen	199
Landelijk Groningen	256
Rest Noorden*	1.042
Randstad	7.083
Rest van Nederland	7.235

* Friesland en Drenthe, exclusief Tynaarlo en Noordenveld

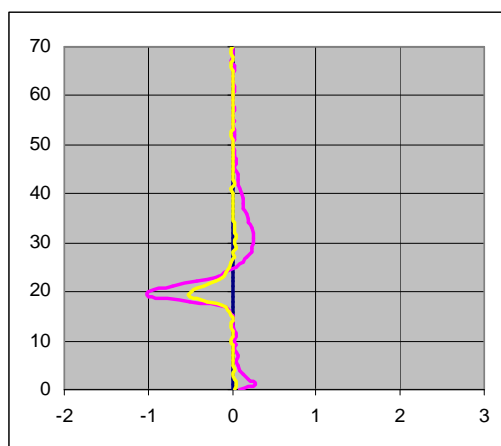
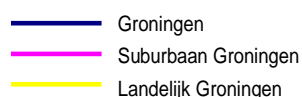
Uit figuur II.6 wordt duidelijk dat in de migratiestromen de studentenpiek en de afgestudeerdenpiek voor de stad Groningen overheersend zijn. Zo resulteert de sterk positieve migratieratio onder ouderen voor landelijk Groningen ten opzichte van de Randstad niet in een hoge migratie-impact omdat het in absolute zin om kleine aantallen gaat.

Uit de figuur blijkt ook direct dat het aantal inwoners van rond de twintig jaar dat naar Groningen migreert (vooral wanneer het migratie over grotere afstand betreft voornamelijk studenten) vanuit de rest van Nederland veel hoger is dan vanuit de Randstad en iets hoger dan vanuit de rest van het Noorden.

De som over suburbaan Groningen en landelijk Groningen is ook iets lager dan voor de rest van het Noorden. Hierbij moet wel worden bedacht dat voor studenten die niet zijn verhuisd niet zijn meegeteld. Het kan dan gaan om inwoners van de stad Groningen die binnen de stad zelf zijn verhuisd of om mensen die niet verhuisd zijn (en thuis zijn blijven wonen). De kans dat iemand verhuist naar Groningen is uiteraard groter naarmate de reisafstand groter is. De migratiecijfers geven daarom geen volledig beeld van het 'wervingsgebied' van studenten.

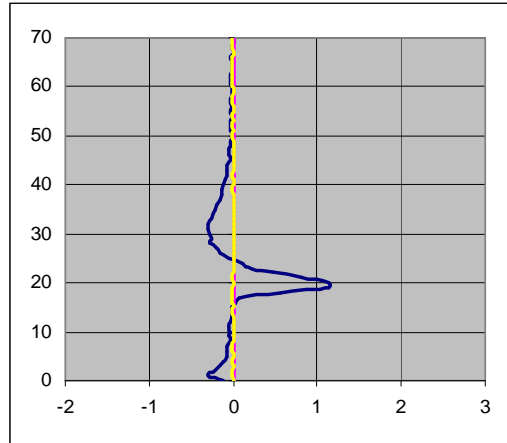
Daarnaast blijkt uit de figuur zeer duidelijk dat de afgestudeerdenpiek juist ten opzichte van de Randstad hoger is dan ten opzichte van de rest van Nederland en zeker dan ten opzichte van de rest van het Noorden. Ten opzichte van suburbaan Groningen hangt de negatieve migratie-impact rond het dertigste levensjaar vooral samen met migratie van jonge gezinnen.

Figuur II.6 a
Migratie-impact
t.o.v. de gemeente
Groningen

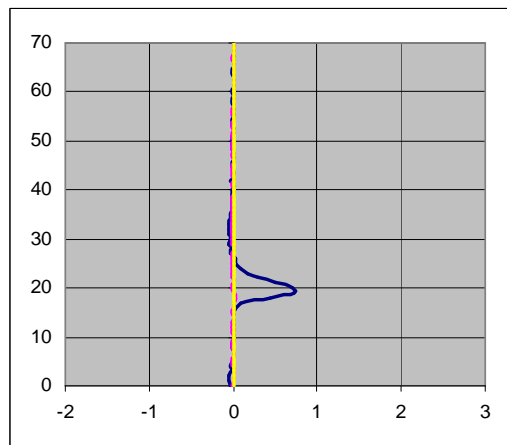
Figuur II.6b
 Migratie-impact
 t.o.v. suburbaan Groningen

— Groningen
 — Suburbaan Groningen
 — Landelijk Groningen

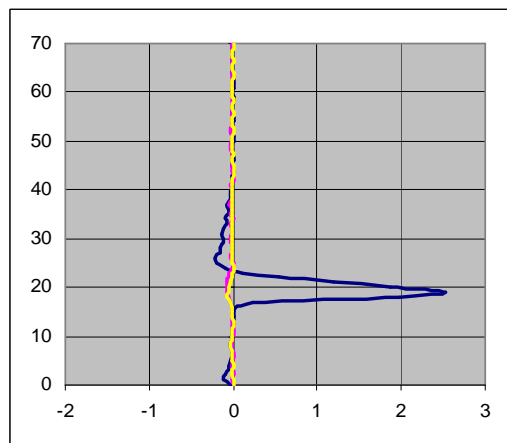
Figuur II.6 c
 Migratie-impact
 t.o.v. landelijk Groningen

— Groningen
 — Suburbaan Groningen
 — Landelijk Groningen

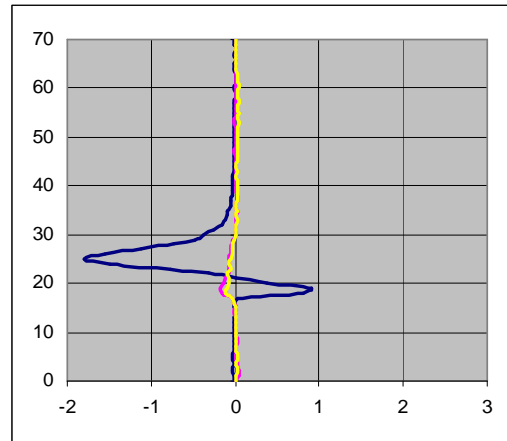
Figuur II.6 d
 Migratie-impact
 t.o.v. de rest van het
 Noorden

— Groningen
 — Suburbaan Groningen
 — Landelijk Groningen

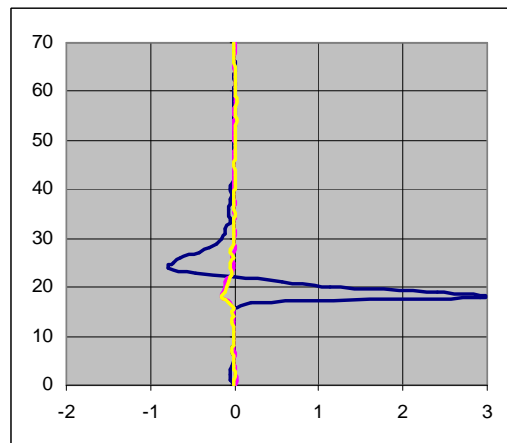
Figuur II.6 e
Migratie-impact
t.o.v. de Randstad

— Groningen
— Suburbaan Groningen
— Landelijk Groningen

Figuur II.6 f
Migratie-impact
t.o.v. de rest van Nederland

— Groningen
— Suburbaan Groningen
— Landelijk Groningen

Bron: Bureau Louter 2010

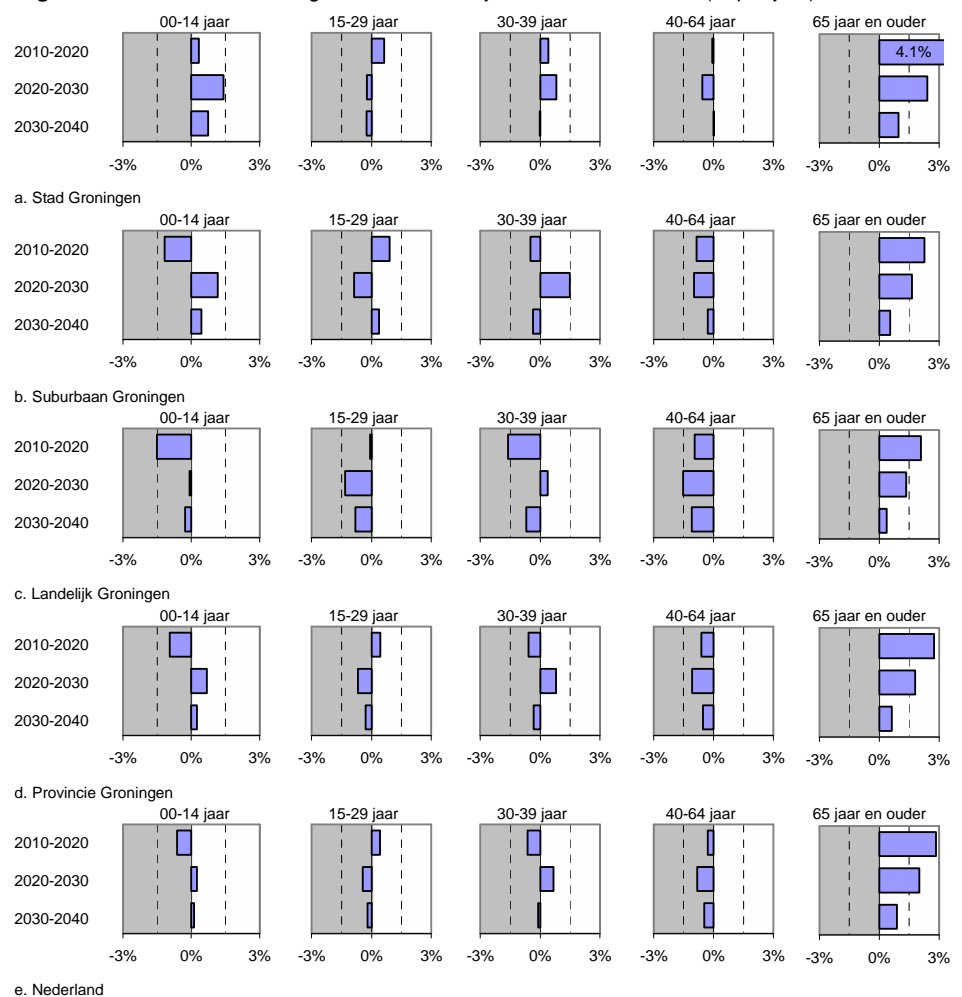
Uit voorgaande blijkt dat de migratie-intensiteit, migratieratio en migratie-impact sterk leeftijdsspecifiek zijn, zowel wat de omvang als de richting betreft. Dat geldt met name voor migratie naar en vanuit universiteitssteden. Zie ook hoofdstuk 2.

Bijlage 3

Ontwikkeling inwoners naar leeftijd 2010-2040

In figuur III.1 staat de gemiddelde procentuele ontwikkeling van het aantal inwoners per gebied, onderscheiden naar leeftijdsklasse en naar tienjaarsperiode.

Figuur III.1 Ontwikkeling inwoners in leeftijdsklassen 2010-2040 (% per jaar)

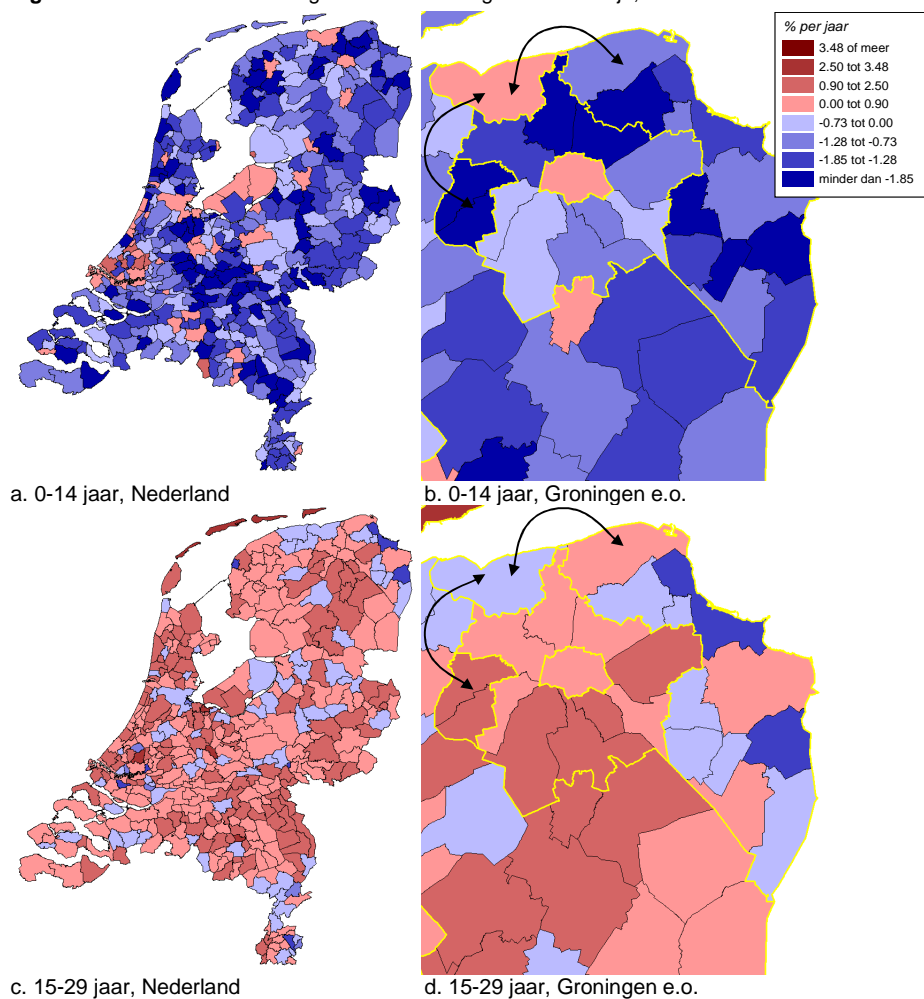
Bron: Bureau Louter 2010

Nationaal neemt het aantal inwoners van 65 jaar of ouder de komende tien jaar zeer sterk toe. Met uitzondering van de leeftijdsklasse 15-29 jaar zal verder in elke leeftijdsklasse sprake zijn van een afname van het aantal inwoners. Op langere termijn nemen de verschillen in groei tussen de leeftijdsklassen af. In grote lijnen is de bevolkingsontwikkeling per leeftijdsklasse voor de provincie

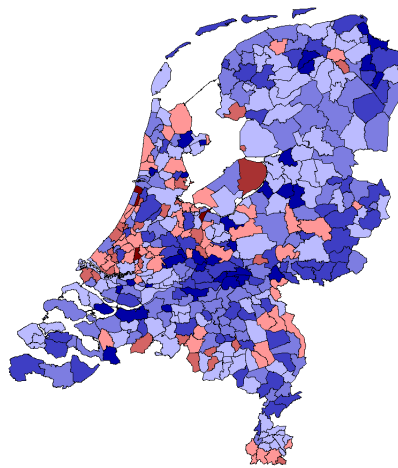
Groningen vergelijkbaar met het nationale beeld. In alle leeftijdsklassen zal de groei van het aantal inwoners in landelijk Groningen lager zijn dan het provinciaal gemiddelde in de periode 2010-2020. In de stad Groningen daarentegen zal in die periode de groei naar verwachting in alle leeftijdsklassen hoger zijn dan het provinciaal gemiddelde.

In figuur III.2 is de verwachte ontwikkeling van het aantal inwoners uitgesplitst naar vijf leeftijdsklassen. Dat is slechts gebeurd voor de komende tien jaar. De legenda is voor alle leeftijdsklassen gelijk.

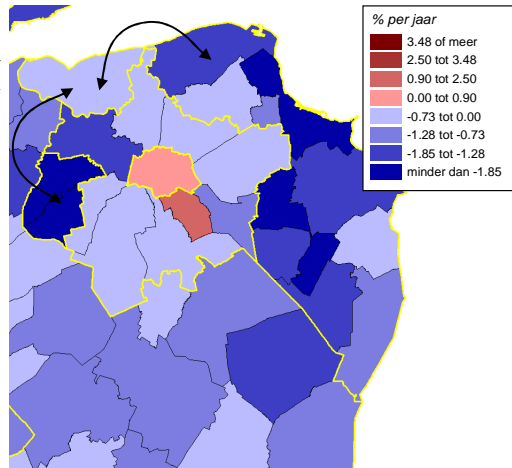
Figuur III.2 Ontwikkeling inwoners Groningen naar leeftijd, 2010-2020

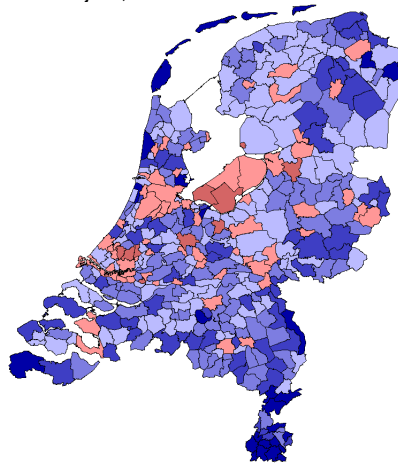
(vervolg)

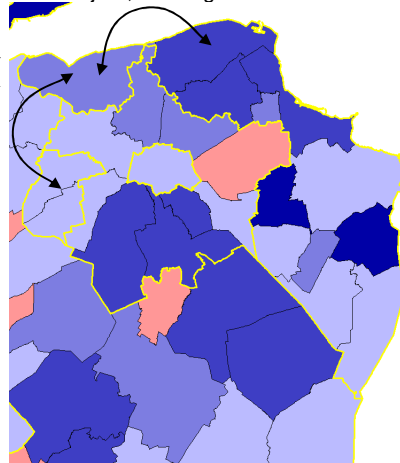
e. 30-39 jaar, Nederland

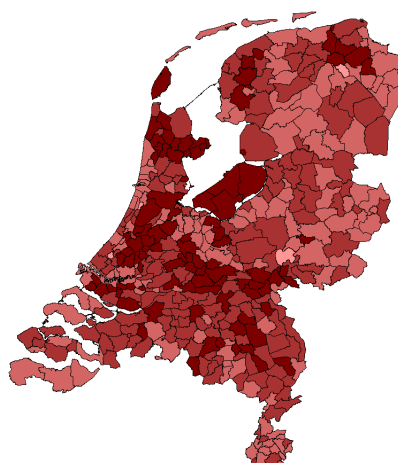
f. 30-39 jaar, Groningen e.o.

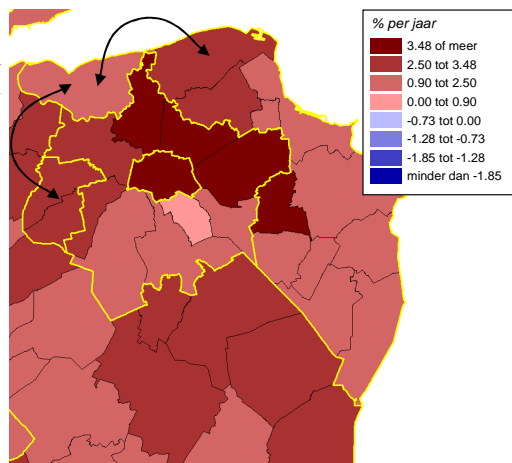
g. 40-64 jaar, Nederland

h. 40-64 jaar, Groningen e.o.

i. 65 jaar en ouder, Nederland

j. 65 jaar en ouder, Groningen e.o.

Bron: Bureau Louter 2010

Duidelijk blijkt dat het aantal inwoners van 65 jaar en ouder overal toeneemt, veelal met minstens een procent per jaar. In de stad Groningen en gemeenten ten oosten en noorden van de stad neemt het aantal 65-plussers naar verwachting zelfs toe met 3.5% per jaar of meer. Hierbij speelt ook de situatie in het basisjaar een rol. Zo is de verwachte groei van het aantal 65-plussers in Haren weliswaar laag, maar is daar het aantal 65-plussers in het basisjaar al zeer hoog. Met uitzondering van de leeftijdsklasse 15-29 jaar neemt het aantal inwoners verder in alle andere leeftijdsklassen slechts bij hoge uitzondering toe. De stad Groningen vormt een duidelijke uitzondering. Daar neemt naar verwachting slechts in de leeftijdsklasse 40-64 jaar het aantal inwoners niet toe. Daarentegen zijn er in oostelijk Groningen maar liefst acht gemeenten waar het aantal inwoners in alle leeftijdsklassen afneemt, met uitzondering van de leeftijdsklasse 65-plus.

In figuur 5.5 in hoofdstuk 5 staat de ontwikkeling van de vergrijzingsgraad (het percentage 65-plussers in de totale bevolking) in de periode 2010-2020 in procentpunten per jaar.

Bijlage 4

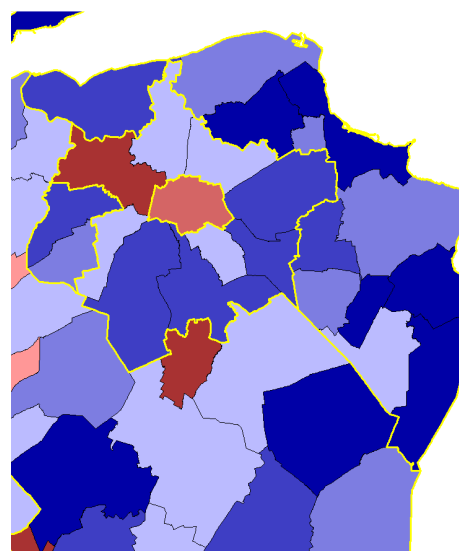
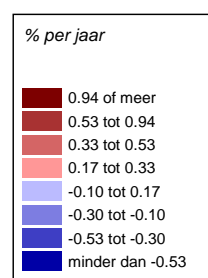
Ontwikkeling werkgelegenheid op gemeentelijk niveau

Deze bijlage bevat een verdiepende analyse van de in hoofdstuk 5.1 geschetste verwachte ontwikkeling van de werkgelegenheid in Groningen. In figuur IV.I en IV.II wordt ingegaan op resultaten van het AREA-model op gemeentelijk niveau. Naarmate het ruimtelijk schaalniveau fijnmaziger is, neemt de mate van onzekerheid toe. De kaartbeelden moeten daarom vooral illustratief worden beschouwd.

Uit figuur IV.1 blijkt dat slechts in de stad Groningen³⁵ en het veel kleinere Zuidhorn (met relatief veel werkgelegenheid in de sterk groeiende sector zorg en welzijn) de verwachte werkgelegenheidsgroei boven het nationaal gemiddelde ligt. In Drenthe geldt dat slechts voor Assen en Meppel, in Friesland voor de drie kernen in het zuiden (Sneek, Heerenveen en Smallingerland). Gemeenten met een sterke afname van het aantal arbeidsplaatsen liggen vooral in de Eemsdelta en in het zuidoosten van de provincie.

Afbeelding IV.1
Ontwikkeling totale
bedrijvigheid 2010 - 2020, %
per jaar. (afwijking van
nationaal gemiddelde
(0.17% per jaar))

Bron: Bureau Louter 2010

Een belangrijke reden van de achterblijvende werkgelegenheidsontwikkeling is in veel gemeenten de matige ontwikkeling van het aantal inwoners. Om een

³⁵ Aangezien van de totale werkgelegenheid in de provincie bijna 51% door de stad Groningen wordt geleverd, weegt dat echter wel zeer zwaar door in de totaalscore voor de provincie. Zo is het dus mogelijk dat de totale ontwikkeling van de werkgelegenheid in de provincie ongeveer gelijk is aan het nationaal gemiddelde, ondanks het feit dat de groei in slechts 2 van de 22 individuele gemeenten (Winschoten, Scheemda en Reiderland vormen Oldambt en Bedum en Ten Boer zijn samengevoegd in het kaartbeeld) boven het nationaal gemiddelde ligt.

oordeel te vormen over de kansen op werk is de ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen per duizend leden van de beroepsbevolking berekend (zie figuur IV.I en IV.II). In Nederland neemt dat aantal in de komende tien jaar met elf arbeidsplaatsen per duizend leden van de beroepsbevolking toe.

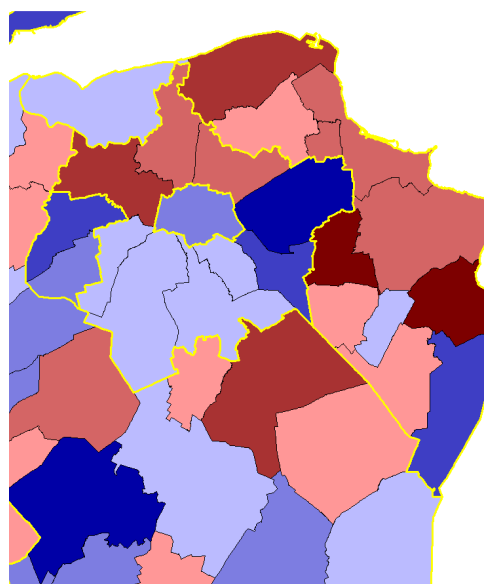
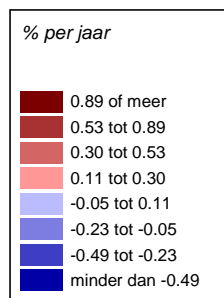
Terwijl het aantal arbeidsplaatsen volgens het TM-scenario in de periode 2010-2020 toeneemt met 0.17% per jaar, bedraagt de groei van de beroepsbevolking 0.06% per jaar. Dat is de combinatie van een afname met 0.16% per jaar van het aantal inwoners van 15 tot 65 jaar en een toename met 0.22% per jaar van de participatiegraad. In de provincie Groningen, de stad Groningen, suburbaan Groningen en landelijk Groningen ontwikkelt de beroepsbevolking de komende tien jaar zich naar verwachting met respectievelijk -0.07%, 0.54%, -0.15% en -0.66% per jaar.

In grote delen van landelijk Groningen neemt het aantal arbeidsplaatsen per duizend leden van de beroepsbevolking sterker toe dan het nationaal gemiddelde, overigens veelal vanaf een lage basis. In de provincie Groningen neemt de werkgelegenheid per duizend leden van de beroepsbevolking met 0.18% per jaar toe. Dat is iets meer dan het nationaal gemiddelde van 0.11% per jaar. In de stad Groningen bedraagt de afname 0.07% per jaar en in suburbaan Groningen 0.01% per jaar. In landelijk Groningen is de toename 0.27% per jaar. Desalniettemin is ook het verschil in het aantal arbeidsplaatsen per lid van de beroepsbevolking in 2020 in landelijk Groningen nog steeds duidelijk lager dan in de stad Groningen.

Afbeelding IV.2

Ontwikkeling totale
werkgelegenheid 2010 -2020
t.o.v. de beroepsbevolking,
% per jaar

(afwijking van nationaal
gemiddelde (0.11% per
jaar))

Bron: Bureau Louter 2010

Uit hoofdstuk 5 bleek dat er binnen Groningen grote regionale verschillen bestaan in de ontwikkeling van de werkgelegenheid in informatiegeoriënteerde activiteiten. Kennisdiensten vormen daarbinnen een belangrijke deelsector. De procentuele groei is hoger dan het nationaal gemiddelde in de stad Groningen en de gemeenten in het westelijk deel van Groningen.

Daarentegen neemt het aantal arbeidsplaatsen naar verwachting juist sterk af in vrijwel alle gemeenten in de Eemsdelta en in Oost-Groningen. In de gemeenten ten westen van Groningen kan overigens sprake zijn van groei vanaf een lage basis. Om dat na te gaan is ook nog een alternatieve groeimaat weergegeven, waarbij de absolute ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen is geschaald aan de gemiddeld in de periode 2010-2020 woonachtige potentiële beroepsbevolking (van 15 tot 65 jaar). Dan blijken in Groningen slechts de stad Groningen en Leek boven het nationaal gemiddelde te scoren.

Hoewel de groei er volgens deze 'alternatieve groeimaat' lager is dan het nationaal gemiddelde, is in de meeste gemeenten in suburbaan Groningen sprake van een toename van het aantal arbeidsplaatsen in kennisdiensten. In alle gemeenten in de Eemsdelta en Oost-Groningen neemt ook op deze manier gemeten het aantal arbeidsplaatsen sterk tot zeer sterk af.

In figuur IV.3 en IV.4 tenslotte staat de ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen per gemeente in de vier typen voorzieningen. Tevens is de groei per inwoner bepaald, omdat daaruit blijkt hoe het relatieve voorzieningenniveau zich naar verwachting zal ontwikkelen. Nogmaals zij benadrukt dat prognoses op gemeentelijk niveau met grote onzekerheden zijn omgeven en daarom vooral als illustratief moeten worden beschouwd.

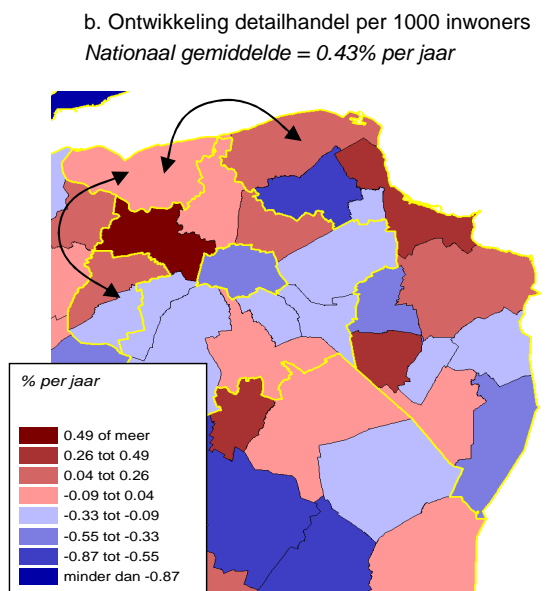
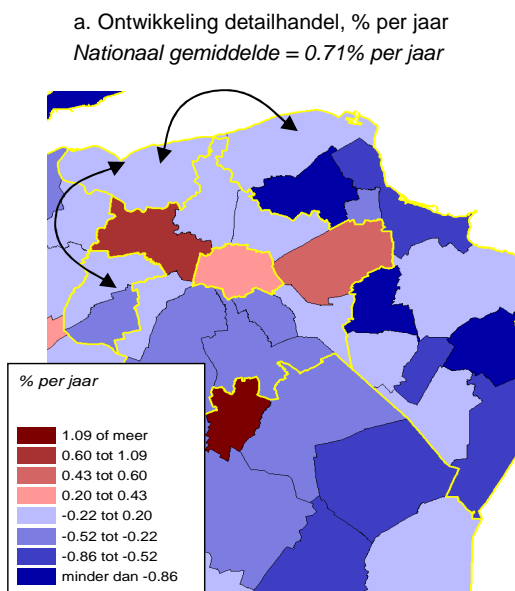
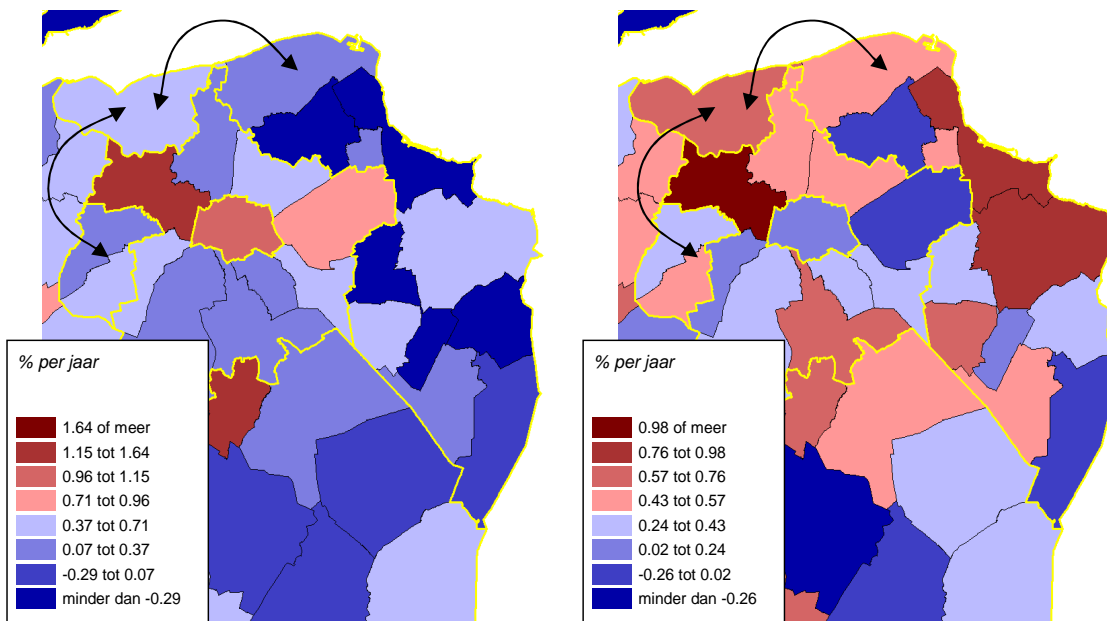
Binnen Groningen ligt de ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen in het komende decennium in de detailhandel, naast de stad Groningen, slechts in twee gemeenten boven het nationaal gemiddelde, namelijk in Zuidhorn en in Slochteren (waar het aantal inwoners sterk toeneemt). Per inwoner is de ontwikkeling echter duidelijk gunstiger. Veel gemeenten scoren dan rond het nationaal gemiddelde. In het oostelijk deel van de provincie zal de groei per inwoner naar verwachting het hoogst zijn in de gemeenten met de grootste kernen (Veendam, Stadskanaal, Oldambt met Winschoten en Delfzijl), terwijl in gemeenten met kleinere kernen de ontwikkeling per inwoner lager is dan het nationaal gemiddelde.

Op regionaal niveau versterken daar de gemeenten die al een sterke positie innemen (zie hoofdstuk 3) hun positie verder. Opvallend is dat Delfzijl per inwoner gerekend tot de hoogst scorende gemeenten behoort, terwijl het aantal arbeidsplaatsen in de detailhandel daar sterk afneemt. De verklaring is dat het aantal inwoners daar nog sterker afneemt dan het aantal arbeidsplaatsen in detailhandel. Het omgekeerde doet zich voor in Slochteren. Daar kan de

ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen de nog sterkere groei van het aantal inwoners niet bijbenen. De inwoners van Slochteren zullen zich in eerste instantie vooral op de winkelfunctie van de stad Groningen blijven richten.

Figuur IV.3

Ontwikkeling werkgelegenheid verzorgende diensten (detailhandel en vrije tijd) 2010-2020 (afwijking van nationaal gemiddelde)

Bron: Bureau Louter 2010

Omdat de provincie Groningen niet wordt gekenmerkt door grote concentraties van recreatie en toerisme met een bovenregionale functie hangt de ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen in vrijetijdsactiviteiten vooral samen met het bevolkingsdraagvlak. De ruimtelijke patronen zijn daarom in vrij sterke mate vergelijkbaar met de ruimtelijke ontwikkelingspatronen in de detailhandel. Vrijwel overal in Groningen blijft de ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen in onderwijs de komende tien jaar naar verwachting achter bij het nationaal gemiddelde. De uitzonderingen zijn Groningen, Haren en De Marne.

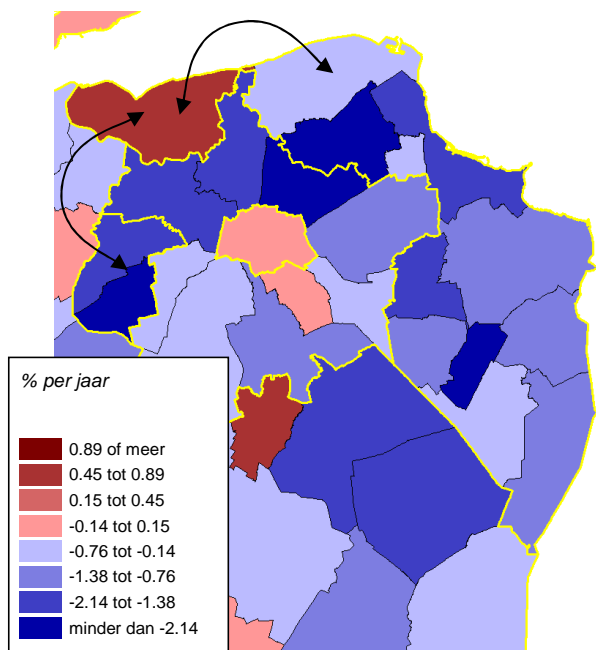
Ook per inwoner gerekend blijft de groei in de meeste gemeenten naar verwachting achter bij het nationaal gemiddelde. Dat hangt samen met het feit dat in die periode in de meeste gemeenten vooral in de leeftijdsklasse 0-14 jaar het aantal inwoners sterk zal afnemen (ook in suburbs van de stad Groningen), terwijl in de leeftijdsklasse 15-29 jaar (relevant voor zover ook sprake is van voortgezet, middelbaar of hoger onderwijs in de gemeente) vergeleken met elders in Nederland veelal geen hoge groeicijfers resulteerden. Na 2020 zal het aantal arbeidsplaatsen in de detailhandel zich in de suburbane gemeenten overigens juist gunstiger gaan ontwikkelen dan het nationaal gemiddelde (zie hoofdstuk 5).

De groei van het aantal arbeidsplaatsen in zorg en welzijn zal de komende tien jaar in de stad Groningen en de meeste suburbane gemeenten boven het nationaal gemiddelde liggen, in tegenstelling tot in de meeste gemeenten in landelijk Groningen. Voor dat laatste is vooral de matige ontwikkeling van het aantal inwoners verantwoordelijk. Per inwoner gerekend neemt daar namelijk in het algemeen het aantal arbeidsplaatsen ook sterker toe dan het nationaal gemiddelde. Hierbij passen de volgende kanttekeningen:

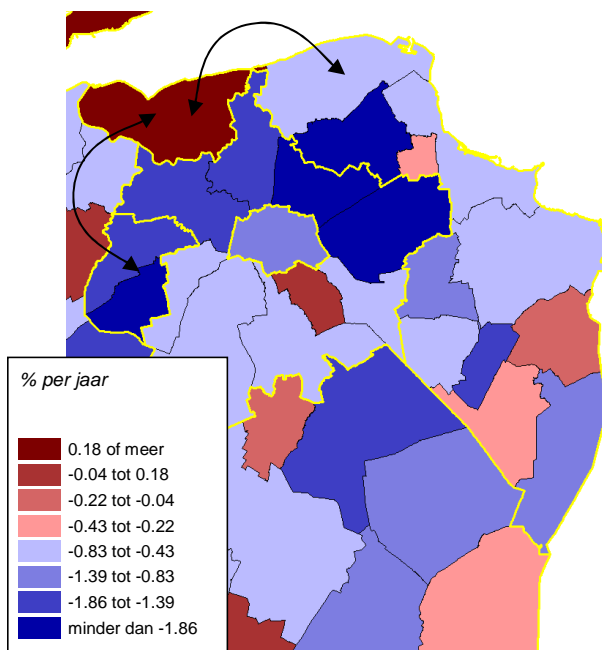
- De huidige relatieve vertegenwoordiging ligt voor de meeste gemeenten in Groningen onder het nationaal gemiddelde (soms ruim). Er is dus sprake van een inhaaleffect vanaf een lage basis.
- De in delen van Groningen sterke vergrijzing in de komende tien jaar speelt mede een rol bij het verklaren van de groei. Na 2020 wordt het verschil in groei tussen Groningen en Nederland duidelijk kleiner (zie hoofdstuk 5)

Figuur IV.4

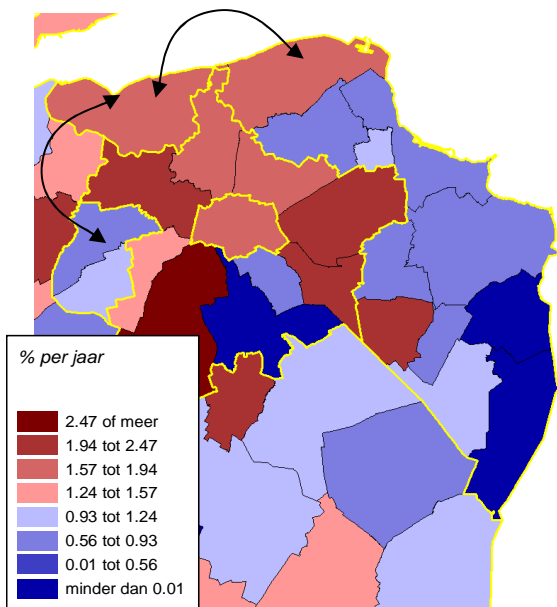
Ontwikkeling werkgelegenheid verzorgende diensten (onderwijs en zorg) 2010-2020, (afwijking van nationaal gemiddelde)

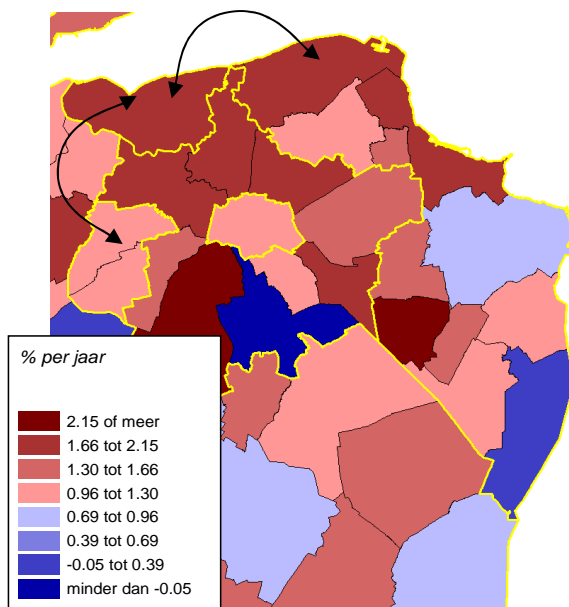
e. Ontwikkeling onderwijs, % per jaar
Nationaal gemiddelde = -0.14% per jaar

f. Ontwikkeling onderwijs per 1000 inwoners
Nationaal gemiddelde = -0.43% per jaar

g. Ontwikkeling zorgsector, % per jaar
Nationaal gemiddelde = 1.24 % per jaar

h. Ontwikkeling zorgsector per 1000 inwoners
Nationaal gemiddelde = 0.96% per jaar

Bron: Bureau Louter 2010

